

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ДАЛЯ
НАЦІОНАЛЬНИЙ АЕРОКОСМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ
М. Є. ЖУКОВСЬКОГО «ХАРКІВСЬКИЙ АВІАЦІЙНИЙ ІНСТИТУТ»

ЧАСОПИС ЕКОНОМІЧНИХ РЕФОРМ

*читай,
аналізуй,
спостерігай,
опановуй,
підкорюй,
імпровізуй,
самовдосконалюйся !*

науково-виробничий журнал

№ 1 (45), 2022

Харків 2022

ЧАСОПИС ЕКОНОМІЧНИХ РЕФОРМ

№ 1 (45) 2022

Науково-виробничий журнал

засновано у 2010 році

Співзасновники: Східноукраїнський національний університет імені В. Даля; Національний аерокосмічний університет імені М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут»

Журнал зареєстровано в Міністерстві юстиції України

Свідоцтво про державну реєстрацію

друкованого засобу масової інформації

Серія КВ № 23547-13387 ПР

від 31.08.2018 р.

ISSN 2221-8440 (Print)

ISSN 2663-2896 (Online)

TIME DESCRIPTION OF ECONOMIC REFORMS

№ 1 (45) 2022

The scientific and production journal was founded in 2010

Founders: Volodymyr Dahl East Ukrainian National University; National Aerospace University «Kharkiv Aviation Institute»
Registered by the Ministry of Justice of Ukraine

Registration Certificate

KB № 23547-13387 ПР

dated 31.08.2018

ISSN 2221-8440 (Print)

ISSN 2663-2896 (Online)

<http://nti.khai.edu/ojs/index.php/cher>

Журнал внесено до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б»), в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора та кандидата наук (економічні науки).

Наказ Міністерства освіти і науки України № 1301 від 15 жовтня 2019 р.

Журнал індексується міжнародними наукометричними базами :

Index Copernicus International (*Польща*);

Ulrich's Periodicals Directory (*США*);

Research of Bible (*Японія*);

Scientific Indexing Services (*США–Австралія*);

Google Scholar; CrossRef; WorldCat;

Eurasian Scientific Journal Index;

Open Academic Journal Index;

International Innovative Journal Impact Factor.

Головний редактор:

Т. В. Калінеску, д-р екон. наук, проф.,

заслужений діяч науки і техніки України, Scopus ID 57201301529

Редакційна колегія:

Л. А. Костирко, д-р екон. наук, проф. (*заступник головного редактора*); С. К. Рамазанов, д-р екон. наук, д-р техн. наук, проф. (*голова редакційної колегії*); М. Г. Безпарточний, д-р екон. наук, доц.; І. Р. Бузько, д-р екон. наук, проф.; В. В. Дружиніна, д-р екон. наук, проф.; Ю. Ю. Д'яченко, д-р екон. наук, проф.; І. В. Заблюдська, д-р екон. наук, проф.; О. В. Панухник, д-р екон. наук, проф.; Е. Гамс, Ph.D. in Economic, проф. (*Естонія*); В. Драшкович, Ph.D. in Economic, проф. (*Чорногорія*); Ю. Закжевський, Ph.D. in Economic (*Польща*); Н. М. Іманов, д-р екон. наук, проф. (*Азербайджан*); М. Т. Койчуєва, д-р екон. наук, проф. (*Киргизстан*); В. Г. Папава, д-р екон. наук, проф. (*Грузія*); П. Димова Пеева, д-р наук, проф. (*Болгарія*); А. Ф. Расулев, д-р екон. наук, проф. (*Узбекистан*); М. У. Рахімбердінова, Ph.D. in Economic (*Казахстан*); Б. Сегаль, Ph.D. in Economic, проф. (*Угорщина*); Л. Стемплєвська, Ph.D. in Economic (*Польща*); А. Стратан, д-р екон. наук, проф. (*Молдова*); Сузі Сухендра, Ph.D. in Economic (*Індонезія*); У. С. Хикматов, д-р екон. наук, проф. (*Таджикістан*); Н. Цогані, Ph.D. in Economic (*Греція*).

Відповідальний за випуск: С. К. Рамазанов, д-р екон. наук, д-р техн. наук, проф. (*Україна*).

Рекомендовано до друку та поширенню в мережі Internet:

Вченою радою Національного аерокосмічного університету імені М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут» (протокол № 7 від 23 лютого 2022 р.).

Вченою радою Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (протокол № 8 від 29 березня 2022 р.).

Відповідальність за достовірність фактів, цитат, власних імен, географічних назв, назв підприємств, організацій, установ та іншої інформації несуть автори статей. Висловлювані у статтях думки можуть не співпадати з точкою зору редакційної колегії та не покладають на неї ніяких зобов'язань.

Передруки і переклади дозволяються лише за згодою авторів та редакційної колегії.

© Національного аерокосмічного університету імені М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут», 2022

© National Aerospace University «Kharkiv Aviation Institute», 2022

Цей твір ліцензовано на умовах Ліцензії Creative Commons із зазначенням авторства — Некомерційна 4.0 Міжнародна.

Номер пропонує
БЛОГ ГОЛОВНОГО РЕДАКТОРА

Калінеску Т. В.
Все буде Україна! _____ 5

ТЕМАТИЧНІ РУБРИКИ

• **Економіка**

Бурбело О. А., Ахромкін Є. М., Заблодська Д. В.
Стартапи в бізнес-екосистемі: теоретичний та практичний аспекти _____ 6

Васильченко А. О., Матвійчук Л. Ю.
Аналіз міжнародного досвіду використання інструментів формування кластерних систем ____ 14

Gojayeva E.
Current state of tourist education analysis in Azerbaijan _____ 24

Rasulev A., Voronin S., Shomurodov T.
New opportunities on economic development of Uzbekistan _____ 30

Shcherbakova A.
Foreign experience of government policy rural sustainable development _____ 39

• **Облік і оподаткування**

Калінеску Т. В., Юфен Хуан
Порівняльний аналіз обліково-фінансового механізму взаємодії суб'єктів господарювання __ 50

Ліхоносова Г. С.
Варіативність дифузій обліково-фінансової взаємодії суб'єктів господарювання _____ 56

• **Фінанси, банківська справа та страхування**

Тофанюк О. В., Ольшанський О. В., Пономарьова С. С.
Фінансовий лізинг як основний інструмент інвестування оновлення основних засобів ____ 63

• **Менеджмент**

Заблодська І. В., Серєбряк К. І., Балакірєва О. М.
Концепт теоретичного переосмислення соціальної якості життя українців _____ 71

Voitenok Zh., Pavlov K.
Indicators of efficiency of procurement activities of consumer cooperation in the republic of Belarus assessment of the economic _____ 86

Mustafaev A., Naidenov N., Zakhariev R.
Market transformation – the basis for the stability and competitiveness of the agro-industrial complex of the regions of the north _____ 91

• **Готельно-ресторанна справа**

Зеленко О. О., Осовська У. Є.
Кінотуризм як інноваційний інструмент розвитку сфери гостинності України _____ 101

НОВИНИ НАУКИ ТА ПРАКТИКИ

Мотиваційний лист при вступі до закладу вищої освіти _____ 113

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ РЕКОМЕНДУЄ

Нові видання економічної літератури _____ 115

Перелік рецензентів поточного випуску журналу _____ 117

Вимоги щодо змісту та оформлення статей до науково-виробничого журналу
«ЧАСОПИС ЕКОНОМІЧНИХ РЕФОРМ»

Sentence of number
BLOG SHEFF-EDITOR

Calinescu Tetyana
Everything will be Ukraine! _____ 5

TOPICAL SUBJECTS

• *Economy*

Burbelo O., Ahromkin E., Zablodska D.
Startups in the business ecosystem: theoretical and practical aspects _____ 6

Vasilchenko A., Matviychuk L.
Analysis of international experience of using tools of cluster systems formation _____ 14

Gojayeve E.
Current state of tourist education analysis in Azerbaijan _____ 24

Rasulev A., Voronin S., Shomurodov T.
New opportunities on economic development of Uzbekistan _____ 30

Shcherbakova A.
Foreign experience of government policy rural sustainable development _____ 39

• *Accounting and taxation*

Calinescu T. Yufeng Huang
Comparative analysis of registration-financial mechanism the co-operation of business subjects _____ 50

Likhonosova G.
Variability of diffusions of accounting and financial interaction of business entities _____ 56

• *Finance, banking and insurance*

Tofanyuk O., Olshanskyi O., Ponomareva S.
Financial leasing as the main tool for investing in the renewal of fixed assets _____ 63

• *Management*

Zablodska I., Sieriebriak K., Balakireva O.
The concept of theoretical reimplementation social quality of life of ukrainians _____ 71

Voitenok Zh., Pavlov K.
Indicators of efficiency of procurement activities of consumer cooperation in the republic of Belarus assessment of the economic _____ 86

Mustafaev A., Naidenov N., Zakhariev R.
Market transformation – the basis for the stability and competitiveness of the agro-industrial complex of the regions of the north _____ 91

• *Hotel and restaurant business*

Zelenko O., Osovska U.
Cinema tourism as an innovative tool for the development of the hospitality in Ukraine _____ 101

NEWS SCIENCE AND PRACTICE

Motivation letter for entering the institution of higher education _____ 113

EDITORIAL BOARD RECOMMENDS

New edition of economic literature _____ 115

The list of reviewers of the journal's current issue _____ 117

REQUIREMENTS the content and the articles to scientific production journal
"TIME DESCRIPTION OF ECONOMIC REFORM"

Все буде Україна!

Всі українці змінилися після 24 лютого, і вже не будемо тими, якими були до початку війни, що розв'язана Росією в Україні. Ніхто до останнього не вірив, що війна може статися, а тим більше статися вдруге, коли частина нашого населення (мешканці Луганської, Донецької областей й Криму) вимушено з 2014 року стали переселенцями на території України. Хто міг повірити в те, що на нас нападе наш «дружній» російський народ, зв'язки з яким має кожний з нас. І вони не просто родинні, а в наших жилах тече одна слов'янська кров. Бо, навіть, серед моїх батьків один росіянин, а один – українець. А чи можна було уявити собі, що найближчі тобі брати й сестри, що живуть в Росії, можуть зателефонувати, написати і сказати, що вони йдуть нас вбивати, тому слід ховатись.

Вже ніколи ми не зможемо спілкуватися з нашими колегами з Росії та Білорусі без упевдженія, бо не вистачить сили простити їм їх мовчазну згоду та підтримку реального вбивства мирних мешканців України, спостерігання за тим, що їх неозброєних колег розстрілюють з танків, закидають ракетами, кидають бомби з літаків. Більш того, вони стоять на боці тих, хто вбиває зовсім неповинних людей, бо це робить армія, що прийшла визволяти їх і нас від бандерівців... Це чим можна було так зондувати російську націю, щоб високо інтелектуальні люди, цвіт нації не розумів і не сприймав стан справ, ситуацію, в якій опинилися в один момент громадяни України? Залишається тільки сказати відомий вислів: «Люди – ви звірі!» Та нагадати відомий вислів: «Хто з нам з мечем прийде від цього ж меча й загине».

Сьогодні мабуть не знайдеш ні однієї людини в Україні, хто не вірить у перемогу України, у силу і дух збройних сил, у підтримку тиловиків, хто кожний своєю працею наближує нас всіх до миру, та у міць всіх українців! Таку націю перемогти неможливо, бо ми народилися тут, ми живемо на своїй землі, ми вільні люди – сучасне надбанням демократичної незалежної країни, її інтелектуальний і творчий потенціал. Ми все зможемо, обов'язково переможемо і доведемо усьому світові, що ми справжні онуки й правнуки козацького роду!

Тому продовжуємо працювати, бо життя рухається вперед, незважаючи ні на що! Присилайте нам Ваші статті, дискутуйте разом з нами над тими економічними проблемами, які наразі стоять перед країною, перед кожним з нас, хто має нести добре, розумне і вічне новому поколінню майбутніх професіоналів, хто разом з нами буде відбудовувати оновлену Україну. Бережіть себе, бережіть свої родини; турбуйтеся про ближніх, друзів й знайомих; допомагайте один одному, будьте усі здорові, мужні і сильні! І все буде Україна!

Головний редактор науково-виробничого журналу «Часопис економічних реформ»

Т. В. Калінеску

УДК 658.5

JEL Classification: R4

БУРБЕЛО О. А.,¹ АХРОМКІН Є. М.,² ЗАБЛОДСЬКА Д. В.³

СТАРТАПИ В БІЗНЕС-ЕКОСИСТЕМІ:
ТЕОРЕТИЧНИЙ ТА ПРАКТИЧНИЙ АСПЕКТИ

DOI: 10.32620/cher.2022.1.01

Постановка проблеми. Сучасна економіка формує нові світові тренди у виробництві та споживанні, ринках й бізнесі, проте знаковою тенденцією стало формування глобальної світової екосистеми, яка спирається на стартапи. Тому проблематика розбудови стартапів в бізнес екосистемах має розглядатися як з теоретичної так і з практичної точки зору. *Метою статті* є дослідження теоретичного та практичного аспектів розвитку стартапів в Україні в контексті функціонування бізнес-екосистем. *Об'єкт дослідження* – стартапи в контексті функціонування бізнес-екосистем. *Методи, використані в дослідженні:* систематизації та узагальнення, компаративного і монографічного аналізу, деталізації, когерентності. *Гіпотезою дослідження* стало припущення, що системоутворюючим початком бізнес-екосистеми є стартапи, а підтримку стартапам доцільно надавати через суб'єкти їх життєзабезпечення – різним екологічним агентами та інститутам. А складові бізнес-екосистеми когерентні. *Виклад основного матеріалу:* за результатами досліджень теоретичного та практичного аспектів проблем розвитку стартапів в Україні в контексті функціонування бізнес-екосистем встановлено, що системоутворюючим початком бізнес-екосистем є стартапи. Виокремлено два основних типи екосистем та складові бізнес-екосистеми, які мають відповідну когерентність. Визначені переваги, недоліки та загальні характеристики бізнес-екосистем сприяли визначенню характеристик сучасний ринок стартапів України, перешкоди у розвитку. Доведено, що підтримку стартапам доцільно надавати через суб'єкти їх життєзабезпечення – різним екологічним агентами та інституціями. *Оригінальність та практична значимість дослідження* полягають у встановленні когерентності складових (термінів) бізнес-екосистеми та у висновку про доцільність допомоги з боку держави бізнес-екосистемам. *Висновки та перспективи подальших досліджень.* Дослідження теоретичного та практичного аспектів проблем розвитку стартапів в контексті функціонування бізнес-екосистем дозволили зробити висновок про системоутворюючий початок стартапів в бізнес-екосистемах, які мають відповідні складові, що знаходяться у когерентності. Визначено, що існує два основних типи екосистем, які мають переваги, недоліки та характеристики, основні характеристики сучасного ринку стартапів України, а визначені перешкоди у розвитку дозволили зробити наголос на необхідності підтримки стартапів державою. Допомогу доцільно надавати суб'єктам життєзабезпечення бізнес-екосистем – різним екологічним агентам та інституціям. *Подальші дослідження* мають проводитись з урахуванням соціального аспекту функціонування бізнес-екосистем задля реалізації принципів сталого розвитку.

Ключові слова:

стартапи, бізнес-система, бізнес-екосистема, екосистема, підприємства, переваги, недоліки, характеристики, ринок, державна підтримка.

¹ Бурбело Олег Анатольович, д-р екон. наук, професор, професор, Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля, м. Северодонецьк, Україна.

Burbelo Oleg, Doctor of Economics Sciences, Professor, Professor of Volodymyr Dahl East Ukrainian National University, Severodonetsk, Ukraine.

ORCID ID: 0000-0002-2903-9596

e-mail: ssenss82@gmail.com

² Ахромкін Євген Михайлович, д-р екон. наук, професор, професор кафедри національної безпеки, публічного управління та адміністрування Державного університету «Житомирська політехніка» м. Житомир, Україна.

Akhromkin Eugene, Doctor of Economics Sciences, Professor, Professor of the National Security, Public Administration and Administration Department, Zhytomyr Polytechnic State University, Zhytomyr, Ukraine.

ORCID ID: 0000-0003-4420-6265

e-mail: kaf.teor@ukr.net

³ Заблодська Дар'я Вадимівна, канд. екон. наук., науковий співробітник, Державна установа «Інститут економіко-правових досліджень імені В.К. Мамутова НАН України», м. Київ, Україна.

Zablodska Daria, Ph.D. of economic sciences, researcher, State Organization V. Mamutov Institute of Economic and Legal Research of NAS of Ukraine, city Kyiv, Ukraine.

ORCID ID: 0000-0002-5670-597X

e-mail: zablodin@gmail.com

STARTUPS IN THE BUSINESS ECOSYSTEM: THEORETICAL AND PRACTICAL ASPECTS

Formulation of the problem. The modern economy forms new global trends in production and consumption, markets and business, however, the formation of a global ecosystem based on start-ups has become a significant trend. Therefore, the development of startups in business ecosystems should be considered both from a theoretical and practical point of view. *The purpose of the article* is to study the theoretical and practical aspects of the development of startups in Ukraine in the context of the functioning of business ecosystems. *The object of research* is startups in the context of the functioning of business ecosystems. *Methods used in the study:* systematization and generalization, comparative and monographic analysis, detailing, coherence. *The hypothesis of the study* was the assumption that start-ups are the backbone of the business ecosystem, and it is advisable to provide support to start-ups through the subjects of their life support - various environmental agents and institutions. *Presentation of the main material:* according to the results of studies of the theoretical and practical aspects of the problems of development of startups in Ukraine in the context of the functioning of business ecosystems, it has been established that there is still a discussion on determining the essence of a business ecosystem, but startups are the system-forming beginning. Two main types of ecosystems and components of business ecosystems with appropriate coherence are identified. The advantages, disadvantages and general characteristics of business ecosystems are determined, which made it possible to characterize the modern Ukrainian startup market. It has been established that it is advisable to provide support to start-ups through the subjects of their life support, that is, various environmental agents and institutions. The originality and practical significance of the study lies in establishing the coherence of the components (terms) of the business ecosystem and the conclusion about the need for assistance for the development of business ecosystems from the state. *Conclusions and prospects for further research.* Studies of the theoretical and practical aspects of the problems of development of startups in the context of the functioning of business ecosystems made it possible to draw a conclusion about the system-forming beginning of startups and about the constituent business ecosystems that have coherence. It has been determined that there are two main types of ecosystems that have advantages, disadvantages and corresponding characteristics that affect the characteristics of the modern startup market in Ukraine. An analysis of the obstacles in the development of startups in Ukraine made it possible to focus on the need to support startups from the state. It is advisable to provide assistance to the subjects of life support of business ecosystems - various environmental agents and institutions. *Further research should be carried out* taking into account the social aspect of the functioning of business ecosystems to implement the principles of sustainable development.

Key words:

startups, business system, business ecosystem, ecosystem, enterprises, advantages, disadvantages, characteristics, market, government support.

СТАРТАПЫ В БИЗНЕС-ЭКОСИСТЕМЕ: ТЕОРЕТИЧЕСКИЙ И ПРАКТИЧЕСКИЙ АСПЕКТЫ

Постановка проблемы. Современная экономика формирует новые мировые тренды в производстве и потреблении, рынках и бизнесе, однако знаковой тенденцией стало формирование глобальной мировой экосистемы, основанной на стартапах. Поэтому проблематика развития стартапов в экосистемах бизнеса должна рассматриваться как с теоретической так и с практической точки зрения. *Целью статьи* является исследование теоретического и практического аспектов развития стартапов в Украине в контексте функционирования бизнес-экосистем. *Объект исследования* – стартапы в контексте функционирования бизнес-экосистем. *Методы, используемые в исследовании:* систематизации и обобщении, компаративного и монографического анализа, детализации, когерентности. *Гипотезой исследования* стало предположение, что системообразующим началом бизнес-экосистемы являются стартапы, а поддержку стартапам целесообразно оказывать через субъекты их жизнеобеспечения – разным экологическим агентам и институтам. *Изложение основного материала:* по результатам исследований теоретического и практического аспектов проблем развития стартапов в Украине в контексте функционирования бизнес-экосистем установлено, что до сих пор ведется дискуссия по определению сущности бизнес-экосистемы, однако системообразующим началом являются стартапы. Выделены два основных типа экосистем и составляющие бизнес-экосистемы, обладающие соответствующей когерентностью. Определены преимущества, недостатки и общие характеристики бизнес-экосистем, что позволило охарактеризовать современный рынок стартапов Украины. Установлено, что поддержку стартапам целесообразно оказывать через субъекты их жизнеобеспечения, то есть разным экологическим агентам и институтам. *Оригинальность и*

практическая значимость исследования заключаються в установлении когерентности составляющих (терминов) бизнес-экосистемы и выводе о необходимости помощи для развития бизнес-экосистем со стороны государства. *Выводы и перспективы дальнейших исследований.* Исследования теоретического и практического аспектов проблем развития стартапов в контексте функционирования бизнес-экосистем позволили сделать вывод о системообразующем начале стартапов и о составляющих бизнес-экосистемах, которые обладают когерентностью. Определено, что существует два основных типа экосистем, обладающих преимуществами, недостатками и соответствующими характеристиками, которые влияют на характеристики современного рынка стартапов Украины. Проведенный анализ препятствий в развитии стартапов в Украине позволил сделать упор на необходимость поддержки стартапов со стороны государства. Помощь целесообразно предоставлять субъектам жизнеобеспечения бизнес-экосистем – разным экологическим агентами и институтами. *Дальнейшие исследования* должны приводиться с учетом социального аспекта функционирования бизнес-экосистем для реализации принципов устойчивого развития.

Ключевые слова:

стартапы, бизнес-система, бизнес-экосистема, экосистема, предприятия, преимущества, недостатки, характеристики, рынок, государственная поддержка.

Постановка проблеми. З точки зору системного підходу бізнес в сучасних умовах являє собою процес трансформації праці і виробничих ресурсів, за допомогою людського інтелекту, в продукт (результат праці), необхідний споживачам. Якщо припустити, що підприємства (компанії) мають приблизно рівні умови доступу до трудових та фінансових ресурсів, то конкуренція переміщується в екологічну та інноваційну сфери. Таким чином, у формуванні доданої вартості починають відігравати важливу роль інноваційність та ресурсозбереження, тобто мова йде про зелену економіку.

Сучасна економіка формує нові світові тренди у виробництві, споживанні, ринках та бізнес-структурах, а знаковою тенденцією у розвитку економіки останнього десятиліття стало формування глобальної світової екосистеми. В Україні спостерігаються певні позитивні зрушення в цьому напрямку, однак, це скоріше окремі винятки, ніж повноцінні тренди, які б визначали розвиток ресурсозберігаючого бізнесу. Стан вирішення проблем формування бізнес-екосистем в країні можна оцінити через розвиток відповідних стартапів. Оцінивши життєвий цикл існуючих стартапів, можна уявити, що необхідно для розбудови бізнес-екосистем в країні. Держава поки не створює умов необхідних для виживання стартапів в бізнес-екосистемі. Сьогодні створення таких стартапів привертає увагу тільки тих людей, які готові ризикнути заради реалізації своїх амбіцій і мрій, а не заради прибутку.

Мета статті полягає в дослідженні теоретичного та практичного аспектів розви-

тку стартапів в Україні в контексті функціонування бізнес-екосистем.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Концептуальні основи стартапів та бізнес-екосистем в цілому закладено в роботах Д. Мура, С. Бланка, Б. Дорф, П. Грахам, Ю. Морре та інших [1-4]. Подальший розвиток досліджень в цьому напрямку отримали в публікаціях вітчизняних вчених, таких як: М. Бабич, М. Голубець, О. Марискевич, Б. Крок, Н. Ситник та ін. [5-7]. В середині 1993 р. в науково-популярному журналі Harvard Business Review вийшла стаття Джеймса Мура під назвою «Хижак і жертва: нова екологія конкуренції», в якій було запропоновано розглядати економічну діяльність, як екосистему, де покупці і виробники займають взаємодоповнюючі ролі, спільно еволюціонуючи в напрямку, що задається компаніями, які знаходяться в центрі екосистеми [4, с.2-6].

Проте до сьогодні точиться дискусія серед дослідників відносно визначення бізнес-екосистеми та її складових. Багато науковців використовують аналогію бізнес-екосистем з природними системами, проте екологія бізнесу визначається ними як «нова область для стійкого організаційного управління та проектування». Вони стверджують, що підприємства (компанії), як живі організми, найбільш успішно розвиваються коли їх поведінка відповідає основній меті і цінностям, пов'язаними з екологією. Багато управлінців, побоюючись втратити позитивну тенденцію розвитку підприємства (компанії) змушені вигадувати власні бізнес-екосистеми [8, с. 276].

Виклад основного матеріалу. Слід підкреслити, що серед дослідників немає за-

гальноприйнятої позиції щодо терміну бізнес-екосистеми, тут має місце певна плутанина. Вона пов'язана з тим, що кожен по своєму розуміє це явище, а також що собою представляють ці структури, чим вони відрізняються від інших форм організації бізнесу. Більшість авторів пропонує розглядати екосистему перш за все як відмінну модель управління, яка допомагає вирішувати бізнес-завдання, сприяє формуванню цілісних і цінних пропозицій, а також конкурує з іншими способами створення продукту або послуги, такими як вертикальна інтеграція, ієрархічний ланцюг поставок, відкритий ринок тощо.

Проте заслуговує на уваги думка Д. Мур щодо визначення «бізнес-екосистеми» як економічного співтовариства, яке складається із сукупності взаємопов'язаних організацій і фізичних осіб [2, с. 2-6]. Це співтовариство виробляє товари і послуги, цінні для споживача, які також є частиною екосистеми. До складу екосистеми будь-якого підприємства можуть входити постачальники, провідні виробники, конкуренти та інші стейкхолдери. Згодом члени співтовариства розвивають свої можливості і ролі, прагнучі відповідати напрямам, визначеним однією або декількома компаніями-лідерами. Компанії, що займають керівні ролі, можуть змінюватися з плином часу, але функція лідера екосистеми цінується співтовариством. Це дозволяє членам спільноти рухатися до спільних позицій, щоб захистити свої інвестиції і віднайти взаємопідтримуючі ролі.

В науковій літературі зустрічаються схожі по суті визначення бізнес-екосистем: це мережа організацій, що об'єднує постачальників, дистриб'юторів, клієнтів, конкурентів, урядові установи і т.д. Вони беруть участь у створенні, виробництві та постачанні конкретного продукту або послуги через конкуренцію і співробітництво в екосистемі [7, с. 117-120].

Критичний аналіз думок різних авторів з приводу розуміння бізнес-екосистем дозволив зупинитися на наступному: бізнес-екосистема – це динамічна група в значній мірі незалежних гравців, які створюють продукти чи послуги в екосистемі для вирішення єдиного завдання. Зустрічаються думки науковців про обов'язкове включення до структури бізнес-екосистем «бізнес-янголів». Бізнес-янголі – це підприємці, підприємства або компанії, що готові поділитися своїм досвідом в бізнесі, вкладати тисячі доларів в висо-

ко ризиковані проекти (в екосистемах) на ранніх стадіях їх розвитку. А основним драйвером розвитку бізнес-екосистем є зниження (мінімізація) сукупних суспільних витрат на створення і тиражування продуктів та/або послуг.

Отже, бізнес-екосистема включає різних учасників, які певним чином пов'язані між собою. Іншими словами, бізнес-система має структуру. Однак, на практиці менеджери часто стикаються з наступним протиріччям, пов'язаним з розміром і структурою підприємства (компанії) та бізнес-екосистемою. Компанія повинна бути великою за розміром і мати складну структуру, щоб виконувати велику кількість різноманітних операцій по розробці, виробництву і постачанню складного продукту споживачам. В той же час, бізнес-екосистема повинна бути малою за розміром і мати просту структуру, щоб: зменшити складність діяльності підприємства (компанії); фокусуватися на невеликій кількості ключових операцій; мати малу кількість співробітників і менеджерів; мінімізувати витрати на розробку, виробництво, продаж і доставку продуктів споживачам [9].

Вказане вище протиріччя вирішується за рахунок формування бізнес-екосистеми, яка є надсистемою для окремої компанії або підприємства. Когерентність термінів: стартап, підприємство/компанія, бізнес-система, бізнес-екосистема, екосистема подано на рисунку 1.

Існує два основних типи бізнес-екосистем: екосистеми рішень і екосистеми трансакцій. Перші-створюють або надають товари або послуги, координуючи різних учасників ринку. Така бізнес-екосистема являє собою основну компанію, яка управляє пропозиціями декількох комплементарних підприємств (які створюють та доповнюють компоненти до основного продукту).

Другий тип (екосистеми трансакцій) – пов'язують незалежних виробників товарів або послуг з клієнтами через єдину трансакційну платформу. Концепція бізнес-екосистем є більш загальною, ніж бізнес – концепція та побудована на цифрових платформах. Цифрові технології підвищують швидкість, охоплення, зручність, ефективність і масштабованість багатьох екосистем і тому є важливим фактором їх нинішнього зростання. Проте незважаючи на певну різноманітність бізнес-екосистеми мають загальні характеристики (таблиця 1).

Рисунок 1 – Когерентність термінів: стартап, підприємство/компанія, бізнес-система, бізнес-екосистема, екосистема
Джерело: розроблено авторами

Узагальнення результатів діяльності бізнес-екосистем (вітчизняних і зарубіжних) дозволяє відзначити їх наступні переваги: доступ до широкого спектру можливостей, швидке масштабування, гнучкість і стійкість.

Як звісно, до масштабування відносять спосіб зростання бізнес-екосистеми через оптимізацію процесів, системне структурування та радикальне скорочення витрат.

Таблиця 1 – Загальні характеристики бізнес-екосистем

Характеристика	Зміст характеристики
Модульність	У бізнес-екосистемах компоненти функціонують як єдине ціле. У багатьох випадках покупець може вибрати один з компонентів і/або способів їх поєднань.
Кастомізація	Учасники екосистеми, як правило, адаптуються під неї і прагнуть до взаємної сумісності
Принцип багатосторонніх відносин	Всі гравці в екосистемі пов'язані між собою, їх відносини складно розкласти на окремі елементи взаємодії, тобто спостерігається мультилатералізм
Координація	На відміну від моделі вертикальної інтеграції або ланцюжків поставок, бізнес-екосистеми повністю контролюються ієрархічно. Проте існує особливий механізм координації, наприклад, через стандарти, правила або процеси – крім ринкових механізмів

Джерело: розроблено авторами на підставі [10]

Бізнес-екосистема з моменту свого запуску можуть вважатися занадто дорогими або трудомісткими для розробки. Зрозуміло, що не всіх якісних фахівців можна найняти на роботу, але можна залучити їх для участі через аутсорсингу до бізнес-екосистеми. Як свідчить практика, бізнес-екосистеми можуть масштабуватися набагато швидше, ніж компанії з різними моделями управління. Їх структура дозволяє легко і зрозуміло додава-

ти нових учасників, а полегшені бізнес-моделі дозволяють швидко рости. Наприклад, компанія *Airbnb* перевершує більшість великих готельних мереж за прибутком і ринкової капіталізації, не володіючи жодним готелем [11].

Привабливість бізнес-екосистем часто обумовлена їх гнучкістю і стійкістю. Вони мають центральне ядро або платформу, зрозумілу систему залучення нових партнерів і

модульну структуру. Без складностей будь-який компонент можна впровадити в бізнес-екосистему або вилучити з неї. Тому екосистема дозволяє швидко адаптуватися до неоднорідних і непередбачуваних потреб споживачів або до технологій, які швидко еволюціонують.

До недоліків бізнес-екосистем, перш за все, слід віднести: обмежений контроль над всією бізнес-екосистемою з боку кожного учасника, досягнення мети своєї діяльності може зажадати величезних інвестицій на етапі запуску і масштабування. Динамізм і гнучкість бізнес-екосистем також неоднозначні: модель еволюціонує і масштабується, але вимагає постійного коректування, вони можуть зазнавати невдачі. Недавнє дослідження Інституту *BCG Henderson* показало, що менше 15 % з 57 досліджених бізнес-екосистем були стійкими у довгостроковій перспективі [12].

Системоутворюючим початком бізнес-екосистеми є стартапи, які генерують нові ідеї, перетворюючи їх в інноваційні продукти та послуги. Його підтримку забезпечують інші учасники бізнес-екосистеми: місцеві і державні органи влади, університети, ментори, сервісні компанії, корпорації, інвестори, громадські заходи тощо. Отже, стартапи в бізнес-екосистемі мають наступні переваги. По-перше, у стартапах створюються найбільш сприятливі умови для творчості (співпраця групи однодумців, об'єднаних спільною метою, «запускає» креативний процес і підвищує шанси на досягнення творчого результату). По-друге, в їх межах відсутні зайва організованість, ієрархічність та

регламентованість, що характерні для великих підприємств (компаній). По-третє, свобода, автономність, ефективні комунікації підвищують результативність діяльності цієї бізнес-структури. По-четверте, винахідник, власник і менеджер найчастіше виступають в одній особі, що значною мірою зм'якшує головне протиріччя корпоративного управління. По-п'яте, вирівнюються умови функціонування стартапів та великих підприємств завдяки новим інформаційним технологіям. До них відносять тимчасові організаційні структури, створені та діють в умовах високої невизначеності з метою розроблення нового продукту чи послуги.

Стартапам властивий високий інтелектуальний потенціал, інноваційний характер діяльності, багатократне зростання обсягів виробництва і прибутку протягом короткого періоду часу. Стартапи в бізнес-екосистемі все частіше стають самостійним об'єктом наукових досліджень. Консалтингова компанія *Startup Commons* структурними компонентами бізнес-екосистеми вважає окремих осіб та локальні організації, а найпопулярніша стартап-екосистема – Кремнієва Долина. Тут зосереджена величезна стартап-ком'юніті: люди, що живуть інноваційними технологіями та своїми проектами, інвестори-ангели, команди венчурних фондів, готових вкладати в найсміливіший технологічний креатив [13]. Зараз в Україні запущено величезна кількість унікальних стартап-ініціатив, багато з яких досягли успіху, а деякі навіть стали «единорогами» (таблиця 2).

Таблиця 2 – Найбільш вдалі стартапи в бізнес-екосистемах в Україні

Назва компанії	Сфера діяльності	Вартість компанії
Grammarly	Система коригує контекстні орфографічні та граматичні помилки, виправляє стандартні граматичні помилки, пропонує більш придатні лексичні варіанти, надає ряд версій поширених цитат і пропозицій	Більше 1 млрд. \$
People.ai	Сервіс аналізує роботу менеджерів з продажу на основі даних електронної пошти, дзвінків, CRM, месенджерів і допомагає їм працювати більш ефективно	500 млн. \$
Genesis	Являє собою велику продуктову інтернет-компанію, яка працює на швидкозростаючих ринках Африки та Азії. Genesis об'єднує в собі ряд сервісів і сайтів: сайт для знайомств, новинні сайти, додаток для занять спортом BetterMe	н/д

Джерело: розроблено авторами на підставі [9]

На ринок усієї України орієнтовані 63 % вітчизняних стартапів, лише на локальний – 24 %, а на зовнішній – 12 % новостворених компаній. З 158 опитаних стартапів три чверті працюють на ринку не більше трьох років. За кількістю реєстрацій з величезним відривом лідирує м Київ, 53,2 % усіх стартапів перебу-

вають у столиці, за ним слідують м. Харків та м. Львів. Для 84,2 % учасників дослідження одним із джерел фінансування є власні кошти, а для 39,2 % це єдине доступне джерело фінансування. Кожне третє підприємство – 31 % – на момент дослідження скористалося підтримкою Українського фонду стартапів, ще 18,4 % оде-

ржали фінансування з інших державних грантів. Найбільш поширеними перешкодами на шляху до успішного розвитку стартапів є обмежений доступ до зовнішнього фінансування та нестача коштів для розширення команди (відповідно 39,2 % та 48 %) [14].

Більше половини стартапів поки що не генерують жодного доходу, і лише 10,8 % одержують дохід понад 50 тис. євро. А 60 % стартапів працюють за моделлю B2B (business-to-business), створюючи свої продукти та послуги для інших фірм – суб'єктів господарювання (мікро-, малих, середніх та великих підприємств). Близько третини (29 %) опитаних компаній орієнтовані на обслуговування клієнтів у сегменті B2C (business-to-customer). Українська стартап-сцена відносно молода і дуже динамічно розвивається. Це підтверджується тим, що у 2019 р. Український фонд стартапів фінансував розвиток бізнес-інкубаторів у великих ІТ-компаніях, таких як *Sigma Software Labs* [14].

Окрім того, в останні роки Україна є одним зі світових лідерів за кількістю людей, що працюють в сфері ІТ, і демонструє щорічно приріст в сфері інформаційних технологій. Разом з цим, на ринку України, незважаючи на доступність порівняно недорогої робочої сили, великих технологічних R&D центрів зарубіжних компаній ще недостатньо. При розширенні кількості таких центрів створюються умови для розробки нових технологій для міжнародних компаній в Україні і створення нових робочих місць. Крім того, ефективний розвиток бізнес-екосистем потребує більш активної допомоги з боку держави в частині їх правового забезпечення, спрямування системи вищої освіти на підготовку висококваліфікованих менеджерів, підтримки бізнес-структур відповідними екологічними агентами та інститутами.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Проведені дослідження теоретичного та практичного аспектів проблем розвитку стартапів в контексті функціонування бізнес-екосистем довели, що і досі ведеться дискусія серед дослідників відносно визначення сутності бізнес-екосистеми та її складових, а деякі автори використовують аналогію бізнес-систем та природних систем. Однак більшість науковців дотримуються думки, що бізнес-екосистема це економічне співтовариство, яке складається із сукупності взаємопов'язаних організацій і фізичних осіб, яке виробляє товари і послуги, цінні для споживача, які також є частиною екосистеми. До структури бізнес-екосистеми можуть залучатися державні центральні і місцеві органи влади, інвестори, центри компетентності, експерти, координуючі органи, інфраструктурні

компанії, агенти змін та «бізнес-янгіли» та ніші. Проте системоутворюючим початком бізнес-екосистеми є стартапи. Визначені складові бізнес-екосистеми (стартап, підприємство/ компанія, бізнес-система, бізнес-екосистема, екосистема) мають відповідну когерентність. Узагальнення результатів діяльності бізнес-екосистем (вітчизняних і зарубіжних) дозволило відзначити, що існує два основних типи (екосистеми рішень і екосистеми транзакцій), а також переваги та недоліки, загальні характеристики бізнес-екосистем. Визначено переваги стартапів в бізнес-екосистемі та найбільш вдалі стартапи в бізнес-екосистемах в Україні. За результатами емпіричних досліджень *Polish-Ukrainian Startup Bridge* визначено основні характеристики ринку стартапів України та перешкоди. Основними напрямками забезпечення життєдіяльності бізнес-екосистем є підвищення уваги з боку держави та інвесторів (юридичних та фізичних осіб), розбудова інфраструктури та інформаційного супроводження, формування сучасного правового забезпечення. Підтримку стартапам за цими напрямками доцільно також надавати суб'єктам їх життєзабезпечення – різним екологічним агентами та інституціями. Щодо подальших досліджень, то вони мають приводитись з урахуванням соціального аспекту функціонування бізнес-екосистем задля реалізації принципів сталого розвитку.

Література

1. Graham P. Startup Equals Growth. Want to start a startup? September 2012. URL: <http://www.paulgraham.com/growth.html> (дата звернення: 10.12.2021).
2. Moore J. The Death of Competition: Leadership and strategy in the age of business ecosystems. New York: Harper Business, 1996. 320 p.
3. Бланк С., Дорф Б. Стартап. Настольная книга основателя. Альпина Паблішер, 2002. 616 с.
4. Джеймс Мур. Хижаки і жертва: нова екологія конкуренції. *Harvard Business Review*. New York. 1993. №3. С 2-6.
5. Бабич М. Стартапы: как оживить экосистему в Украине. URL: <http://blog.babich.me/2016/03/startup-kak-ozhiv-it-ekosistemu-v-ukraine.html> (дата звернення: 10.12.2021).
6. Голубець М.А., Марискевич О.Г., Крок Б.О. та ін. Екологічний потенціал наземних екосистем. Л., 2003. 344 с.
7. Ситник Н.І. Сучасний стан та перспективи розвитку екосистеми стартапів України.

Науковий вісник Херсонського державного університету. *Економіка природокористування та охорони навколишнього середовища*. 2017. Вип.2, ч. 2. С. 117-120.

8. Перспективи розвитку територій: теорія і практика: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції здобувачів вищої освіти і молодих учених (м. Харків, 19–20 листопада 2020 р.). Харківський національний університет міського господарства імені О. М. Бекетова, НТУ «Дніпровська політехніка» [та ін.] Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2020. 457 с.

9. Баловсяк Н. От бионических протезов к инновационному образованию. Самые интересные украинские стартапы 2021 года. URL: <https://thepage.ua/business/top-10-ukrainskih-startapov-v-2021-godu-spisok> (дата звернення: 10.01.2022).

10. Бізнес-екосистеми. *Фінансова енциклопедія*. URL: <https://ua.nesrakonk.ru/business-ecosystem/> (дата звернення: 16.01.2022).

11. Airbnb. *From Wikipedia, the free encyclopedia* URL: <https://en.wikipedia.org/wiki/Airbnb> (дата звернення: 10.12.2021).

12. Bcg henderson institute. *Center for Macroeconomics*. URL: <https://www.bcg.com/bcg-henderson-institute> (дата звернення: 22.12.2021).

13. Startup Ecosystem Development. URL: <https://www.startupcommons.org> (дата звернення: 19.01.2022).

14. Укрінформ: результати досліджень Polish-Ukrainian Startup Bridge. URL: <https://www.ukrinform.ru/rubric-economy.html> (дата звернення: 20.01.2022).

References

1. Graham, P. (2012). Startup Equals Growth. Want to start a startup? September 2012. URL: <http://www.paulgraham.com/growth.html> (access date: 10.12.2021).

2. Moore, J. (1996). The Death of Competition: Leadership and strategy in the age of business ecosystems. New York: Harper Business, 320.

3. Blanc, S., Dorf, B. (2002). Startup. Founder's desk book. Alpina Publisher, 616.

4. Moore, J. (1993) Predators and prey: a new ecology of competition. *Harvard Business Review*. New York, 3, 2-6.

Стаття надійшла до редакції : 20.12.2021 р.

5. Babich, M. (2010). Startups: how to revive the ecosystem in Ukraine. URL: <http://blog.babich.me/2016/03/startup-kak-ozhivitekosistemu-v-ukraine.html> (access date: 10.12.2021).

6. Golubets, M. A., Mariskevich, O. G., and Krok, B. O. (2003) *Ecological potential of terrestrial ecosystems*, 344.

7. Sitnik, N. I. (2017). Current state and prospects of development of the startup ecosystem of Ukraine. *Scientific Bulletin of Kherson State University. Economics of nature management and environmental protection*, 2 (2), 117-120.

8. Prospects for the development of territories: theory and practice: materials of the All-Ukrainian scientific-practical conference of applicants for higher education and young scientists (Kharkiv, November 19-20, 2020). (2020). O. Beketov Kharkiv National University of Municipal Economy, Council of Young Scientists at the Ministry of Education and Science of Ukraine, Odessa National University of Economics, NTU "Dnieper Polytechnic" [etc.] Kharkiv: KhNUMG. OM Beketova, 457.

9. Balovsyak, N. (2020). From bionic prostheses to innovative education. The most interesting Ukrainian startups of 2021. URL: <https://thepage.ua/business/top-10-ukrainian-startups-in-2021-year-list> (appeal date: 10.01.2022).

10. Business ecosystems. (2012) *Financial encyclopedia*. URL: <https://ua.nesrakonk.ru/business-ecosystem/> (access date: 16.01.2022).

11. Airbnb. (2020) *From Wikipedia the free encyclopedia* URL: <https://en.wikipedia.org/wiki/Airbnb> (access date: 10.12.2021).

12. Bcg Henderson Institute. (2021) *Center for Macroeconomics*. URL: <https://www.bcg.com/bcg-henderson-institute> (access date: 22.12.2021).

13. Startup Ecosystem Development. (2021) URL: <https://www.startupcommons.org> (accessed date: 19. 01.2022).

Ukrinform: research results Polish-Ukrainian Startup Bridge. (2021) URL: <https://www.ukrinform.ru/rubric-economy/3387263-bolee-poloviny-otecestv-ennyh-startapov-orientirovany-na-vnutrennij-rynok-ukrainy.html> (access date: 20.01.2022).

Стаття прийнята до друку: 30.03.2022 р.

Бібліографічний опис для цитування :

Бурбело О. А. Стартапи в бізнес-екосистемі: теоретичний та практичний аспекти / О. А. Бурбело, Є. М. Ахромкін, Д. В. Заблудська // Часопис економічних реформ. – 2022. – № 1(45). – С. 6–13.

АНАЛІЗ МІЖНАРОДНОГО ДОСВІДУ ВИКОРИСТАННЯ ІНСТРУМЕНТІВ ФОРМУВАННЯ КЛАСТЕРНИХ СИСТЕМ

DOI: 10.32620/cher.2022.1.02

Постановка проблеми. Наукова стаття присвячена аналізу підходів до розвитку кластерних формувань у різних країнах. Дослідники виділяють три основні моделі створення кластерів, засновані на економіко-географічному підході та розвитку певних мегарегіонів: американська, західноєвропейська та азіатська моделі. Однак, цей підхід не є універсальним, оскільки не враховує різну забезпеченість природними ресурсами, ємності національних та регіональних ринків, роль держави в регулюванні економіки, специфіки галузевої промисловості тощо. *Метою* даного дослідження є аналіз економіко-географічних підходів до розвитку кластерних формувань у різних країнах. *Предметом дослідження* є механізми забезпечення кластеризації економічних елементів. З метою дослідження застосовані такі *методи*: порівняльний, статистичний, описовий, системний аналіз та синтез. *Гіпотезою дослідження* послужив аналіз складових частин формування кластерної структури: інноваційної складової та моделі конкурентоспроможності, що дозволить виявити основні особливості та обмеження процесу кластеризації. *Виклад основного матеріалу.* У статті розглядається вивчення економіко-географічних підходів до кластеризації на підставі інноваційної складової та ключових елементів моделі конкурентоспроможності економіки: природних ресурсів, макро- та мікроекономічної конкурентоспроможності. Розглянуто кластерну спеціалізацію країн згідно з галузевою належністю, приведений статистичний аналіз структури виробництва готової продукції підприємствами, що входять до складу кластерних формувань, у загальному обсязі виробництва продукції. *Оригінальність та практична значимість* дослідження обумовлена аналізом структурних складових кластерних формувань з урахуванням регіональних особливостей. *Висновки та перспективи подальших досліджень.* Аналіз економіко-географічних підходів до розвитку кластерних формувань у різних країнах показав, що підприємства, які входять до складу кластерних формувань, впроваджують інновації швидше та ефективніше, якісніше налагоджено процес виробництва продукції, сформовано колабораційні та коопераційні зв'язки між учасниками кластерної системи. Проте, зважаючи на відмінності ресурсної, конкурентної інноваційної, економічної, нормативної правової складових, процес вивчення системи кластерних формувань потребує продовження.

Ключові слова:

кластерні формування, кластерний підхід, кластерні моделі, кластерна ініціатива, галузеві напрямки кластерів, міжнародні дослідження кластерної спеціалізації.

ANALYSIS OF INTERNATIONAL EXPERIENCE OF USING TOOLS OF CLUSTER SYSTEMS FORMATION

Problem statement. The scientific article is devoted to the analysis of approaches to the development of cluster formations in different countries. Researchers distinguish three main models of cluster creation based on the economic and geographical approach and the development of certain megaregions: the American, Western European and Asian models. However, this approach is not universal, since it does not take into account the different availability of Natural Resources, the capacity of national and regional markets,

¹ **Васильченко Анастасія Олегівна**, канд. екон. наук, доцент, доцент кафедри маркетингу та міжнародного менеджменту, Поліський державний університет, м. Пінськ, Республіка Білорусь.

Vasilchenko Anastasia, Ph.D. of Economic, associate Professor, Marketing and International Management Department, Polesky State University, Pinsk, Republic of Belarus.

e-mail: vasilchenko.2012@inbox.ru

ORCID ID: 0000-0001-7681-1408

² **Матвійчук Людмила Юрївна**, д-р екон. наук, професор, завідувач кафедри туризму та готельно-ресторанної справи, Луцький національний технічний університет, м. Луцьк, Україна.

Matviychuk Ludmila, Doctor of Economic Science, Professor, Tourism, Hotel and Restaurant Business Departments, Lutsk National Technical University, Lutsk, Ukraine.

e-mail: kalishl.y@gmail.com

ORCID ID: 0000-0001-8574-1278

the role of the state in regulating the economy, the specifics of industry, and so on. *A research aim is* to analyze economic and geographical approaches to the development of cluster formations in different countries. *The subject of the research* is mechanisms for ensuring clustering of economic elements. For the aim of the research, the following *methods* were used: comparative, statistical, descriptive, system analysis and synthesis. *The basic hypothesis of research* was the analysis of the components of the formation of a cluster structure: the innovation component and the competitiveness model, which will reveal the main features and limitations of the clustering process. *Exposition of basic material.* The article considers the study of economic and geographical approaches to clustering based on the innovative component and key elements of the economic competitiveness model: Natural Resources, macro- and microeconomic competitiveness. The article considers the cluster specialization of countries according to industry affiliation, and provides a statistical analysis of the structure of production of finished products by enterprises that are part of cluster formations in the total volume of production. *Originality and practical meaningfulness of research* is due to the analysis of the structural components of cluster formations, taking into account regional features. *Conclusions and prospects for further research.* The analysis of economic and geographical approaches to the development of cluster formations in different countries has shown that enterprises that are part of cluster formations introduce innovations faster and more efficiently, the production process is better established, collaboration and cooperation relations are formed between the participants of the cluster system. However, due to the differences in resource, competitive innovation, economic, and regulatory legal components, the process of studying the system of cluster formations needs to be continued.

Key words:

cluster formation, cluster approach, cluster models, cluster initiative, cluster industry directions, international cluster specialization research.

**АНАЛИЗ МЕЖДУНАРОДНОГО ОПЫТА ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ИНСТРУМЕНТОВ
ФОРМИРОВАНИЯ КЛАСТЕРНЫХ СИСТЕМ**

Постановка проблемы. Научная статья посвящена анализу подходов к развитию кластерных формирований в разных странах. Исследователи выделяют три основные модели создания кластеров, основанные на экономико-географическом подходе и развитии определенных мегарегионов: южноамериканская, западноевропейская и азиатская модели. Однако, данный подход не является универсальным, поскольку не учитывает различную обеспеченность природными ресурсами, емкость национальных и региональных рынков, роль государства в регулировании экономики, специфику отраслевой промышленности и т.д. *Целью данного исследования* является анализ экономико-географических подходов к развитию кластерных формирований в разных странах. *Предметом исследования* выступают механизмы обеспечения кластеризации экономических элементов. С целью исследования применены следующие *методы*: сравнительный, статистический, описательный, системный анализ и синтез. *Гипотезой исследования* послужил анализ составных частей формирования кластерной структуры: инновационной составляющей и модели конкурентоспособности, что позволит выявить основные особенности и ограничения процесса кластеризации. *Изложение основного материала.* В статье рассматривается изучение экономико-географических подходов к кластеризации на основании инновационной составляющей и ключевых элементов модели конкурентоспособности экономики: природных ресурсов, макро- и микроэкономической конкурентоспособности. Рассмотрена кластерная специализация стран согласно отраслевой принадлежности, дан статистический анализ структуры производства готовой продукции предприятиями, входящими в состав кластерных формирований, в общем объеме производства продукции. *Оригинальность и практическая значимость данного исследования* обусловлена анализом структурных составляющих кластерных формирований с учетом региональных особенностей. *Выводы и перспективы дальнейших исследований.* Анализ экономико-географических подходов к развитию кластерных формирований в разных странах показал, что предприятия, входящие в состав кластерных формирований, внедряют инновации быстрее и эффективнее, качественнее налажен процесс производства продукции, сформированы коллаборационные и кооперационные связи между участниками кластерной системы. Однако, ввиду различий ресурсной, конкурентной инновационной, экономической, нормативной правовой составляющих, процесс изучения системы кластерных формирований требует продолжения.

Ключевые слова:

кластерные формирования, кластерный подход, кластерные модели, кластерная инициатива, отраслевые направления кластеров, международные исследования кластерной специализации.

Постановка проблеми. Кластерний підхід активно використовується в регіональному розвитку ряду країн, серед яких: Німеччина, США, Італія, Канада, Росія, Україна, Білорусь, КНР, Японія, Нідерланди, Франція, Португалія, Великобританія та ін. Розглянемо світовий досвід створення кластерної інфраструктури, так як в багатьох розвинених країнах кластери стали звичною формою організації бізнес-спільнот.

Дослідники умовно виділяють три основні кластерні моделі у світовій економіці: північноамериканську, західноєвропейську та азіатську, кожна з яких має свої закономірності формування та розвитку. Подібна географічна типологія кластерних моделей у світовій економіці обумовлюється такими факторами, як відокремлений розвиток цих мегарегіонів протягом тривалого часового періоду; сформовані і досить стійкі особливості процесів кластеризації; різна забезпеченість стратегічно важливими природними ресурсами, різна ємність національних і регіональних ринків; специфіка галузевої структури промисловості, роль і місце держави в регулюванні економіки [1, с. 125-126]. Таким чином, можна представити кожен кластерну модель у формалізованому вигляді на основі виділення істотних характеристик кластера: ступінь його інтернаціоналізації, розвиненість ринкових зв'язків і наявність конкуренції, присутність малого підприємництва, інновативність учасників, наявність фірм-лідерів, обсяг прямих іноземних інвестицій і ступеня їх впливу на кластерний розвиток. Однак, тісне співробітництво в рамках кластеру є вигідним самим компаніям, тому що в процесі їх взаємодії досягається синергетичний ефект. Адже в результаті економічного розвитку країн, різноманітності ресурсів та галузевої спеціалізації економіки, формуються різні економіко-географічні підходи до кластерних формувань, дослідження яких являє живий інтерес для наукової спільноти, внаслідок можливостей використання найбільш дієвих механізмів їх функціонування та розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Темою кластеризації економіки займалися: Н.Я. Калюжнова [2], І.В. Пилипенко [3], Сидельников [4], Л.В. Дмитрієва [5], Г.А. Яшева [6], В.К. Щербин [7], М.А. Домбровський [8], Д.Л. Скіпін [9], А.С. Шастітко [10], Л.В. Дмитрієва, А.О. Васильченко [11] та ін. Теоретичні та інноваційні аспекти

впливу кластерів на економіку були відображені в працях таких дослідників: А. Маршалл [12], М. Портер [18], М. Енрайт [13], А. Леш [14], У. Ізард [15], Й. Тюнен [16], Дж. Ван Дейн, І. Фезер, С. Свіні, М. Дженікас, С. Рей, Р. Стаут, А. Вебер [17], В. Лаунхардт, С. Росе, Н. Томас, М. Фрідман, Ч. Френк, Й. Шумпетер, Дж. Кларк та ін.

В багатьох країнах використовують кластерний підхід для розвитку економіки, адже, згідно проведеним дослідженням, він дозволяє: швидше розробляти та поширювати інноваційні продукти, впроваджувати інновації на кластерних підприємствах в розрізі технологій виробництва, економії трансакційних витрат, кадрової складової та ін.. Підприємства, які входять до складу кластерного формування, швидше налагоджують коопераційні та координаційні зв'язки, створюють додану вартість продукту. Досвід успішного використання інструментів формування кластеру є основою для подальших досліджень вчених у цій галузі з метою створення та функціонування конкурентоспроможної економіки. Але на даному етапі, необхідні подальші дослідження механізму формування кластерних структур, які будуть засновані на досвіді різних країн, що дозволить формувати та коректувати власний підхід до механізму кластероутворення.

Метою даного дослідження є вивчення досвіду формування та розвитку кластерних структур у різних країнах, що дозволить використовувати та вдосконалювати у подальшому інструменти державного регулювання, форми взаємодії між акторами кластерів, процес впровадження інноваційних технологій та ін. фактори функціонування кластерних ініціатив.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз структури і принципів функціонування кластерів в різних країнах світу показує, що їх висока ефективність і конкурентоспроможність заснована на сильних позиціях окремих кластерів, які підсилюють її і оптимізують управління національною економікою. Модель кластерного розвитку заснована на базисі трьох складових і формує так звану потрійну спіраль "університет, бізнес, суспільство".

Взаємодія даних складових призводить до того, що знижуються трансакційні витрати, формуються колабораційні зв'язки, виникає синергетичний ефект, економія часу і все це сприяє створенню високотехнологічної і нау-

комісткої продукції. Кластер необхідно розглядати з різних сторін, зважаючи на наявність інноваційної складової та ефекту підвищення конкурентоспроможності регіону і, як наслідок, країни в цілому.

З метою аналізу досвіду кластеризації економіки ряду зарубіжних країн, необхідно проаналізувати Індекс глобальної конкурентоспроможності, який містить 3 блоки: природні блага, макроекономічну і мікроекономічну конкурентоспроможність. Макроекономічна конкурентоспроможність включає в

себе: макроекономічну політику; соціальну інфраструктуру; політичні інститути. У свою чергу, мікроекономічна містить: операційну і стратегічну зрілість компаній; якість бізнес-середовища і стан кластерного розвитку. Дана методика розрахунку була запропонована М. Портером в 2008 р. [18] Все вищевикладене свідчить про те, що аналіз кластерної активності можна використовувати в якості одного з критеріїв, що визначають рівень конкурентоспроможності на світовому ринку (таблиця 1).

Таблиця 1 – Рейтинги інноваційності та конкурентоспроможності деяких країн

Країна	Global Innovation index 2021	The global competitiveness index 2021
Швейцарія	1	1
Швеція	2	2
США	3	10
Великобританія	4	18
Республіка Корея	5	23
Нідерланди	6	4
Фінляндія	7	11
Сінгапур	8	5
Данія	9	3
Німеччина	10	15
Франція	11	29
Кітай	12	16
Японія	13	31
Ізраїль	15	27
Канада	16	14
Ісландія	17	21
Росія	45	45
Україна	49	54
Білорусь	62	не представлена

Джерело: [19-21]

Інноваційна складова є найважливішим з елементів розвитку кластера, в свою чергу, результати різних досліджень підтверджують позитивну кореляцію між інноваційним розвитком країни і наявністю сильних, конкурентоспроможних кластерів.

За результатами досліджень ролі кластерів у розвитку інновацій в ЄС, згідно інноваційної активності компаній, що входять в кластер становить 60%, в той час, як в інших - 40-45 %. При цьому, результати дослідження більш, ніж 160 кластерів виявили, що близько 60% є світовими лідерами або національними лідерами і тільки 20% мають низький ступінь конкурентоспроможності. Дослідження, проведені “Gallup Organization” говорять про те, що 60% кластерних компаній

ЄС впровадили інноваційний продукт, близько половини серед них інноваційну технологію. 38% європейського ринку трудових ресурсів було задіяно на кластерних підприємствах різної спеціалізації [22].

Важливою особливістю кластерного розвитку на євразійському просторі є перехідний характер економіки регіону. У доповіді the Cluster Initiative Green Book [23] була відзначена специфіка ініціатив з кластеризації в країнах з перехідними економіками:

– досить низький ступінь довіри до державних ініціатив;

– нижчий рівень розвитку кластерів через недостатню національну конкуренцію та обмежених іноземних інвестицій;

–недостатня обізнаність про кластерні ініціативи та складність створення спільних механізмів розвитку кластерних ініціатив;

–значні бар'єри для розвитку підприємництва;

–недостатньо комплексний і довгостроковий підхід до розвитку кластерних ініціатив - часто розвиваються кластерні ініціативи без заходів щодо розвитку системи освіти або поліпшення інвестиційного клімату [24].

Щорічний бюджет кластерних програм досить різноманітний - від 144 млн. євро у Франції для програми *Rôle de compétitivité* до 57 млн євро у Великобританії (в рамках фонду “Сила в територіях” і 45 млн євро в Німеччині для різних програм [25]. Джерелами коштів для існування кластерних програм служать держава і самі учасники, що платять певні внески, приватні вкладення від різних асоціацій, фондів, міжнародних організацій.

Основні галузеві напрямки кластеризації економіки різних країн представлені в таблиці 2.

Таблиця 2 – Галузеві напрямки кластеризації економіки деяких країн

Галузеві напрямки	Країна
Біотехнології та біоресурси	Німеччина, Великобританія, Нідерланди, Франція, Норвегія
Машинобудування, електроніка	Нідерланди, Італія, Німеччина, Норвегія, Ірландія, Швейцарія
Фармацевтика і косметика	Данія, Швеція, Франція, Італія, Німеччина
Сільське господарство та харчове виробництво	Фінляндія, Бельгія, Франція, Італія, Нідерланди
Нафтогазовий і хімічний комплекси	Швейцарія, Німеччина, Бельгія, Сінгапур (нафтохімія)
Електронні технології та зв'язок, Інформаційні технології	Швейцарія, Фінляндія
Охорона здоров'я	Швеція, Данія, Швейцарія, Нідерланди
Лісопаперовий комплекс	Фінляндія
Комунікації та транспорт	Нідерланди, Норвегія, Ірландія, Данія, Фінляндія, Бельгія
Будівництво	Фінляндія, Бельгія, Нідерланди
Легка промисловість	Швейцарія, Австрія, Італія, Швеція, Данія, Фінляндія
Енергетика	Норвегія, Фінляндія

Джерело: [26]

Відповідно, спеціалізація кластерів диктує спеціалізацію конкурентоспроможності країн. Конкурентоспроможна продукція займає велику частку експорту країни, це створює умови для визначення спеціалізації сфер економіки країни, в яких доцільно використовувати кластерний підхід.

Першими, хто випробував кластерний підхід було США, вони створили Кремнієву долину, до складу якої входили близько 87 тисяч компаній, кілька десятків дослідницьких центрів і кілька великих університетів. Кремнієва долина-класичний приклад плідної співпраці приватного бізнесу, дослідницьких компаній та університетів, в ході якого відбувався ефективний кадровий та інформаційний обмін. На території Кремнієвої долини надають послуги близько 180 венчурних фірм і

близько 700 банків, які фінансують діяльність окремих компаній [27].

Семенова І. В. у своєму дослідженні на основі аналізу концентрації інновацій в окремих регіонах США визначила Індекс концентрації розміщення інновацій на підприємствах різних галузей економіки. Для розрахунків був використаний Індекс концентрації LQ, офіційні дані бюро зайнятості населення США, дані про наявність в даному регіоні інструментів розвитку інноваційного підприємництва, таких як інкубатори бізнесу, науково-технологічні парки, високорозвинена інфраструктура та ін. Індекс концентрації LQ розраховується за такою формулою [28-30] (1):

$$LQ = (Eig/Ein)/(Eog/Eon) \quad (1)$$

де E_{ig} — зайнятість населення в секторі i в регіоні g ; E_{in} — загальнонаціональна зайнятість населення в секторі i ; E_{og} — загальна зайнятість населення в регіоні g ; E_{on} — загальнонаціональна зайнятість населення. Значення LQ наближається до одиниці, коли все працююче населення зайнято в одному секторі.

Індекс концентрації був розрахований для 15 регіонів, що дозволило визначити пріоритетні напрямки концентрації інновацій в регіонах по різних галузях економіки, в той же час, з урахуванням аналізу, розроблені рекомендації для формування інноваційних кластерів на території США. Як приклад розрахованих даних можна привести наступні регіони: “Силіконова долина” - спеціалізація: кластер комп'ютерних технологій та програмного забезпечення; Бостон-Кембридж-Квінсі, штат Массачусетс і Нью-Хемпшир: кластери в області біомедицини, комп'ютерних технологій та електроніки; Олбані-Скенектаді - Трой, штат Нью-Йорк: комп'ютерні технології та біомедицина та ін.

Польське агентство з розвитку підприємства (PARP) наводить такі відомості про розвиток кластерів в 2019 р.: 134 кластери активно і ефективно працюють, 106 кластерів різної спрямованості не повністю відповідають критеріям даної організації. Дані кластери називають потенційними або кластерною ініціативою, тобто на даний момент вони сформовані не до кінця. Всі кластери створені з 2003 по 2015 рр., більше 60% з них є досить молодими, тобто виникли в період до 2011 р., найдовше працюючим кластерам 12 років, середній вік кластерів – 4 роки. Близько 50% кластерів створені в регіонах: Мазовше (13 кластерів), Нижня Сілезія (11), Великопольське воєводство (12), Сілезьке воєводство (28-найвища концентрація кластерів в країні) [31].

Число осіб, що працюють на підприємствах в 134 польських кластерах, досягає 5868 (в середньому 44 члени в кластері), 4232 є мікро - і середніми підприємствами. На частку малих і середніх підприємств припадає 78 % всіх членів кластера.

Кластери представляють 27 секторів різних спеціалізацій економіки. Більшість кластерів були сформовані в секторах ІТ, енергетики та відновлюваних джерел енергії, будівництві, а також у медичній промисловості та туризмі. Значне число кластерів створено в

бізнес-послугах, металургійній промисловості і технологічних виробництвах [32].

Кластери отримали найбільш широке поширення в країнах Європейського союзу, де зареєстровано понад 2500 кластерних організацій. Певною мірою цьому сприяло створення механізму підтримки розвитку кластерів на рівні окремих країн та загальноєвропейському рівні.

Розглянемо досвід Італії, в якій на даний момент зареєстровано понад 220 кластерів, основна спеціалізація – харчове виробництво і виробництво споживчих товарів. Розвинені також харчова і паперова промисловість, виробництво виробів з тканини і гуми, машинобудування.

Найбільше розвинена кластерна шкіряно-взуттєва промисловість, меблеве та текстильне виробництво. Промислові кластери складають більше половини чисельності галузі і більше 30% обсягу валового національного продукту. Практично всі італійські кластери є моногалузевими (до 95%). Найбільш яскравий представник: Сассуоло (до складу входить більше 200 різних підприємств, близько 150 працівників). Щорічно кластер виробляє понад 300 млн. кв. метрів керамічної плитки, на загальну суму понад 3 млрд. євро.

Якщо розглянути інформацію про кластери у Великобританії, то в різних джерелах зазначено, що сукупна їх кількість не перевищує 160 шт. основними напрямками діяльності кластерів є біотехнології та біоресурси. Влада даної країни виділила 30 млн.долл. на створення фонду, який фінансуватиме інноваційні кластери. Уряд справив кластерне районування, завдяки якому були вивчені райони, потенційно придатні для формування кластерів: Единбург, Оксфорд, Південно-Східна Англія, як головні райони місцезнаходження біотехнологічних фірм.

На території Франції знаходиться 96 різних кластерів. У період 2005-2018 р. число кластерів у Франції зросло з 66 до 96 одиниць. Найбільшими є кластери авіаційної індустрії, військової авіації, кластери в сфері комп'ютерного програмування, кластери, що виробляють косметику і парфумерію, а також продукти харчування.

Кожен 15 продукт, який продається зараз на сучасному ринку, виробляється в кластері “Cosmetic Valley”. Даний кластер налічує понад 600 підприємств, які займаються косметикою та парфумерією. В даний кластер також входить 8 університетів, національно-

дослідні інститути і більше 200 приватних лабораторій [33].

Досвід Японії говорить про те, що в кінці ХХ століття стали з'являтися регіональні центри, які об'єднали промисловість, вищі навчальні заклади і влада для узгодження, консультування та збільшення якості кваліфікації фахівців, що займаються значущими економічними проектами.

На початку ХХІ століття була створена кластерна система, схожа на американську модель Силіконової долини, суть якої полягала в тому, що ідеї наукових центрів втілювалися малими підприємствами місцевої промисловості. Це було відображено законодавчо, що підтверджує програма системного розвитку кластерів. Головне підприємство кластера використовує послуги невеликих постачальників, що входять в систему кластерного формування і працюють на основі довгострокових договорів. Ієрархічна система внутрішньокластерної взаємодії склалася в автоконцерні "Тойота", де на 100 прямих постачальників другого рівня припадає 36 тисяч субпідрядних представників малого та середнього бізнесу третього рівня.

Найбільш відомі кластери базується на острові Хоккайдо і в місті Кітакюсю. На Хоккайдо найважливішим генеруючим центром став вищий навчальний заклад міста Саппоро, який володіє найпотужнішою дослідницькою основою. Основними напрямками активності були обрані: радіо і телекомунікації, Будівництво житлових будинків, безпека і виробництво медичного обладнання.

У Кітакюсю зібрані підприємства різноманітних галузей, серед яких є найновіші технологічні напрямки: біоінформатика, робототехніка, біовиробництво, наноматеріали. На сьогоднішній день з парком Кітакюсю сприяють 10 університетів і науково-дослідні інститути Японії. Щільне співробітництво з вченими, висока пильність держави і активна робота місцевого фонду розвитку прикладної науки і технології говорять про те, що японці прагнуть створити в Кітакюсю найголовніший центр наукових досліджень Азії [33].

На території Індії в даний час зареєстровано більше 100 кластерів, що спеціалізуються в на інноваційних комп'ютерних технологіях. Головними споживачами ІТ-продукції є США (більше 60% від усього експортного обсягу), країни Європи (більше 30%), Великобританія (18%) і Азія (майже 9%). У Бангладорі, на прикладі Кремнієвої

долини, відмінно працює і розвивається, так зване, «кремнієве плато». Влада Індії не наділяє великі і успішні ІТ-компанії дуже високими податками пільгами, відповідно, компанія може отримати можливість не платити податки на термін від 5 до 10 років.

У 1990 році була створена Бразильська служба підтримки малого бізнесу (SEBRAE). Першим етапом діяльності даної організації стала розробка методичного інструментарію в галузі підприємництва та менеджменту. У 2000 році Служба вже стала органом, відповідальним за розробку та впровадження системної кластерної політики.

У 2001-2002 роках був проведений аналіз міжнародного досвіду, головним чином Італії, Франції та Іспанії. За допомогою Міжамериканського Банку Розвитку (Interamerican Development Bank) були розроблені базові методичні матеріали з реалізації кластерної політики.

У 2002 році уряд заснував Бразильське Агентство сприяння експорту (APEX), яке, зокрема, стимулювало експортні консорціуми малих компаній. Такі консорціуми поступово формували перші Бразильські кластери. У 2007 році понад 300 кластерів отримали державну підтримку. Їх розвиток відбувався на тлі несприятливої економічної ситуації високе безробіття, девальвація національної валюти, стагнація виробництва як наслідок кризи 2008 року.

Основна спеціалізація кластерів: Електроніка (Санта Рита ду Сапукай) і нафтопереробна промисловість. В рамках цих напрямків кластерами були виконані більше 130 навчальних заходів, участь у більш, ніж 5 міжнародних виставках, до складу даних кластерів входило більш, ніж 230 компаній. Економічний ефект склав 70%-ве зростання обсягів експорту за 20 роки (2008 - 2010), а також створення спільних підприємств з партнерами з країн Європейського Союзу.

Цікавий також досвід Китаю, де бізнес був орієнтований на експортну діяльність, основною метою функціонування та інтернаціоналізації в рамках кластерів було забезпечення безперешкодного доступу на зарубіжні ринки. У Китаї існує термін "експортний кластер", який визначається як регіональний кластер, що є стартовим майданчиком для потрапляння на зарубіжні ринки [34, с. 105]. Кластери вибудовували тісну взаємодію з європейськими партнерами в рамках різних платформ і центрів трансферу технологій.

Позитивну роль відіграла також висока підтримка державою розвитку кластерів як на державному, так і на регіональному рівнях.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, розглянутий нами досвід зарубіжних країн свідчить про те, що цілеспрямована підтримка кластерів у формі державної кластерної політики здійснюється сьогодні в більшості розвинених країн, включаючи Росію, держави ЄС, Норвегію, США, Китай, Південну Корею, Японію, Індію, Канаду, Австралію, Сінгапур, Малайзію, Бразилію. Діяльність з реалізації кластерного підходу може бути позначена як кластеризація і являє собою комплекс організаційно-економічних заходів, що проводяться державними і громадськими підтримуючими інститутами з метою об'єднання підприємств в кластери і встановлення між ними неформальних взаємин і мережевого співробітництва.

З точки зору управління конкурентоспроможністю регіонів кластерна політика також має дуже велике значення, що відбивається у збільшенні конкурентоспроможності продукції, спеціалізації кластерів, регіональної концентрації та спеціалізації підприємств, що входять до складу кластерного формування. Кластеризація регіонів має важливе значення для регіональної економіки та забезпечення сталого розвитку. Кластеризація не тільки служить засобом досягнення цілей промислової політики (підвищення конкурентоспроможності, посилення інноваційної спрямованості тощо), але є також потужним інструментом для стимулювання регіонального розвитку. Однак, розглянутий світовий досвід кластерної політики свідчить про те, що існує ряд особливостей кластеризації, які залежать від спеціалізації економіки, розвиненості галузей народного господарства, наявності і ступеня державної підтримки, сформованої моделі взаємозв'язку між учасниками і т. д. У будь-якому випадку, для того, щоб переймати успішний досвід певної країни, необхідно зіставити його з наявними ресурсами, економікою, спеціалізацією і рівнем державної підтримки.

Література

1. Хикматов Р. И., Гараев А. А. Международный опыт развития кластеров. *Актуальные проблемы экономики и права*. 2009. №1 (9). С 125 – 126.

2. Калюжнова Н. Я. *Конкурентоспособность российских регионов в условиях глобализации*. Москва: ТЕИС (МГУ), 2003. 526 с.

3. Пилипенко И. В. *Конкурентоспособность стран и регионов в мировом хозяйстве: теория, опыт малых стран Западной и Северной Европы*. Смоленск: Ойкумена, 2005. 496 с.

4. Грязев М. В., Васин С. А., Шахов А. Ю., Сидельников Ю. А. Региональные кластеры автотранспортных предприятий: инновационность и синергизм. *Региональная экономика: теория и практика*. 2012. № 7. С. 9–13.

5. Дмитриева Л. В. Проектирование институциональной среды инновационного кластера. *Региональная экономика: теория и практика*. 2014. № 5. С. 44–51

6. Яшева Г. А. *Формирование и реализация кластерного подхода в управлении конкурентоспособностью предприятий легкой промышленности Республики Беларусь*: автореф. дис. ... д-ра экон. наук: 08.00.05 / Бел. гос. экон. ун-т. Минск, 2009. 49 с.

7. Щербин В. К. *Инфраструктурные составляющие инновационной экономики*: монография / науч. ред. С. М. Дедков. Минск: Центр системн. анализа и стратегич. исслед. НАН Беларуси, 2010. 312 с

8. Домбровский М. А. Методологические проблемы экономической кластеризации. *Проблемы современной экономики*. 2011. № 2 (38). С. 241–245.

9. Городнова Н. В., Скипин Д. Л. Анализ, обоснование и перспективы формирования инвестиционно-строительного кластера в Тюменской области. *Экономический анализ: теория и практика*. 2010. № 39. С. 69–76.

10. Шаститко А. Е. Кластеры как дискретная институциональная альтернатива управления транзакциями. *Научные исследования экономического факультета*. 2009. № 1. С. 26–43.

11. Васильченко А.О. Аналіз економічної думки у розрізі передумов розвитку кластерних формувань у працях українських, білоруських та російських вчених. *Академічний огляд: економіка і підприємництво*. 2021. № 1 (54). С. 14-20.

12. Marshall A. Alfred Principles of economics. *The Macmillan Press Ltd*, 1983. P. 21–27.

13. Enright M.J. Why Clusters are the Way to Win the Game? *World Link*. 1992. No. 5. July / August. P. 24–25.

14. Леш А. *Географическое размещение хозяйства* / пер. с англ. Л.А. Азенштадта [и др.]; вступ. статья и ред. Я.Г. Фейгина. Москва: Изд-во иностр. лит., 1959. 455 с.

15. Изард У. *Методы регионального анализа: введение в науку о регионах* / сокр. пер. с

англ. В.М. Гохмана [и др.]; вступ. статья и ред. А.Е. Пробста. Москва: Прогресс, 1966. 659 с

16. Тюнен И. Г. *Изолированное государство* / пер. Е. А. Торнеус; под ред. и с предисл. проф. А. А. Рыбникова. Москва: Экономическая жизнь, 1926. XII. 326 с.

17. Вебер А. *Теория размещения промышленности*: С прилож. работы Шлира «Промышленность Германии с 1860 г.». Перевод Н. Морозов; под ред. и с предисл. Н. Баранского. Ленинград: тип. о-ва «Старый Петербург»; Москва: Книга, 1926. 223 с.

18. Porter M. The Economic Performance of Regions. *Regional Studies*. 2003. 37 (6&7). P. 549-678.

19. World Economic Forum: Global Competitiveness Report, 2021. URL: www.globalinnovationindex.org (Date of access: 20.01.2022).

20. World Intellectual Property Organization: Global Innovation Index 2021. URL: https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_gii_2021/by.pdf. (Date of access: 20.01.2022).

21. IMD World Competitiveness Center: World Competitiveness Ranking 2021. URL: <https://www.imd.org/centers/world-competitiveness-center/rankings/world-competitiveness/>. (Date of access: 20.01.2022).

22. Gallup International Organization: .Polling around the world. URL: https://www.gallupinternational.com/fileadmin/user_upload/publications/Gallup-English-Book-2017.pdf. (Date of access: 20.01.2022);

23. Stockholm School of Economics: The Cluster Initiative Green Book. URL: <https://www.hhs.se/contentassets/f51b706e1d644e9fa6c4d232abd09e63/greenbooksep03.pdf>. (Date of access: 20.01.2022).

24. Евразийский банк развития. Состояние кластерного развития в государствах-участниках ЕАБР. URL: <https://ecis.info/upload/iblock/522/52276b6323b84c5ba3d01865de1f2de3.pdf>. (Дата доступа: 12.01.2022).

25. Beaboss: Pôle de compétitivité URL: <https://www.beaboss.fr/Definitions-Glossaire/Pole-de-competitivite-245246.htm>. (Date of access: 20.01.2022).

26. Давыденко Е. В. Кластеризация как инструмент реализации конкурентных преимуществ стран на мировом рынке. *Экономические науки*. 2013. № 4(101). С. 179-182.

27. Рыхтик М. И. *Национальная инновационная система США: история формирования, политическая практика, стратегия развития*. Нижний Новгород, 2011. 23 с.

28. Семенова И. В. *Формирование инновационных кластеров на территории США*. Вестник СПбГУ. 2010. № 2 (Сер.7). С. 128-135.

29. Бюро занятости населения США URL: <http://www.bls.gov/> (Дата доступа: 11.12.2021).

30. *The Economic Geography of Innovation* / Ed. by K. R. Polenske. Cambridge, UK, 2007.

31. Andersson T. *The Cluster Policies Whitebook*, International Organization for Knowledge Economy and Enterprise Development. Malmö, 2004.

32. Citkowski M., Rynkiewicz S. *Klastry jako instrument rozwoju współpracy transgranicznej — studium przypadku Klastra Obrobki Metali*. Współpraca transgraniczna na wschodnim pograniczu Polski, podred. J. Grabowieckiego. Białystok : Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, 2015. Report z inwentaryzacji klastrów w Polsce 2018, PARP. Warszawa, 2018.

33. Шамахов В. А., Кудряшов В. С. Зарубежный опыт формирования кластеров как основных «точек роста» развития региональной экономики. *Российский экономический интернет-журнал*. 2019. №3. С. 87-93.

34. Sandberg S. Internationalization patterns of Chinese private-owned SMEs: Initial stages of internationalization and cluster as take-off node". *Research on Knowledge, Innovation and Internationalization. Progress In International Business Research*. 2009. Vol. 4. P. 89 – 114.

References

1. Khikmatov, R., Garaev A. (2009) International experience of cluster development. *Actual problems of economics and law*, 1 (9), 125–126.

2. Kaluzhnova, N. Ya. (2003) *Competitiveness of Russian regions in the context of globalization*. Moscow State University.

3. Pilipenko, I. V. (2005) *Competitiveness of countries and regions in the world economy: theory, experience of small countries of Western and Northern Europe*. Smolensk: Oikumena.

4. Gryazev, M. B, Vasin, S. A, Shakhov, A. U. & Sidelnikov, U. A. (2012). Regional clusters of motor transport enterprises: innovation and synergy. *Regional economy: theory and practice*, 7, 9-13.

5. Dmitrieva, L. V. (2014). Designing the institutional environment of an innovation cluster. *Regional economy: theory and practice*, 5, 44-51.

6. Yasheva, G. A. (2009). *Formation and implementation of the cluster approach in the management of competitiveness of light industry enterprises of the Republic of Belarus*. Extended abstract of candidate's thesis. Minsk.

7. Sherbin, V. K. (2010) *Infrastructural components of the innovation economy*. Minsk: Sys-

tem Center. analysis and strategic research. NAS of Belarus.

8. Dombrovskiy, M. A. (2011) Methodological problems of economic clustering. *Problems of the modern economy*, 2 (38), 241-245.

9. Gorognova, N. V., Skipin, D. L. (2010) Analysis, justification and prospects for the formation of an investment and construction cluster in the Tyumen region. *Economic analysis: theory and practice*, 39, 69-76.

10. Shastitko, A. E. (2009) Clusters as a discrete institutional alternative to transaction management. *Scientific research of the Faculty of Economics*, 1, 26-43.

11. Vasylychenko, A. O. (2021) Analysis of Economic Thought in the context of prerequisites for the development of cluster formations in the works of Ukrainian, Belarusian and Russian scientists. *Academic review: economics and entrepreneurship: scientific journal*, 1 (54), 14-20.

12. Marshall A. (1983). Alfred Principles of economics. *The Macmillan Press Ltd*, 21-27.

13. Enright, M. J. (1992). Why Clusters are the Way to Win the Game? *World Link*, 5, 24-25.

14. Lesh, A. (1959) *Geographical location of the farm*. Moscow: Publishing House of Foreign Lit.

15. Izard, Y. (1966) *Methods of regional analysis: an Introduction to the science of regions*. Moscow: Progress.

16. Tunen, I.G. (1926) *An isolated State*. Moscow: Economic Life.

17. Veber, A. (1926) *Theory of industrial placement*. Moscow: Kniga.

18. Porter, M. (2003). The Economic Performance of Regions. *Regional Studies*, 37 (6&7), 549-678.

19. World Economic Forum: Global Competitiveness Report, 2021. Retrieved from: www.globalinnovationindex.org.

20. World Intellectual Property Organization: Global Innovation Index 2021. - Retrieved from: https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_gii_2021/by.pdf. (Date of access: 20.01.2022).

21. IMD World Competitiveness Center: World Competitiveness Ranking 2021. Retrieved from: <https://www.imd.org/centers/world-competitiveness-center/rankings/world-competitiveness/>. (Date of access: 20.01.2022).

22. Gallup International Organization: Polling around the world. Retrieved from:

https://www.gallupinternational.com/fileadmin/user_upload/publications/Gallup-English-Book-2017.pdf.

23. Stockholm School of Economics: The Cluster Initiative Green Book. Retrieved from: <https://www.hhs.se/contentassets/f51b706e1d644e9fa6c4d232abd09e63/greenbooksep03.pdf>. (Date of access: 20.01.2022).

24. Eurasian Development Bank: The state of cluster development in the EDB Member States. Retrieved from: <https://e-cis.info/upload/iblock/2de3.pdf>.

25. Beaboss: Pôle de compétitivité. Retrieved from: <https://www.beaboss.fr/Definitions-Glossaire/Pole-de-competitivite-245246.htm>.

26. Davudenko, E. V. (2013) Clustering as a tool for implementing countries' competitive advantages in the global market. *Economic Sciences*, 4(101), 79-182.

27. Rukhtik, M. I. (2011) *The national innovation system of the USA: the history of formation, political practice, development strategy*. Nizhniy Navgorod.

28. Semenova, I. V. (2010) Formation of innovation clusters in the USA. *Bulletin of St. Petersburg State University*, 2 (7), 128-135.

29. Bureau, U. S. of Employment. Bureau of Employment. Retrieved from: <http://www.bls.gov/>.

30. The Economic Geography of Innovation / Ed. by K. R. Polenske. Cambridge, UK, 2007.

31. Andersson, T. (2004). The Cluster Policies Whitebook, International Organization for Knowledge Economy and Enterprise Development. Malmo.

32. Citkowski, M., Rynkiewicz, S. (2018). *Klustry jako instrument rozwoju wspolpracy transgranicznej — studium przypadku Klustra Obrobki Metali*. Wspolpraca transgraniczna na wschodnim pograniczu Polski. Bialystok : Wydawnictwo Uniwersytetu w Bialymstoku, 2015. PARP. Warszawa.

33. Shakhmatov, V. A., Kydryashov, V. S. (2019) Foreign experience in the formation of clusters as the main "growth points" of the development of the regional economy. *Russian Economic Internet Journal*, 3, 87-93.

34. Sandberg, S. (2009). Internationalization patterns of Chinese private-owned SMEs: Initial stages of internationalization and cluster as take-off node". Research on Knowledge, Innovation and Internationalization. *Progress In International Business Research*, 4, 89 – 114.

Стаття надійшла

до редакції : 20.01.2022 р.

Стаття прийнята

до друку: 30.03.2022 р.

Бібліографічний опис для цитування :

Васильченко А. О. Аналіз міжнародного досвіду використання інструментів формування кластерних систем / А. О. Васильченко, Л. Ю. Матвійчук // Часопис економічних реформ. – 2022. – № 1(45). – С. 14–23.

CURRENT STATE OF TOURIST EDUCATION ANALYSIS IN AZERBAIJAN

DOI: 10.32620/cher.2022.1.03

Formulation of the problem. Tourism is one of the priorities in the socio-economic development of Azerbaijan. In accordance with the "Strategic Roadmap for the Development of the Specialized Tourism Industry in Azerbaijan", in the near future the republic will receive up to 5 million tourists a year, and every 10 able-bodied citizen will work in the tourism sector in one way or another. Therefore, today, professional tourism education is relevant and in demand. *The aim of the study* is to study tourism education in Azerbaijan for the possibility of increasing the effectiveness of the educational process in the field of tourism and directions for its improvement. *Research methodology.* In the course of the research, both general theoretical methods were used: analysis and synthesis, deduction and induction, generalization of reference and scientific literature, theoretical modeling, methods of grouping and comparison. *The research hypothesis* is based on the assumption that there is a dependence of the cost of restoring the ecological balance on the volume of national non-financial production assets. *Presentation of the main material.* The analysis carried out in the article showed that the tourist services market for its successful development requires the improvement of the tourism education system. *The originality and practical significance* of the study lies in the development of recommendations for improving education in the field of tourism in Azerbaijan. *Conclusions of the study.* Existing educational institutions must come to a common denominator that combines theory with practice. Higher education institutions should be seen as tourism research centers, and tourism professionals and managers should be trained in such schools.

Key words:

tourism, education, educational technologies, qualifications, tourism education, tourism services.

СУЧАСНИЙ СТАН АНАЛІЗУ ТУРИСТИЧНОЇ ОСВІТИ В АЗЕРБАЙДЖАНІ

Постановка проблеми. Туризм – один із пріоритетів напрямів соціально-економічного розвитку Азербайджану. Відповідно до «Стратегічної Дорожньої Карти з розвитку спеціалізованої туристичної індустрії в Азербайджані» найближчим часом республіка прийматиме до 5 млн. туристів на рік, а кожен 10 працездатний громадянин так чи інакше працюватиме у сфері туризму. Тому саме сьогодні професійна туристична освіта актуальна та затребувана. *Метою дослідження* є вивчення туристичної освіти в Азербайджані для можливості підвищення ефективності освітнього процесу у сфері туризму та напрямів її вдосконалення. *Методологія дослідження.* У ході дослідження були використані як загальнотеоретичні методи: аналіз та синтез, дедукція та індукція, узагальнення довідкової та наукової літератури, теоретичне моделювання, методи групування та порівняння. *Гіпотеза дослідження* полягає у припущенні наявності залежності розміру витрат за відновлення екологічного балансу від обсягу національних нефінансових виробничих активів. *Вклад основного матеріалу.* Проведений у статті аналіз показав, що ринок туристичних послуг для успішного розвитку вимагає вдосконалення системи туристичного освіти. *Оригінальність та практичне значення дослідження* полягає у розробці рекомендацій щодо вдосконалення освіти в галузі туризму в Азербайджані. *Висновки дослідження.* Існуючі навчальні заклади повинні дійти спільного знаменника, що поєднує теорію з практикою. Вищі навчальні заклади слід розглядати як дослідницькі центри туристичного туризму, а професіонали та менеджери у сфері туризму мають проходити підготовку у таких школах.

Ключові слова:

туризм, освіта, освітні технології, кваліфікація, туристична освіта, туристичні послуги.

¹ Годжаєва Ельміра, д-р філософії з економіки, доцент, Азербайджанський державний економічний університет, м. Баку, Азербайджан.

Gojayeva Elmira Magomed kyzy, Doctor of Economic Science, Azerbaijan State Economic University, Baku, Azerbaijan.

ORCID ID: 0000-0002-3804-643X

e-mail: qocayeva-e@rambler.ru

СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ АНАЛИЗА ТУРИСТИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ В АЗЕРБАЙДЖАНЕ

Постановка проблемы. Туризм - одно из приоритетов направлений социально-экономического развития Азербайджана. В соответствии с «Стратегической Дорожной Картой по развитию специализированной туристической индустрии в Азербайджане» в ближайшее время республика будет принимать до 5 млн. туристов в год, а каждый 10 трудоспособный гражданин так или иначе будет работать в сфере туризма. Поэтому именно сегодня профессиональное туристское образование актуально и востребовано. *Целью исследования* является изучение туристического образования в Азербайджане для возможности повышения эффективности образовательного процесса в сфере туризма и направлений ее совершенствования. *Методология исследования.* В ходе исследования были использованы как общетеоретические методы: анализ и синтез, дедукция и индукция, обобщение справочной и научной литературы, теоретическое моделирование, методы группирования и сравнения. *Гипотеза исследования* состоит в предположении наличия зависимости размера затрат на восстановление экологического баланса от объема национальных нефинансовых производственных активов. *Изложение основного материала.* Проведенный в статье анализ показал, что рынок туристических услуг для своего успешного развития требует совершенствования системы туристического образования. *Оригинальность и практическое значение исследования* состоит в разработке рекомендаций по совершенствованию образования в области туризма в Азербайджане. *Выводы исследования.* Существующие учебные заведения должны прийти к общему знаменателю, сочетающему теорию с практикой. Высшие учебные заведения следует рассматривать как исследовательские центры туристического туризма, а профессионалы и менеджеры в сфере туризма должны проходить подготовку в таких школах.

Ключевые слова:

туризм, образование, образовательные технологии, квалификация, туристическое образование, туристические услуги.

Problem statement. Tourism is one of the priorities in the socio-economic development of Azerbaijan. In accordance with the "Strategic Roadmap for the Development of the Specialized Tourism Industry in Azerbaijan" in the near future the republic will receive up to 5 million tourists a year, and every 10 able-bodied citizen will work in the tourism sector in one way or another [1]. Therefore, today, professional tourism education is relevant and in demand.

Good theoretical training is the key to high-quality work of a specialist. The days when people with no specific education worked in tourism are over. Without basic knowledge of geography and regional studies, climatic, cultural and historical characteristics of a particular destination and the basics of psychology, a tourism manager is unlikely to be able to competently advise a client, correctly select or compose a tour in accordance with his requests.

University students studying in tourism specialties receive theoretical knowledge in geography, history, culture and art, mathematics, economics and accounting, information technology and others, study foreign languages. Theoretical knowledge, in fact, should form among students and subsequently graduates of specialized universities a general idea of the work of the tourism industry as a whole, individual en-

terprises and institutions, business planning, technologies for working with partners and customer service, about the features of the formation of tours and the proposal of a hotel product. And already in the process of real work in a hotel, restaurant, travel agency or museum, a graduate must attract the knowledge he has and be able to apply it in practice. Without basic ideas about how the tourism industry lives and works, how its organizing enterprises function and interact, how a tourism product is created, etc., it is impossible to work in this area.

In particular, workers in the hospitality and restaurant sectors must have a clear understanding of the structure and specifics of the hotel or restaurant business. Practical activity, of course, can teach this, but not all at once and not everything.

Analysis of recent research and publications. The problems of the development of tourism and tourism education are reflected in the works of Azerbaijani scientists and specialists M. Abadov, E. Aslanov, F. Rakhmanov, Ch. Gyulaliev, E. Suleymanov, E. Gojayeva and others.

In these works, attention is paid to the study of the infrastructure of tourism, the social and economic significance of the tourism industry is investigated.

The analysis of various aspects of tourism education is presented in the works of such Russian scientists as., Foreign scientists H. Kovalev A.N., Pogodin V.L., Ponomareva T.V., A.A. Fedulina, Aleksandrova A.Yu., Trusovoy N.M., Trusova A.N., Malysenko K.M. C. Shhu., Jie Wang, Airey, D., Tribe, J. Cooper, C. Veal, A.J. Solnet, D., Pearce, P.L., Olali H., Aydos H, Guzel N., Hacıoglu, N., Kozak, M. A. et al.

However, with a large number of scientific and practical developments in the field of tourism education, the issues of interaction between education and tourism, as well as the results of their synergy are still far from their final solution and require special research in terms of applying their results in the practice of managing the tourism industry.

There is a lack of empirical data reflecting, on the one hand, the needs of the tourism sector in qualified personnel, and, on the other hand, the real possibilities and limitations of the educational sphere for the development of tourism activities.

The purpose of the article is to study tourism education in Azerbaijan for the possibility of increasing the effectiveness of the educational process in the field of tourism and directions for its improvement.

Presentation of the main material. Of course, you can work without a diploma of specialized education - in small travel companies that do not care about their image. There are people who think clearly and competently even without higher education [2]. Therefore, in large companies that have been on the market for at least ten years, much attention is paid to the university from which the applicant graduated. For a large company, it is rather a matter of status and reputation. Also, certificates and diplomas of additional courses are important - it is far from superfluous evidence that a person is able to learn and grow for the future.

The success of the oil strategy in booming Azerbaijan is already reflected in the non-oil sector. Tourism is one of the most important sectors of the non-oil sector. Since Azerbaijan can fill a significant part of the state budget in the field of tourism, it seeks to develop this sector and make it the most stable and competitive sector of the economy. Azerbaijan is one of the countries with a very high tourism potential. The position of our country both in the natural-geographical and in the modern world has made Azerbaijan an interesting place for tourists.

To increase the number of tourists visiting the country, it is very important to have professional and high-quality human resources. Accord-

ing to experts, by 2023, the need for tourism workers in the country will exceed 75 thousand people. However, the current problem of lack of professional staff is one of the reasons hindering the development of tourism in our country, which has great prospects.

For the training of professional personnel in the field of tourism in the Republic of Azerbaijan, training of personnel is carried out in specialties, reflected in the classification of specialties, approved by the Cabinet of Ministers of the Republic of Azerbaijan.

- from 6 months to 3 years in vocational schools and lyceums of primary vocational education;

- 2-3 years in colleges with specialized secondary education;

- 4 years in universities with a higher bachelor's degree;

- 2-3 years in universities with the highest master's degree;

Doctoral studies prepare highly qualified specialists for 2-3 years.

Thus, in the conditions of the modern market, the heads of large and not very tourist companies are increasingly faced with the problem of "underqualification" of personnel under the conditions of a harsh economic market struggle.

In the field of tourism, large tour operators independently conduct seminars for partner travel agencies and for their staff, preferring to have a teacher on their staff. Some use multimedia tutorials and distance learning systems. The topics of training, as a rule, cover the peculiarities of sales of popular holiday destinations, the level of infrastructure development of tourist centers, problems associated with the entry of tourists to foreign countries.

Typically, corporations use the following forms of training.

1. On-the-job training. This form of training is the most efficient, as it provides a close connection directly with the process of the employee's activity. Typically, this form is implemented through mentoring and supervision using methods of increasing complexity of tasks, guided acquisition of experience, production instruction, rotation, using an employee as an assistant, delegation of authority - functions and responsibilities.

For Azerbaijan, these problems are even more acute: the science of surviving in tough competition has become in demand only in the last fifteen years - this is exactly how long the developing commercial sector exists in our country. The emergence of professional development of tourism specialists at the corporate level has begun in Azerbaijan.

Vocational schools and lyceums are the initial stage of personnel training in tourism educational institutions. Currently, the following educational institutions operate at the level of primary vocational education:

- Baku Tourist Vocational School,
- Gabala Center for Professional Training of Tourism and Hospitality,

- Vocational Training Center in Ismayilli
According to the Decree of the Cabinet of Ministers of the Republic of Azerbaijan No. 178 dated October 31, 2011 on the approval of the "Classification of primary vocational education specialties" professional specialties related to tourism are (Table 1).

Table 1 – Classification of specialties of primary vocational education

Specialty code	Name of specialty group	Name of specialty
030204	Commerce	Travel agent
030208	Catering services	Waiter
		Bartender
		Waiter, bartender, bartender
		Confectioner
		Cook
		Bartender-Waiter
		Hotel receptionist
		Cleaning department employee
030212	Ski tourism	Ski tourism instructor
030213	Instructor	Ecotourism instructor
		National park guide
		Local guide

Source: developed by the author

In recent years, world-class events have been held in Azerbaijan. The growing prestige of Azerbaijan in the world also affects the diversity of the contingent of tourists visiting the country. Therefore, programs are being implemented in Azerbaijan to create highly qualified tourist personnel resources.

It was previously noted that tourism education in European countries has a practical bias, and that the subjects taught are kind of key or preparatory for 4-6 months of internship after each semester.

The problems associated with tourism education can be explained as follows:

- There is no effective legal cooperation between the tourism sector and tourism educational institutions. Inadequate cooperation based on mutual individual efforts, which does not have a legal basis, hinders the implementation of common target functions and the conscious use of available physical and human resources.

- Integration and coordination of tourism education is not ensured. This makes it impossible to perform additional educational work within the framework of the macromodel.

- The curricula are mostly theoretical and do not provide much space for applied studies.

- There is a lack of educational tools and laboratories necessary for high-quality tourism education, as a result of which the information provided during the study is forgotten due to the lack of an attachment to a specific case.

- Insufficient knowledge of foreign languages.

- Lack of qualified teachers.

- Lack of internship programs that ensure the productivity of education and the effectiveness of applied lessons. Students who graduate without an internship find it difficult to adapt to the industry.

- The proximity of universities to major cities, both in terms of providing teaching professionals from this sector and in terms of internship opportunities and applications. Regions lack specialists.

There are other factors that lead to the fact that tourism education is faced with problems:

1. Weak coordination between the educational institution and the enterprise where the internship is taking place;

2. A significant part of the subjects taught are non-specialized, theoretically loaded, of little use for future work.

Conclusions and prospects for further research. According to the results of our re-

search, for the development of cooperation between tourism educational institutions and the tourism industry of our country, we can recommend:

1) The relationship between industry representatives and tourism universities should be mutually beneficial. These relationships need to be coordinated and standardized.

2) Implementation of exchange programs between tourism enterprises and educational institutions. Under these programs, industry representatives commit to teaching in educational institutions for a specified period of time. At the same time, teachers working in educational institutions can be involved in practical work in the institutions of the industry for a certain period of time.

3) In order to meet the expectations of students, steps can be taken by comparing, through surveys, the level of student satisfaction with the proposed curriculum, social and cultural activities of university leaders, etc.

The degree to which student expectations are met will be determined and the quality of education will be improved by meeting those expectations. Increasing competition to attract more students will require organizations to adapt teaching to the needs of the sector.

4) Establish independent travel awards by educational institutions. These awards can play a special role in encouraging businesses to work together in the local market. Industry representatives as well as students can be awarded in various categories.

The application of European educational standards in the field of tourism in the universities of the republic, not administratively, but directly from the educational point of view, includes clearer elements and radical reforms:

- Improvement of infrastructure, strengthening of material and technical base;
- Attracting as many qualified personnel as possible to training;
- Application of English as the language of instruction;
- Reducing the theoretical load of lessons, increasing the practical load;
- Conducting internships at the end of each academic year;
- Definition of internships in specialties.

Those. a student of management specialization should undergo an internship with qualified and experienced managers in a fairly successful enterprise, and not as a waiter or messenger in any restaurant or hotel registrar;

- Preference for practical results in exams;
- To develop the quality of mentors among teachers;
- Provide students with the freedom to choose a subject and teacher;
- Expand the exchange of students and teachers with foreign tourism universities, create maximum conditions for young professionals who can apply their experience in the university, and motivate them to contribute to the university;
- Creation of an international student environment at universities through the exchange of experience with foreign universities.

Thus, existing educational institutions must come to a common denominator that combines theory with practice. Higher education institutions should be seen as tourism research centers and tourism professionals and managers should be trained in such schools.

References

1. Strategic roadmap for the development of the national economy and its sectors. Order of the President of the Republic of Azerbaijan dated 16.03. 2016 Nov.
2. Suleimanov, E., Mirzoev, A., Gojayeva, E. and Eminov, A. (2019). *Foundations of the modern economy of Azerbaijan*. Baku: "Muntegem", 450.
3. Gojayeva, E. M. (2021). *Finances of foreign countries and international credit relations*. Baku: "NURLAR", 475.
4. Malakhova, N. N. (2008). *Tourism and service innovations*. Moscow: MarT, 222.
5. Materials of the Scientific and Practical Conference on "Modernization of the National Economy. (2011). State and Prospects". Institute of Economics of ANAS. Baku, 256.
6. Mikailov, S. (2011). Baku is the new Dubai. Projects and prospects. Baku: Sabakh, 278 .
7. Samedov, A. N. (2011). *Tourism in Azerbaijan*. Baku: Ozan, 178.
8. Fedulina, A. (2004). *Tourism education: main trends and prospects*. Moscow: Logos, 288.
9. Trusova, N. M., Trusov, A. N. (2015). Education in the field of tourism: problems and solutions. *Bulletin of the KemGUKI*, 33, 177-186.
10. Kudrina, E. L., Yudina, A. I., and Mukhamedieva, S. A. (2015). Socio-cultural technologies of tourism activities: a project approach. *Bulletin of the Kemerovo State University of Culture and Arts*, 31, 207-216.
11. Malyshenko, K. M. (2011). Modern problems of personnel training for river cruise tourism. *Young scientist*, 9, 221-224.

12. Airey, D., Tribe, J. (2005) Issues for the future. In: D. Airey, & J. Tribe (Eds.), *An international handbook of tourism education*. UK: Elsevier, 501-506

13. Baron, J. S., Healey, N. (2002). Online surveys in marketing research: Pros and cons. *International Journal of Market Research*, 44 (3), 361-376.

14. Cooper, C. (2002). Curriculum planning for tourism education: From theory to practice. *Journal of Teaching in Travel & Tourism*, 2 (1), 19-20.

15. Solnet, D. (2004) *Linking industry and education providers: A relationship management approach*. Paper presented at the Council for University Tourism and Hospitality Educators, Brisbane, Australia.

16. Pearce, P. L. (2005). Australian tourism education: the quest for status. In: C.H. Hsu (Eds.), *Global tourism higher education: past, present, and future*. NY: The Haworth Hospitality Press.

17. Huang, R., Busby, G. (2006). Activist, Pragmatist, Reflector or Theorist? In Search of Postgraduate Learning Styles in Tourism and Hospitality Education: *Journal of Hospitality, Leisure, Sport and Tourism Education*, 6(2), 92 – 99.

Література

1. Стратегічна дорожня карта щодо розвитку національної економіки та її секторів. Розпорядження Президента Азербайджану від 16.03. 2016 р.

2. Сулейманов, Е., Мірзоев, А., Годжаєва, Е., Емінов, А. *Основи сучасної економіки Азербайджану*. Баку: «Мюнтеджем», 2019, 450 с.

3. Годжаєва, Е. М. *Фінанси зарубіжних країн та міжнародно – кредитні відносини*. - Баку: "НУРЛАР", 2021, 475 с.

4. Малахова Н. М. *Інновації туризму та сервісу*. Москва: МагТ, 2008.-222с.

5. Матеріали Науково-практичної Конференції на тему «Модернізація національної економіки: стан та перспективи». Баку: Інститут економіки НАНА Баку, 2011, 256 с.

6. Микаїлов С. Р. *Баку – новий Дубай. Проекти та перспективи*. Баку: Сабах, 2011. 278 с.

7. Самедов А. М. *Туризм у Азербайджані*. Баку: Озан, 2011, 178 с.

8. *Туристська освіта: основні тенденції та перспективи* / за ред. А.А. Федуліна. Мшк-ва: Логос, 2004. 288 с.

9. Трусова Н. М., Трусов А. М. Освіта у сфері туризму: проблеми та шляхи вирішення. *Вісник КемГУКІ*. 2015. №33. С.177-186.

10. Кудріна Є. Л., Юдіна А. І., Мухамедієва С.А. Соціально-культурні технології туристичної діяльності: проектний підхід. *Вісник Кемеровського державного університету культури та мистецтв*. 2015. №31. С.207-216.

11. Малишенко К. М. Сучасні проблеми підготовки кадрів для річкового круїзного туризму. *Молодий учений*. 2011. №9. С.221-224.

12. Airey, D., Tribe, J. Issues for the future. In: D. Airey, & J. Tribe (Eds.), *An international handbook of tourism education*. UK: Elsevier, 2005. P. 501-506.

13. Baron, J. S., Healey, N. Online surveys in marketing research: Pros and cons. *International Journal of Market Research*. 2002. № 44 (3). P. 361-376.

14. Cooper, C. (2002). Curriculum planning for tourism education: From theory to practice. *Journal of Teaching in Travel & Tourism*, 2 (1), 19-20.

15. Solnet, D. *Linking industry and education providers: A relationship management approach*. Paper presented at the Council for University Tourism and Hospitality Educators, Brisbane, Australia, 2004.

16. Pearce, P. L. Australian tourism education: the quest for status. In: C.H. Hsu (Eds.), *Global tourism higher education: past, present, and future*. NY: The Haworth Hospitality Press, 2005.

17. Huang, R., Busby, G. Activist, Pragmatist, Reflector or Theorist? In Search of Postgraduate Learning Styles in Tourism and Hospitality Education: *Journal of Hospitality, Leisure, Sport and Tourism Education*. 20006. № 6(2). P. 92 – 99.

Стаття надійшла

до редакції : 20.11.2021 р.

Стаття прийнята

до друку: 30.03.2022 р.

Бібліографічний опис для цитування :

Gojayeveva E. Current state of tourist education analysis in Azerbaijan / E. Gojayeveva // Часопис економічних реформ. – 2022. – № 1 (45). – С. 24–29.

NEW OPPORTUNITIES ON ECONOMIC DEVELOPMENT OF UZBEKISTAN

DOI: 10.32620/cher.2022.1.04

Formulation of the problem. To implement the goals of the dynamic development of the domestic economy of Uzbekistan declared by the country's leadership in the context of significant foreign policy and internal economic contradictions, it is necessary that both the goals and objectives of the socio-economic policy of the Republic of Uzbekistan correspond to the existing relations of appropriation and alienation of property both within the country and in relation to other economies. *The purpose of the article* is to explore the prospects for new opportunities for the economic development of Uzbekistan. *The object of the research* is the opportunities and incentives for the economic development of Uzbekistan. *Research methods.* The theoretical basis for the research was the works of scientists on the issues of cooperative-integration relations in the agro-industrial complex. In the process of research, the following methods were used: abstract-logical, monographic, comparative analysis, etc. *Research hypothesis.* Understanding property relations as, first of all, constantly changing social relations. *Presentation of the main material.* The transformation of property relations occurs not only and not so much under the influence of external factors, but also primarily as a result of the implementation of an immanent internal logic emanating from the historical dynamics of development. *Originality and practical value.* The scientific novelty of the research lies in the development of theoretical and scientific-methodological approaches to solving the ecological and economic problems of the region's development. *Conclusions and prospects for further research.* Overcoming the identified negative trends in the socio-economic situation in the country is possible through the use of mechanisms for improving property relations, including limiting the use of property rights of the state by the bureaucracy; use of a wide range of mechanisms to protect property rights.

Key words:

state-owned enterprises, privatization, competition, market economy, centralized economy, property reform.

НОВІ МОЖЛИВОСТІ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ УЗБЕКІСТАНУ

Постановка проблеми. Для реалізації заявлених керівництвом країни цілей динамічного розвитку внутрішньої економіки Узбекистану в умовах значних зовнішньополітичних та внутрішніх економічних суперечностей необхідно, щоб як цілі, так і завдання соціально-економічної політики республіки Узбекистану відповідають відносинам, що склалися, привласнення та відчуження власності як усередині країни, так і по відношенню до інших економічним системам. *Ціль статті* – до-

¹ **Расулев Алишер Файзійович**, д-р екон. наук, професор, професор кафедри фундаментальної економіки, Ташкентський державний економічний університет, м.Ташкент, Узбекистан.

Rasulev Alisher, Doctor of Economic Sciences, Professor, Professor of Fundamental Economic Department, Tashkent State Economic University, Tashkent, Uzbekistan.

ORCID ID: 0000-0001-6702-8981

e-mail: arasulev@yandex.ru

² **Воронін Сергій Олександрович**, д-р екон. наук, головний спеціаліст, Інститут фіскальних досліджень при Міністерстві фінансів Республіки Узбекистан, професор Ташкентської філії Російського економічного університету, м.Ташкент, Узбекистан.

Voronin Sergei, Doctor of Economic Sciences, Chief Specialist of the Institute for Fiscal Research under the Ministry of Finance of the Republic of Uzbekistan, Professor of the Tashkent Branch of the Russian University of Economics, Tashkent, Uzbekistan.

ORCID ID: 0000-0001-5752-5983

e-mail: s.voronin63@umail.uz

³ **Шомуродов Тохир Боймурод огли**, аспірант школи економіки, Пекінський університет технологій та бізнесу, м. Пекін, Китай.

Shomurodov Tokhir Boymurod ugli, PhD student of School of Economics, Beijing Technology and Business University, Beijing, China.

ORCID ID: 0000-0001-1571-7783

e-mail: tohirbek0206@gmail.com

слідити перспективи нових можливостей економічного розвитку Узбекистану. *Об'єкт дослідження* – можливості та стимули економічного розвитку Узбекистану. *Методи, що використовуються у дослідженнях.* Теоретичною основою для досліджень стали праці вчених з питань кооперативно-інтеграційних відносин в АПК. У процесі досліджень застосовувалися такі методи: абстрактно-логічний, монографічний, порівняльний аналіз та ін. *Гіпотеза дослідження.* Розуміння відносин власності як, насамперед, постійно змінних суспільних відносин. Виклад основного матеріалу. Трансформація відносин власності відбувається не тільки і не так під впливом зовнішніх факторів, а й насамперед у результаті реалізації іманентної внутрішньої логіки, що виходить з історичної динаміки розвитку. *Оригінальність та практичне значення.* Наукова новизна дослідження полягає у розробці теоретичних та науково-методичних підходів до вирішення еколого-економічних проблем розвитку регіону. *Висновки та перспективи подальших досліджень.* Подолання виявлених негативних тенденцій у соціально-економічній ситуації у країні можливе через використання механізмів покращення відносин власності, серед яких обмеження використання бюрократією майнових прав держави; використання широкого набору механізмів захисту прав власності.

Ключові слова:

державні підприємства, приватизація, конкуренція, ринкова економіка, централізована економіка, реформа власності.

НОВЫЕ ВОЗМОЖНОСТИ ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ УЗБЕКИСТАНА

Постановка проблемы. Для реализации заявленных руководством страны целей динамичного развития внутренней экономики Узбекистана в условиях значительных внешнеполитических и внутренних экономических противоречий необходимо, чтобы как цели, так и задачи социально-экономической политики республики Узбекистана соответствовали сложившимся отношениям присвоения и отчуждения собственности как внутри страны, так и по отношению к другим экономическим системам. *Цель статьи* – исследовать перспективы новых возможностей экономического развития Узбекистана. *Объект исследования* – возможности и стимулы экономического развития Узбекистана. *Методы, используемые в исследованиях.* Теоретической основой для исследований послужили труды ученых по вопросам кооперативно-интеграционных отношений в АПК. В процессе исследований применялись следующие методы: абстрактно-логический, монографический, сравнительного анализа и др. *Гипотеза исследования.* Понимание отношений собственности как, прежде всего, постоянно меняющихся общественных отношений. *Изложение основного материала.* Трансформация отношений собственности происходит не только и не столько под влиянием внешних факторов, но и прежде всего в результате реализации имманентной внутренней логики, исходящей из исторической динамики развития. *Оригинальность и практическое значение.* Научная новизна исследования заключается в разработке теоретических и научно-методических подходов к решению эколого-экономических проблем развития региона. *Выводы и перспективы дальнейших исследований.* Преодоление выявленных негативных тенденций в социально-экономической ситуации в стране возможно через использование механизмов улучшения отношений собственности, среди которых ограничение использования бюрократией имущественных прав государства; использование широкого набора механизмов защиты прав собственности.

Ключевые слова:

государственные предприятия, приватизация, конкуренция, рыночная экономика, централизованная экономика, реформа собственности.

Problem statement. The problems of reducing the presence of the state in the economy, opening markets and increasing competition are discussed increasingly in scientific areas. Indeed, an informed solution to these issues can create a reliable basis for the use of market levers that allow efficient allocation of the resources involved and increase the productivity of the labor used.

Despite the rather difficult modern period of economic development of the Republic of Uzbekistan, associated with the negative impact

of the coronavirus pandemic, as well as forced restrictions, the country's leadership has demonstrated its commitment to continuing the course of implementing structural reforms. So, on October 27, 2020, the President of Uzbekistan Sh. Mirziyoyev signed a large-scale decree on reforming more than 2,000 state assets, of which 479 enterprises will be put up for auction, 62 are prepared for privatization, 32 are transformed.

State-owned enterprises are strategically important in the national economy. About 50% of the country's GDP and one-fifth of the volume of foreign trade is created by state-owned enter-

prises, which provide more than half of the state budget revenues when hiring less than 10% of the employed population.

State-owned enterprises operate in many sectors of the economy, including the extraction and processing of oil and natural gas, public transport, air travel, agriculture, the chemical and mining industries, water supply, housing and utilities, and others. They traditionally have privileged access to land and infrastructure facilities, procurement contracts, subsidies and enjoy other government support, including tax and customs preferences. More than 80% of the assets of commercial banks, as well as all large insurance companies, are also owned by the state.

In most of the CIS and Eastern Europe, reforms to privatize state assets were carried out in the early 1990s. Although in Uzbekistan the reform of state assets is being carried out relatively later than it has been done in other states, the country can use the accumulated experience to its advantage and not repeat mistakes in this important area of economic reform.

Analysis of the latest trends and publications. The principle of separation of powers, introduced in 1748 by the French encyclopedic C. Montesquieu (1698-1755), presupposes the division of the sole state power into three spheres: legislative, executive and judicial, which should serve as a condition for effective control over the activities of the state apparatus.

From the second half of the XIX century, social theory starts to gradually give way to the state theory of self-government. Well-known scientists, in Russia, such as - N.I. Lazarevsky (1886-1891), A. D. Gradovsky (1841-1889) and V. P. Bezobrazov (1828-1899) were considered its supporters. This theory saw in local self-government the transfer of part of the state tasks to the local community, the involvement of local residents in the service of state interests and goals.

N. I. Lazarevsky defined local self-government as "decentralized public administration, where the independence of local authorities is ensured by a system of this kind of legal guarantees, which, creating the reality of decentralization, at the same time ensure the current connection of local government bodies with the given area and its population"

Hu Yifan, Song Ming and Zhang Junxi: Privatization results in productivity and wage increases combined with cost savings without large-scale layoffs. And "final privatization"

leads to greater efficiency gains than "partial privatization".

Purpose of the article is to explore the prospects for new opportunities for the economic development of Uzbekistan.

Presentation of the main research material. There are many examples in the world that demonstrate the successful implementation of property reform. So, in 2004, the Malaysian government, in agreement with McKinsey & Company and the Boston Consulting Group, implemented the Transformation Program for Government-Linked Companies (GLCs). The project has been recognized by the international community as the most successful public enterprise reform project in Asia. The reform has increased the efficiency and profitability of using available capital and resources in enterprises. Specifically, the market capitalization of Malaysian state-owned enterprises tripled between 2004 and 2014, with a CAGR of 11 percent.

In the next phase, the Malaysian government, in collaboration with management consulting firms, developed the New Economic Model, which expanded the expansion of state-owned enterprises to a global scale. As a result, these enterprises began to operate in 42 foreign countries, and the gross revenues of the 20 largest of them tripled - from 7 to 22 billion dollars.

An analysis of property reform in Central and Eastern Europe (CEE) shows that the transformation process coincided in time with a transformational crisis. In these conditions, the activities of both privatized and state-owned enterprises were influenced by external factors (free investment resources, the level of macroeconomic stability, the structure of production, the investment climate, the presence of sales markets, and others). Under these conditions, common in the early 90s. claims that privatized enterprises perform better than state-owned enterprises have proved insufficiently unfounded. At the same time, countries such as Slovenia and Poland, where the privatization process was unfolding more slowly than in other CEE countries, in which decisive measures were taken to create a competitive environment, already in the mid-90s. demonstrated steady growth.

In all CEE countries, there have been cases of foreign investors acquiring ownership of enterprises that are their potential or current competitors in order to place a competitor under control, restrict production, or completely liquidate it. It became obvious that direct sale of state

assets as a method of privatization is effective only if there are developed market institutions.

In these countries, in the course of mass privatization, property certificates (vouchers, vouchers, coupons) were transferred to the population for a small fee, which became legal tender during the privatization of state property. The so-called program of equal access to property by means of vouchers (coupons) reached both domestic and foreign investors.

The voucher privatization schemes implemented in the CEE countries varied in a number of aspects. Poland and Romania in their privatization programs advocated the centralization of this process. Governments have been given great rights in deciding which enterprises and how they will participate in privatization. In Romania, this approach has encountered less difficulties due to the tradition of rigidly centralized management in the previous stages of the country's development. In Poland, the centralized management of the privatization process was practically blocked by the power structures. In Romania, each enterprise began to transfer 30% of its property for privatization under a voucher scheme.

Corruption is often a negative manifestation of the excessive presence of the state in the economy. Its highest level was observed in the Russian Federation, Ukraine, as well as in a number of other CIS countries. In the absence of transparency of privatization processes, lobbying of narrow departmental and private interests, oligarchic structures have formed in these countries, with the negative effect of which society has not been able to get rid of in the flesh until now. Among them are the export of capital abroad, an unjustified rise in prices for manufactured products, environmental problems, and unfair wages of employed personnel.

In the long term, privatization reduces the level of corruption, as it begins to restrict the freedom of action of officials, expands competition and transparency in this area. However, in the short term, the need for complex negotiations to approve the terms of privatization creates temptation and opportunities for abuse. Weak institutions are unlikely to resist this temptation. If corruption becomes evident in the eyes of the public, then a negative image of privatization is formed, although the transactions themselves can have high economic and financial sense.

For example, many specialists and ordinary citizens of the Russian Federation still speak negatively about the "Chubays" voucher

privatization of the 90s of the last century, which creates a negative connotation for the image of all privatized enterprises. As a result of this privatization, many strategic objects were seized by illegitimate persons (in particular, in the mining industry, metallurgy, the chemical industry, heavy engineering, in the media, as well as in other highly liquid areas). In fact, a start was given to the "black" redistribution of public property, its seizure from labor collectives, from the state in favor of a narrow circle of "shareholders" possessing the power, strength and cruelty of the actions taken.

As a result of this privatization, the state squandered a significant part of budget funds (in particular, in lost funds in the form of taxes and dividends), and the employed - jobs. Raider seizures, periodic judicial showdowns suspended the activities of many basic enterprises, and a reduction in the production of industrial and technical products undermined macroeconomic stability, contributed to inflation, worsened the business environment, which reduced investment flows. Many large enterprises could not go through such a difficult period of privatization and were forced to close (with the exception of the military-industrial complex, as well as not which are strategic areas in which the government was still able to protect the interests of the state thanks to the intervention of the security forces).

On the other hand, according to a number of economists, the reform of state assets is today an economic and political necessity. First, where there is excessive government interference and lack of public oversight, there are high opportunities for corruption. So, in Uzbekistan, the current situation led to the fact that by 2020 the country had an unfavorable situation with this dangerous social evil (the country was in 153 place out of 180 countries in the world in the corruption perception rating of Transparency International for 2019). In this regard, World Bank experts advise Uzbekistan to carry out a large-scale privatization of state assets. Secondly, the dominance of state-owned enterprises in any sector discourages private investors from entering the markets, because in these conditions, the state is trying to create more favourable conditions for state enterprises. Thirdly, the experience of recent years shows that the domination of state-owned enterprises and monopolies leads to ineffective activities - low quality of products, high production costs and prices, which are ulti-

mately passed on to the state budget and the population.

Thus, a selective analysis of the production and financial activities of 1,703 enterprises with a state share in the authorized capital of 50% or more in 2017-2019 revealed that the number of state-owned enterprises operating at a loss has significantly increased in recent years. If at the end of 2017, 181 enterprises (10.6% of the total number of analyzed entities) had unprofitable activities, then at the end of 2018 - 213 enterprises (12.5%), in 2019 - 241 enterprises (14.2%).

The physical volumes of natural gas produced by state-owned enterprises in Uzbekistan are falling from year to year. So, if in 2017 the production of this energy resource in the republic amounted to 39.3 billion cubic meters, then in 2018 it decreased by 10% (35.4 billion cubic meters), in 2019 - by 5.4% (33.5 billion cubic meters). This circumstance is reflected in a decrease in tax revenues from enterprises in the industry. If at the end of 2018 the total amount of tax revenues from Uzbekneftegaz JSC, Uztransgaz JSC and Khududgaztaminot JSC amounted to 13.3 billion soums, then in 2019 revenues decreased by 7.5%. Given such dynamics, the country may experience a growing shortage of strategic energy resources in the near future.

In the electric power industry, there is a slight increase in the volume of electricity generated by thermal power plants. So, if in 2018 the total volume of electricity generated amounted to 56.3 billion kWh of electricity, in 2019 56.4 billion kWh was generated (an increase of 0.2%). In 2020, the growth in electricity generation amounted to about 3.7% of the actual production volumes in 2019.

In 2019, tax payments of enterprises in the industry increased by 25%, which was associated with an increase in electricity tariffs. At the same time, despite the growth of production indicators, significant risks remain for the enterprises of the industry, due, first of all, to the high deterioration of power units, power lines, substations and transformer stations.

So, out of 85 power units operating at the enterprises of AO TPP, most of them - about 87% of power units have been in operation for over 30 years. Given that the maximum service life of this type of equipment is on average 25-30 years.

In addition, high-voltage power transmission lines with a total length of 9.7 thousand km are used in the republic, of which about 3.0

thousand km or 31% are power lines that have been in operation for more than 30 years.

Over 55% of substations and transformer stations used for the distribution and transmission of electricity need to be replaced due to the expiration of the standard operating life.

The current production capacities available in the republic cannot provide an increase in demand from the sectors of the economy and the population for electricity. According to the Ministry of Energy's forecast, electricity demand is expected to grow by 6-7% annually, and additional capacity of 15 GW is required to meet this demand. This is about \$ 15 billion of investments until 2030, or \$ 1.2 billion a year, which may not be within the reach of the State budget.

Thus, the high deterioration of technological equipment at all stages of production and transmission of electricity to the final consumer, testifies in general to a low level of overall efficiency of enterprises, their lack of competitiveness and non-compliance with modern standards.

The privatization of state-owned enterprises will help increase their economic efficiency. An increase in production and sales of products as a result of competition will lead to an increase in tax revenues, since privatized enterprises use fixed assets more efficiently in the absence of benefits and indulgences.

Consequently, the reform of state assets and their privatization will be able to improve the competitive environment in the economy in the medium and long term, will reduce political risks and will contribute to an increase in the inflow of foreign investment into the economy of Uzbekistan. A country with a more competitive economy always has a relatively high sovereign credit rating, and places securities on international financial markets on favourable terms.

State-owned enterprises that are ineffectively managed and show negative profitability indicators have to periodically provide support at the expense of already limited budgetary resources. As a result, fiscal risks are growing, leading to suboptimal capital investments and high levels of contingent liabilities. Often, state-owned enterprises are not transparent enough and their reporting systems do not comply with international financial reporting standards. This does not allow obtaining reliable data and revealing their real financial position.

The main goal of the property reform in Uzbekistan is to improve the efficiency of state-owned enterprises and the national economy as a whole. The reform involves the transformation

of large state-owned enterprises, the introduction of modern methods of corporate governance and financial audit, increased transparency and financial stability, as well as improving their ability to meet their debt obligations without government involvement. In general, the reform implies the introduction of market principles at state enterprises, their privatization and the creation of additional opportunities for attracting private capital.

In this regard, the government of Uzbekistan has taken a course to increase the role of the private sector in the ongoing structural reforms, improve the competitive and investment environment.

After the currency liberalization carried out in 2017 and the improvement of the tax sphere in 2019-2020, the reform of state-owned enterprises currently under way can be classified as the third most important, but more complex in content and scale. The experience of European countries accumulated in the 1990s shows that the correct implementation of such a reform is a very difficult and responsible task due to possible difficulties and mistakes. We are talking about both the current institutional environment and the possible lack of a clear understanding among stakeholders about the potential of the reforms, which can limit the scope of the reform and even lead to abuse and losses.

Previous attempts to reform state-owned enterprises in Uzbekistan have been unsuccessful due to the lack of the necessary institutional framework. In recent years, the government has undertaken careful preliminary preparations for the implementation of the forthcoming reform. Since 2019, the State Assets Management Agency has been working to create a systematized database of state enterprises in the republic. Given the existence of a conflict of interest between the regulatory and commercial activities of state-owned enterprises, structural transformations are underway in various sectors, including in the oil and gas and electric power industries, the mining and metallurgical and electrical industries, civil aviation, in the field of road construction, building materials, agriculture and other sectors of the economy. ...

The following preparatory work has been carried out in the energy sector:

1. In 2019, an authorized state body in the field of regulation and supervision of participants in the domestic market of the energy industry was formed - the Ministry of Energy of the Republic of Uzbekistan.

2. In order to further develop and reform the electric power industry, Uzbekenergo was reorganized by dividing it into 3 separate joint-stock companies according to their functional focus - production, transportation, distribution and sales.

3. In order to improve the management system and form an effective organizational structure, Uzbekneftegaz JSC is also divided into 3 parts - production, transportation, distribution and sales. In the future, it is planned to attract investors through primary and secondary public offering of shares on the domestic and international stock markets.

With the adoption of the Presidential Decree of 12.05.2020 No. UP-5992 "On the Strategy for Reforming the Banking System of the Republic of Uzbekistan for 2020-2025", the privatization of the banking sector began in the country.

In accordance with the Presidential Decree No. UP-6096 of October 27, 2020, the Ministry of Finance was entrusted with the task of organizing the implementation of all the powers of a shareholder on behalf of the state, preparing financial statements of enterprises and developing a financial recovery strategy for them, introducing modern corporate governance (clause 2 Decree). In recent years, the role of this ministry has been strengthened in carrying out structural reforms, in particular in managing the influence of state-owned enterprises on the formation of budgetary funds, including through financial supervision and assessment of possible fiscal risks.

The Ministry of Economic Development and Poverty Reduction, the Antimonopoly Committee, the Anti-Corruption Agency and the State Assets Management Agency were instructed to conduct an inventory of benefits and preferences, critically review the activities of joint-stock companies and make proposals for organizing their activities on the basis of market principles (paragraph 4 of this Decree).

A necessary step for the implementation of the reform is the formation of a clear coordination of the activities of key ministries, departments, agencies and other structures. The coordinated activities of the economic block of the government, in particular, the Ministry of Economic Development, the Ministry of Finance, the Central Bank, the MIFT, local authorities, as well as the support provided by the country's leadership in bringing the reform to its logical conclusion, is the main guarantor for successful large-scale transformations.

The presidential decree determines which spheres of activity will be dealt with by the state, and which - by the private sector. It is envisaged that the capacities for the production of cars, textiles and other goods will be transferred to private entrepreneurs.

In February 2021, a list of 11 state assets put up for auction since March of this year was approved in the republic. Among them are the Poytakht business center, newspaper production facilities, the Malika shopping and household service complex, a hotel, recreation areas and other facilities (list No. 1 to Presidential Decree No. UP-6167). It is envisaged that 95% of the funds received will be directed to the State Budget, and 5% will remain at the disposal of the Fund for the Management, Transformation and Privatization of State Assets.

In addition, 18 enterprises are put up for auction, whose state shares have been sold since April this year. Among them are Fergana Oil Refinery (100%), Quartz (89.5%), Trest-12 (51%), Kokand Mechanical Plant (64.1%), Uzbekkhimmash (44.7%), "Zhizzak Plastics" (85.8%), Samarkand winery named after Khovrenko (71.2%) and other facilities. Almost all privatized companies operate in the form of joint stock companies.

The sale of state shares is carried out by transferring them to the authorized capital of the investment company UzAssets JSC at par. The distribution of the funds received is the same as in the previous list.

It is envisaged that the share owned by Uzkimyosanoat JSC (Khimprom) is transferred at book value due to the decrease in the state's share in the authorized capital of UzAssets JSC investment company at par and put up for auction as a single package.

It should be noted that in 2019, in accordance with the decree of the President of the Republic of Uzbekistan dated April 10, 2019, the Indonesian company PT Trans Asia Resources was supposed to receive 100% of the share of the Fergana refinery belonging to Uzneftmakhsulot with an initial redemption payment of \$ 16 million.

The government decree established the conditions for the implementation of the state share, including attracting at least \$ 120 million for the working capital of the FNPZ. However, according to the Agency for State Assets Management, it was decided to transfer the Fergana Oil Refinery to the trust management of Jizzakh Petroleum LLC. The Jizzakh Petroleum joint

venture was established in June 2017 by Uzbekneftegaz and Gas Project Development Central Asia (a subsidiary of Gazprom International). According to the project, the shares of participants in the authorized capital were redistributed with a decrease in the share of Uzbekneftegaz from 60% to 30% and an increase in the share of foreign founders from 40% to 70%.

In June 2020, the composition of the founders was as follows: Belvor Holding Limited from Cyprus (68%), Uzbekneftegaz (30%) and Gas Project Development Central Asia (2%), and now the shares are distributed between Uzbekneftegaz and Belvor Holding Limited 49% each. In the same month, it was reported that the Fergana refinery would be modernized for \$ 300 million. Jizzakh Petroleum planned to launch production of AI-92 gasoline and Euro-5 diesel fuel there from mid-2023.

In our opinion, the privatization of the FNPZ through the sale of the state share is an insufficiently justified decision. It would be better for the government to initiate the construction of an oil pipeline and provide the factories with the necessary raw materials and circulating assets through the issuance of internal loan bonds. A one-time profit from the sale of a state share instead of a constant and stable income from the activities of this strategic enterprise is not the best option for solving the problem of a refinery's payback.

The reform of state-owned enterprises in the medium and long term should increase the economic efficiency of enterprises, have a beneficial effect on the formation of budget funds, economic growth, employment, living standards and other spheres of the economy.

International experience of privatization shows that the reform of state-owned enterprises is not a one-time act, but the construction of a sequence of intermediate decisions depending on the confluence of circumstances and the dynamics of macroeconomic indicators. In this regard, in order to achieve the success of the reform of state assets, mutual coordination of the reforms being carried out with monetary and fiscal measures is necessary. In the process of expanding the scope of market instruments, it is advisable to fully control the situation with price jumps, the provision of high-quality social protection and the creation of social capital. The removal of price controls must be accompanied by the elimination of existing imbalances.

It should be noted that the extractive industries, as well as strategic enterprises, must

remain state-owned (the controlling stake must remain with the state), which will ensure the economic security of the state. Sustainable operation of large economic facilities will ensure the filling of the domestic market with raw materials, energy carriers and other basic goods at affordable prices. These enterprises can continue to be the main sources of the formation of budgetary funds. In turn, the state will control the environmental situation in the involved territories and provide support for the export activities of raw material enterprises. The stability and sustainability of the development of this area will create favorable conditions for industries that produce products with a high degree of processing and added value. The production of consumer goods and the provision of services should be carried out primarily in private, collective and other enterprises operating in competitive markets.

The activities of enterprises with a state share should be carried out under the close scrutiny of the State Assets Management Agency, the Accounts Chamber, the Ministry of Finance, public organizations that ensure effective management, corporate governance, protection of the interests of shareholders and the workforce, and optimal and fair distribution of income from product sales. Market factors in this area should be of secondary importance, and issues of achieving economic security and justice should be the main role.

The concentration of countries' resources, an orientation towards the production of final products from regional raw materials, taking into account the use of the existing labor force potential in the regions, will significantly increase the competitiveness of each region and the association as a whole in the world division of labor. In order to solve these problems, it is necessary to use the positive experience and approaches to the privatization of state assets and the regulation of local and global investment flows.

Conclusions and prospects for further research. Carrying out the reform of state-owned enterprises on a systematic basis, taking into account their compatibility, consistency, economic security and justice, expanding transparency to society, will significantly reduce risks and provide additional opportunities to increase the efficiency of large-scale transformations and achieve the established priorities of socio-economic development at the republican level, and the Central Asian region and the market.

We see overcoming the identified negative trends in the country's socio-economic situation

in the use of mechanisms for improving property relations, among which we will single out the following. 1. Restriction of the use by the bureaucracy (represented by officials) of the property rights of the state. 2. Using a wide range of mechanisms to protect property rights. In addition to mechanisms of direct public and private enforcement, based on state regulation of property rights and supervision of their observance, the use of self-enforcement and group enforcement, based on the principle of partners' interest in observing agreements. 3. Increasing the responsibility of society for the realization of its own interests, as well as the provision by the state of mechanisms for the implementation of such responsibility. The responsibility of the Uzbek society lies in the development of public control (over the activities of the state and business) and public initiative in order to intensify the processes of economic transformation. Increasing the responsibility of society, as well as ensuring the equality of participants in the "business-society-state" triumvirate, is possible through the development of such a form of collective appropriation as cooperative property, as well as in the form of joint-stock companies of workers (people's enterprises). 4. Creation of a system of national property. The main components of the system of national property are: constitutional consolidation of natural resources throughout Uzbekistan in the form of the collective property of the entire society; an open competitive market regime for the economic exploitation of national wealth, ensuring the required level of its profitability; national dividend, that is, a part of entrepreneurial income and rent from the commercial exploitation of natural resources accumulated in the development fund.

References

1. McConnell, C. (1992). *Economics: principles, problems and politics*. In 2 volumes. K.R. McConnell, S.L. Brew. Moscow, 399.
2. Khamidulin, M. (2020). Regions in the strategies of international interaction and cooperation of the EAEU countries and other countries of Greater Eurasia. An article in the collection of materials of the conference "*Greater Eurasia: Development, Security, Cooperation*". Moscow: RAN, 929-930.
3. Glinkina, S. (2004). The results of privatization in the countries of Central-Eastern Europe. *Property Management*, 2.
4. Rasulev, A., Tashmatov, Sh., Voronin, S.

and Begmatova, Sh. (2021). Reform Of Economic Management In The Context Of Covid-19: Approaches to Ensuring Economic Security On The Example Of Uzbekistan. *Journal of Contemporary Issues in Business and Government*, 2(27), 2204-1990.

5. Rasulev, A, Voronin, S. and Mukhitdinov, Z. (2020). Tax Reform in the Republic of Uzbekistan: Approaches Used and Their Compliance with the Provisions of Leading Scientific Schools. *Society and economy*, 7.

6. Ali, J. (2004). GCC Insights: Oman's privatisation drive suffers setback. Gulf News. Retrieved from <<http://gulfnews.com/business/analysis/gcc-insights-oman-146-s-privatisation-drive-suffers-setback-1.337818>.

7. Ferencuhová, S. (2016). Gentile Introduction: post-socialist cities and urban theory. *Eurasian Geographical Economy*, 57 (4–5), 483-496.

8. Sabates-Wheeler, R. (2003). *Property Rights and Land Markets Land Tenure Center*. Wisconsin: University of Wisconsin-Madison.

9. Smith, A. (2007). *Articulating Neoliberalism: diverse economies and Urban restructuring in Post-socialism*. E. Sheppard, H. Leitner, J. Peck (Eds.). New York, 204-222.

Література

1. МакКоннелл, К. *Економіка: принципи, проблеми та політика*. У 2-х томах. К.Р. Макконнелл, С.Л. Брю. 1992. Москва, 399 с.

2. Хамідулін, М. Регіони в стратегіях міжнародної взаємодії та співробітництва країн ЄАЭС та інших країн Великої Євразії. Матері-

Стаття надійшла

до редакції : 20.11.2021 р.

ли конференції: *Велика Євразія: розвиток, безпека, співробітництво*. 2020. Москва: РАН. С. 929-930.

3. Глінкіна, С. Результати приватизації в країнах Центрально-Східної Європи. *Управління майном*. 2004. № 2.

4. Расулев А., Ташматов Ш., Воронін С., Бегматова Ш. Реформа управління економікою в умовах Covid-19: підходи до забезпечення економічної безпеки на прикладі Узбекистану. *Журнал сучасних проблем бізнесу та уряду*. 2021. № 2(27). С. 2204-1990.

5. Расулев А., Воронін С., Мухітдінов З. Податкова реформа в Республіці Узбекистан: використовувані підходи та їх відповідність положенням провідних наукових шкіл. *Супільство і економіка*. 2020. № 7.

6. Алі Дж. (2004). GCC Insights: прагнення Оману до приватизації зазнають невдачі. *Новини Перської затоки*. URL: <<http://gulfnews.com/business/analysis/gcc-insights-oman-146-s-privatisation-drive-suffers-setback-1.337818>.

7. Ференчухова, С. Gentile Introduction: постсоціалістичні міста та теорія міст. *Євразійська географічна економіка*. 2016. №57 (4–5). С. 483-496.

8. Сабатес-Вілер, Р. *Права власності та ринки землі Центр землеволодіння*. Вісконсін: Університет Вісконсін-Медісон, 2003.

9. Сміт А. Артикуляція неолібералізму: різноманітні економіки та міська реструктуризація в постсоціалізмі. Е. Шеппард, Х. Лейтнер, Дж. Пек (ред.). Нью-Йорк, 2007. С. 204-222.

Стаття прийнята

до друку: 30.03.2022 р.

Бібліографічний опис для цитування :

Rasulev A. New opportunities on economic development of Uzbekistan / A. Rasulev, S. Voronin, T. Shomurodov // Часопис економічних реформ. – 2022. – № 1 (45). – С. 30–38.

УДК 338.001.36:330.3
JEL Classification: L83, R58

SHCHERBAKOVA A. ¹

**FOREIGN EXPERIENCE OF GOVERNMENT POLICY RURAL
SUSTAINABLE DEVELOPMENT***

DOI: 10.32620/cher.2022.1.05

Formulation of the problem. The article describes the successful foreign experience in the development of rural areas. As an example, the state policy of the countries of the European Union has been studied, where the main instruments for sustainable development of rural areas are strategies and programs. Foreign experience shows a combination of sectoral and territorial approaches in rural development policy. These two approaches are very complementary and give the desired effect of sustainable rural development. *The purpose of the work* is to study foreign experience of state policy aimed at sustainable rural development. *Research hypothesis.* The study was carried out on the basis of a descriptive method, including methods of interpretation, comparison, generalization of foreign scientific literature in the field of sustainable rural development, analysis and evaluation of state support measures in different countries. The applied approach in foreign countries shows its positive results in the field of sustainable rural development. *Presentation of the main material.* It was revealed that the adopted documents on rural development in Russia do not solve the complex problems of sustainable rural development. State programs aimed at the development of rural areas are practically not coordinated. Sustainable rural development will require the creation of a special body at the level of the Federation and regions. For the northern territories of Russia, the experience of creating administrative structures in Finland and Canada is very valuable. *Originality and practical significance of the study.* The current program for the integrated development of rural areas in Russia does not achieve its goal. It requires adjustments, a number of amendments with specific deadlines for implementation, and a special body that will monitor and be responsible for its implementation. *Conclusions and prospects of the study.* To achieve sustainable rural development, it is necessary to take into account the successful experience of other countries similar in their specifics and natural and climatic conditions. The researched developments can be used in the improvement of the state policy aimed at the sustainable development of the countryside and the integrated development of rural areas.

Key words:

sustainable development, rural areas, agricultural sector, government support, programs.

**ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ СТІЙКОГО
РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ**

Постановка проблеми. У статті описується успішний зарубіжний досвід розвитку сільських територій. Як приклад досліджено державну політику країн Європейського Союзу, де основними інструментами сталого розвитку сільських територій є стратегії та програми. Зарубіжний досвід показує поєднання галузевого та територіального підходів у політиці сільського розвитку. Ці два підходи дуже один одного доповнюють і дають бажаний ефект сталого розвитку села. *Мета роботи* - вивчення зарубіжного досвіду державної політики, спрямованого на сталий сільський розвиток. *Гіпотеза дослідження.* Дослідження здійснювалося на основі застосування описового методу, що включає прийоми інтерпретації, зіставлення, узагальнення зарубіжної наукової літератури у сфері сталого сільського розвитку, аналізу та оцінки заходів державної підтримки у різних країнах. Застосований підхід у країнах показує свої позитивні результати у сфері сталого сільського

¹ **Щербакова Анна Сергіївна**, канд. екон. наук, старший науковий співробітник лабораторії економіки природокористування, Інститут соціально-економічних та енергетичних проблем Півночі Федерального дослідницького центру «Комі науковий центр Уральського відділення РАН», м. Сиктивкар, РФ.

Shcherbakova Anna, Ph.D in Economics, Senior Researcher, Laboratory of Environmental Economics, Institute of Socio-Economic and Energy Problems of the North, Federal Research Center "Komi Scientific Center of the Ural Branch of the Russian Academy of Sciences", Syktyvkar, Russia.

ORCID ID: 0000-0001-1341-3105

e-mail: hcherbakova@iespn.komisc.ru

* The work was carried out on the topic of research work «Sustainable resource use of the northern region: factors and models» (State accounting No. 121021800128-8).

розвитку. *Виклад основного матеріалу.* Виявлено, що прийняті документи щодо сільського розвитку в Росії не вирішують комплексних проблем сталого розвитку села. Державні програми, створені задля розвиток сільських територій, мало координуються. Для сталого сільського розвитку знадобляться створення спеціального органу лише на рівні Федерації і регіонів. Для північних територій Росії дуже цінний досвід створення управлінських структур у Фінляндії та Канаді. *Оригінальність та практичне значення дослідження.* Чинна програма комплексного розвитку сільських територій у Росії не досягає своєї мети. Вона вимагає коригування, внесення низки поправок з конкретними термінами реалізації, та спеціального органу, який слідкуватиме і відповідатиме за її реалізацію. *Висновки та перспективи дослідження.* Для досягнення сталого сільського розвитку необхідно врахувати успішний досвід інших країн, аналогічних за своєю специфікою та природно-кліматичними умовами. Досліджені розробки можуть бути використані при вдосконаленні державної політики, спрямованої на сталий розвиток села та комплексного розвитку сільських територій.

Ключові слова:

стійкий розвиток, сільські території, аграрний сектор, державна підтримка, програми.

ЗАРУБЕЖНИЙ ОПИТ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ПОЛИТИКИ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ СЕЛЬСКИХ ТЕРРИТОРИЙ

Постановка проблемы. В статье описывается успешный зарубежный опыт развития сельских территорий. В качестве примера исследована государственная политика стран Европейского союза, где основными инструментами устойчивого развития сельских территорий являются стратегии и программы. Зарубежный опыт показывает сочетание отраслевого и территориального подходов в политике сельского развития. Данных два подхода очень друг друга дополняют и дают желаемый эффект устойчивого развития села. *Цель работы* - изучение зарубежного опыта государственной политики, направленного на устойчивое сельское развитие. *Гипотеза исследования.* Исследование осуществлялось на основе применения описательного метода, включающего приемы интерпретации, сопоставления, обобщения зарубежной научной литературы в сфере устойчивого сельского развития, анализа и оценки мер государственной поддержки в разных странах. Применяемый подход в зарубежных странах показывает свои положительные результаты в области устойчивого сельского развития. *Изложение основного материала.* Виявлено, что принятые документы по сельскому развитию в России не решают комплексные проблемы устойчивого развития села. Государственные программы, направленные на развитие сельских территорий, практически не координируются. Для устойчивого сельского развития потребуются создание специального органа на уровне Федерации и регионов. Для северных территорий России весьма ценен опыт создания управленческих структур в Финляндии и Канаде. *Оригинальность и практическое значение исследования.* Действующая программа комплексного развития сельских территорий в России не достигает своей цели. Она требует корректировки, внесения ряда поправок с конкретными сроками реализации, и специального органа, который будет следить и отвечать за её реализацию. *Выводы и перспективы исследования.* Для достижения устойчивого сельского развития необходимо учесть успешный опыт других стран, аналогичных по своей специфике и природно-климатическим условиям. Исследованные разработки могут быть использованы при совершенствовании государственной политики, направленной на устойчивое развитие села и комплексного развития сельских территорий.

Ключевые слова:

устойчивое развитие, сельские территории, аграрный сектор, государственная поддержка, программы.

Formulation of the problem. The experience of foreign countries is useful for the formation of a system of state regulation of rural and agricultural development. Now in developed countries, sustainable rural development is one of the main goals of regional policy, closely linked and consistent with spatial development. Europe has accumulated many years of experience in the preparation of national and regional programs for rural development [1 - 4]. Development of education, transport and information

and communication infrastructure and improvement of access to social services envisaged as measures to support rural areas. Significant financial resources directed to improving soil fertility, building rural roads and power lines.

In the late 1980s - early 1990 in Europe, the transition to a new rural policy has begun, which based not on the sectoral, but on the territorial principle of development. Its main goals are to increase the competitiveness of agriculture and forestry through restructuring measures and

the use of innovations; improving the state of the environment in rural areas; improving the quality of life of the rural population; and diversifying the rural economy.

One of the tools for rural development is the LEADER program developed by the European Union, which orientates rural development from an exogenous to an endogenous approach in order to activate the hidden opportunities of rural areas and increase investment in local social capital. Rural development combines sectoral and territorial approaches that complement each other.

Analysis of recent research and publications. In all European Union (EU) countries, the developed national programs for rural development are implemented through four main subprograms (axes): Increasing the competitiveness of the agricultural and forestry industries (1); Improving the environment (2); Quality of life in the countryside and diversification of the rural economy (3); LEADER (5) [5].

The first subprogramme focuses on increasing the competitiveness of agriculture and forestry, developing the food industry through investment and innovation. The second subprogramme focuses on the sustainable use of agricultural and forest land. The main objectives of the third subprogram is the diversification of the rural economy (creation of non-agricultural activities). The last subprogram - LEADER - is aimed at creating and implementing local development strategies [6, p. 16-17].

The purpose of this article is to study foreign experience in the implementation of state policy for rural development.

Presentation of the main material of the study. Directions and measures for the implementation of rural sustainable development programs of the EU:

Axis 1: Improving the competitiveness of the agricultural and forestry sectors.

1.1 Dissemination of knowledge and human capacity building: vocational training and information activities, formation of young farmers, early retirement, use of advisory services, establishment of managers, advisory services and assistance services.

1.2 Restructuring and developing physical capacities and promoting innovation: modernizing agricultural assets, improving the economic value of forests, adding value to agricultural and forest products, cooperation to develop new products, processes and technologies in the agro-industrial sector and forestry, infrastructure re-

lated to development and adaptation of agriculture and forestry, restoration of the potential of agricultural production.

1.3 Quality of agricultural products and products: harmonization of standards based on EU legislation, participation of farmers in food quality programs, Information and promotional activities.

1.4 Transitional measures: semi-subsistence farming, producer groups, provision of advisory and other services to farmers.

Axis 2: Improving the environment.

2.1 Sustainable use of agricultural land: subsidies to farmers living in mountainous areas for farming in disadvantaged natural areas, subsidies to farmers for farming in other disadvantaged natural areas, payments under the Natura 2000 program, and payments related to the European Commission Directive 2000/60, agri-environmental payments, payments under the animal welfare program.

2.2. Sustainable use of forest land: the first plantations on agricultural land, the first agroforestry systems on agricultural land, the first plantations on non-agricultural land, payments under the Natura 2000 program, payments for the preservation of the forest environment, restoration of forest potential and implementation of preventive measures, non-productive investment.

Axis 3: Quality of life in rural areas and diversification of the rural economy.

3.1 Diversifying the rural economy: diversifying non-agricultural activities, supporting the creation and development of businesses, encouraging tourism activities.

3.2 Improving the quality of life in rural areas: basic services for the economy and rural population, renovation and development of villages, preservation and renewal of rural traditions, training and information, skills acquisition and development of rural revitalization measures in order to prepare and implement local development strategies.

Axis 4: LEADER.

4. Improving local development strategies: competitiveness, environment, land management, quality of life, diversification, implementation of cooperative projects. Introduction of local initiative groups. Acquisition of skills and revitalization measures.

In 1992-2005. EU countries allocated 16-20% of all subsidies for the development of rural areas [7]. In 2016, the EU spent 30% of the total financial support in agriculture for these purposes.

In the period 2014-2020 the EU budget for the development of rural areas will amount to 95.3 billion euros. The annual budget volume remains stable at € 13.6 billion. The share of budgetary funds for the development of rural areas projected at 20% of the total amount of support for agriculture and rural areas [8]. This

helps to sustainably development rural areas, supporting them both at the territorial and sectoral levels. The largest recipients of support are Poland (11.5%), Italy (10.9%) and France (10.4%), followed by Spain (8.7%), Germany (8.6%) and Romania (8, 4%) (Figure 1).

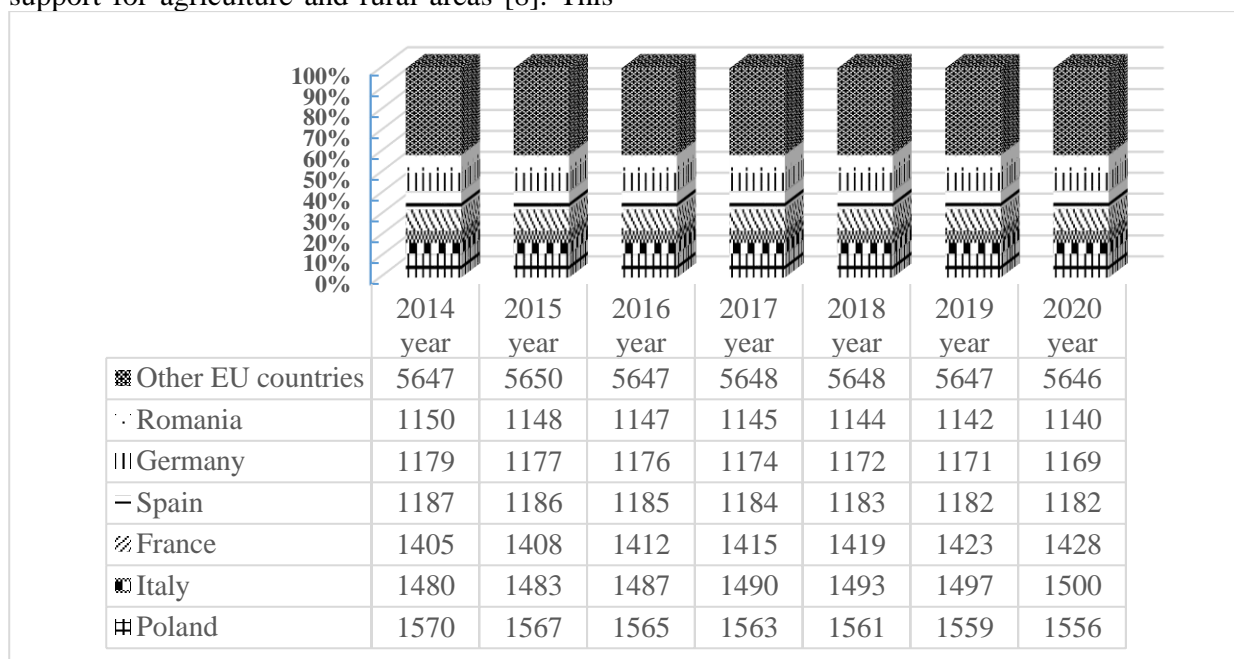

Figure 1 - Amounts of budgetary funds for the development of rural areas of the Member States of the European Union for 2014-2020, million euros
Source: [8].

State support for agriculture is associated with its low profitability, as well as the preservation of the price scissors for agricultural products and purchased means of production. Over a very long period, especially over the past 80 years, the state system of agricultural support has gone through several stages, but in general, it retains its continuity and serves as the basis for stable agricultural production. In the EU countries, in 2016, the share of direct subsidies in the total amount of financial support to agriculture and rural areas was 65%, market measures - 5% [9]. EU budget for 2014-2020 it envisaged to allocate 71% for direct support of agriculture, 4%

for market measures and 24% for rural development measures (Table 1).

Analysis of foreign experience of state support for agriculture shows that its level remains high. The OECD report "Monitoring and Evaluation of Agricultural Policy 2018" shows that in 51 studied countries for supporting agriculture in the period 2015-2017. US \$ 620 billion (€ 551 billion) allocated annually. About 78% of this amount donated to farmers to support income. The share of financial support in the gross receipts of farms was 15% [10]. The largest recipients of funding are France (8.9 billion euros), Germany (6.2) and Spain (6.1 billion euros).

Table 1 – Budget for support of agriculture and rural areas in the countries of the European Union for 2014-2020, billion euros

Directions of support	Support volume	Support structure, %
Direct payments	291,3	71,3
Market measures	17,5	4,3
Rural development measures	99,6	24,4
Total	408,4	100,0

Source: [8]

Agricultural support has a significant impact on farm incomes. The share of subsidies in the gross profit of farms on average across the EU was 13.4%. This share was highest in Finland (32.3%) and lowest in the Netherlands (3.6%). The share of budgetary support to the value of gross domestic product in China is 1.96%, Turkey - 1.93, Korea - 1.79, Japan - 1.06, Iceland - 1.305, Switzerland - 1.01, Norway - 0.8, in Russia - 0.72%. In the United States, support per hectare of arable land is 7.6 times higher than in Russia, China - 10.3 times, EU - 13 times, Norway - 41.1 times, Japan - 55.7 times. The level of budgetary support for agricultural producers to the cost of products in economically developed countries is 32%, in the EU - 35, then in our country - 6.9% [11, p. 29].

For the northern zone, primarily the European part of Russia, the experience of the state policy of rural development in Finland is very valuable. Finland after nearly 500 years of Swedish and Russian dependence in the 21st century is a model of success in rural and agricultural development [12, 13]. Finland is the northernmost country of all Scandinavian countries, it is similar in terms of population distribution over the territory to the Russian North, it is closer to our country, has more than a century of experience in the Russian Empire (from 1809 to 1917). In Finland, agriculture and forestry are connected, peasants legally assigned to use forests, and from the sale of timber, they receive significant incomes, which are used to modernize agriculture. The integration of agriculture, forestry and forestry is especially relevant for the northern taiga of Russia in order to generate additional income and increase the employment of peasants. Finnish farmers are successfully using the advantages of the northern economy for the production of organic food.

A distinctive feature of the development of agriculture in Finland is the combination of crop and livestock production, which has ensured the sustainability of agriculture. The country has formed the principle of combining agricultural production, the northern rural structure, the development of rural areas, which can be used as the basis for the methods and forms of farming and the development of rural areas in the northern and non-chernozem regions of Russia.

Rural politics in Finland today began to take shape in the 1960s and 1970s. During these years, programs for their development developed, the Society for Rural Planning created, and

grass-roots initiatives in villages were encouraged. In the period 1988-1990. The first Rural Policy Program implemented in the country, the second in 1996, the third in 2000, the fourth in 2004, and the fifth for 2009-2013.

The priorities of the Finnish rural policy reduced to the following: vocational training and retraining of personnel for villages; maximum diversification of the agro economy for the optimal combination of agricultural and non-agricultural activities within its framework; making effective, integrated, decentralized and sustainable solutions, especially for sparsely populated peripheral areas. To solve them, a Rural Policy Committee was created, which appointed by the government of Finland. The committee includes representatives of 9 ministries and other public and private organizations [13, p. 79].

Finland after almost 500 years of Swedish and Russian dependence in the 21st century is a model of success in rural and agricultural development [12, 13]. The study of its success is especially useful for the northern and non-chernozem regions of Russia. Agriculture in Finland almost exclusively based on family farms. Now there are about 70 thousand private farms, of which 85% occupy an area of up to 50 hectares [14, p. 149]. In Finland, 90% of farms are members of different cooperatives. More than 90% of milk and 75% of meat sold through farmers' cooperatives. Farmers through cooperatives purchase up to 50% of fertilizers, 40% of machinery and 65% of the cow population, as well as receive consulting services. Currently, most of the production structure of farms made up of crop farms, and then livestock farms. In 2017, 24% of farms were livestock farms and 71% were crop farms. In 2017, almost 7,300 farms specialized in dairy farming [15].

During 2006-2016 farm profitability remained at the level of 5-6 billion euros. Due to the lack of sales revenues and subsidies, entrepreneurial profit and profitability were negative (Table 2).

Rural politics in Finland today began to take shape in the 1960s and 1970s. During these years, programs for their development developed, the Society for Rural Planning created, and grass-roots initiatives in villages were encouraged. In the period 1988-1990. The first Rural Policy Program implemented in the country, the second in 1996, the third in 2000, the fourth in 2004, and the fifth for 2009-2013 [13, p. 78].

Table 2 – Indicators of profitability of farms in Finland for 2006-2016, million euros

Year	Number of farms, thous.	Total income	Production cost	Entrepreneurial profit	Entrepreneurial Income	Profitability ratio	Return on assets, %
2006	66,434	5,040	6,250	-1,210	766	0,39	-4,0
207	63,867	5,570	6,580	-1,010	992	0,5	-1,9
2008	62,540	5,640	6,980	-1,330	645	0,33	-3,6
2009	61,018	5,410	6,860	-1,450	534	0,27	-4,5
2010	59,303	5,690	6,930	-1,230	892	0,42	-2,5
2011	58,001	5,860	7,000	-1,140	828	0,42	-2,1
2012	56,792	6,150	7,410	-1,270	767	0,38	-2,4
2013	54,369	6,150	7,380	-1,240	625	0,34	-2,9
2014	52,950	5,830	7,060	-1,230	558	0,31	-2,9
2015	50,883	5,710	7,000	-1,290	447	0,26	-3,5
2016	49,866	5,180	6,640	-1,440	339	0,19	-4,4

Source: [14]

The priorities of the Finnish rural policy reduced to the following: vocational training and retraining of personnel for villages; maximum diversification of the agro-economy for the optimal combination of agricultural and non-agricultural activities within its framework; making effective, integrated, decentralized and sustainable solutions, especially for sparsely populated peripheral areas. To solve them, a Rural Policy Committee created, which appointed by the government of Finland. The committee includes representatives of 9 ministries and other public and private organizations [13, p. 79].

The peculiarity of farming by Finnish farmers lies in their mutual assistance to each other, their social mutual assistance is widely developed. This support for farmers rooted in Finland's centuries-old traditions and continues to this day. Such mutual assistance and trust of farmers is acceptable for different types of work, distinguishing them by their exceptional exactingness towards themselves and, thereby emphasizing their national idea of the quality of the products produced [15, p.55].

Rural policy in Finland focused on strengthening the mutual functioning of all stakeholders in agreeing on common goals and developing optimal and acceptable ways of solving problems for all. The fundamental mechanisms for achieving this strategic goal are social interaction, social trust, collective and expert assessment.

Agricultural support in Finland based on the EU's Common Agricultural Policy (CAP) and on national assistance. CAP assistance includes EU-funded direct payments and co-financed payments to less favored areas (LFA). In Finland, these payments complemented by national aid, which includes northern aid, national aid for southern Finland, and several other payments.

In 2018, support for Finnish agriculture under the CAP will amount to € 1,412 million. It consists of payments for crops and livestock (524 million euros), payments for less favorable areas (540 million euros) and environmental payments (241 million euros). Additional support for organic production and livestock production (€ 107 million) is funded either by the EU itself or co-financed by the EU and Finland.

ATS payments are an integral part of the common market and fully funded from the EU budget. The EU accounts for less than 20% of LFA and over 40% of environmental payments. The rest paid from national funds. In addition to EU support, Finnish farmers receive national assistance. In 2018, it planned to pay out 323 million euros to farms. The national aid scheme includes northern aid (€ 294.5 million), national aid for southern Finland and several other national aid programs. The amount of national assistance for 2012 - 2018 decreased by 40%, including northern aid - 10%, and aid to southern Finland - 3.2 times (Figure 2).

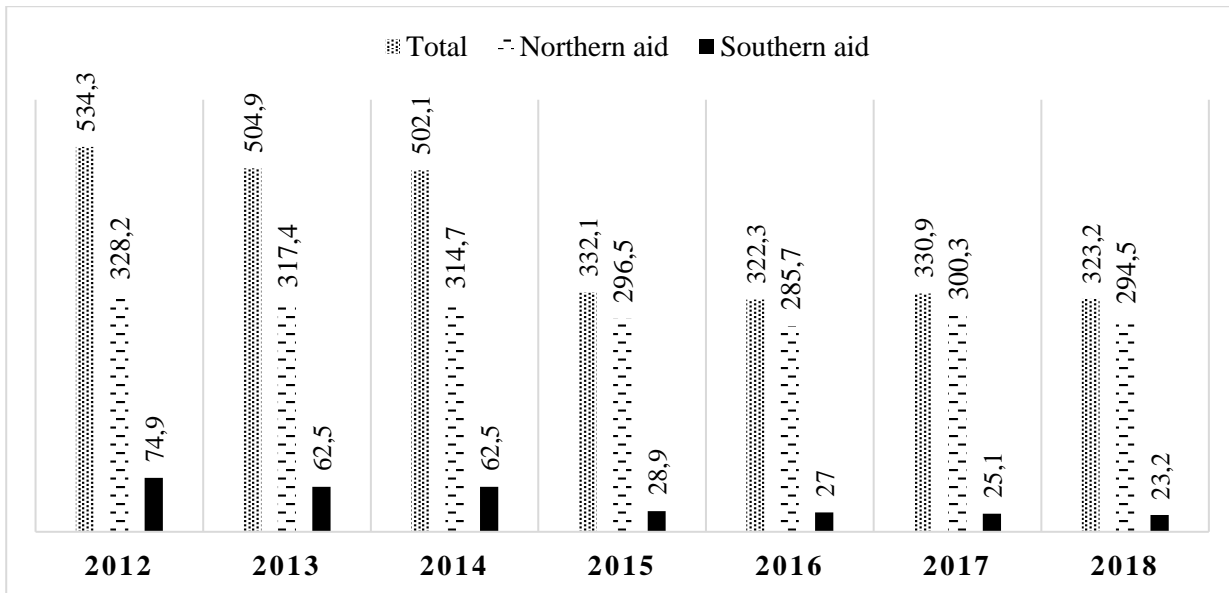

Figure 2 – National Financial Assistance to Agriculture in Finland

Source: [14, p. 55]

In 2017, the total number of farms (more than 1 ha) in Finland with state support was less than 50,500. This number was 1.9 times less than in 1995 (at the time of accession to the EU). For 22 years of Finland's membership in the EU, the number of farms has decreased by more than 47%, or 45.1 thousand. On average, the number of farms has decreased at a rate of 2.9% per year. The largest decline was in eastern Finland (nearly 50%) and the smallest in northern Finland (41%). In southern and central Finland (47%), the rate of change was in line with the national average. The decrease in the number of farms accompanied by an increase in the size of the cultivated land. 1995-2017 their size has almost doubled (from 22.8 to 45 hectares). The smallest farm size is in eastern Finland, where the share of the smallest farms is also higher than in other parts of the country. The share of farms with more than 50 hectares of arable land is the largest in southern and northern Finland, where they account for about a third of all farms. More than 50% of farms with more than 100 hectares of arable land are located in southern Finland. Almost half of the available land is located in the south of Finland.

Northern aid to farms north of 62 latitude covers more than half (56%) of the country's cultivated area. Northern Aid consists of milk production and assistance programs based on animal numbers and acreage. It also includes assistance for greenhouse production, assistance in storing horticultural products, wild berries and mushrooms, and livestock-related payments for rein-

deer. Northern aid in 2017 amounted to 300.3 million euros; according to estimates for 2018, it will reach 294.5 million euros. Financial assistance for milk production will amount to 161 million euros. The effectiveness of northern aid assessed every five years. This solution provides Finland with greater flexibility in the implementation and monitoring of aid.

Structural support for agriculture and farmer assistance services is important in Finland. Forms of structural assistance include interest rate subsidies, investment subsidies, and government guarantees. In 2018, the maximum assistance for subsidized interest-bearing loans will be € 250 million. They provided mainly for financing industrial buildings and for young beginning farmers, for the purchase of real estate and equipment. In 2018, it planned to allocate 67.5 million euros to assist young farmers and support investments.

Finnish farmers receive investment support for the purchase of equipment, construction for 40% of all costs [12]. The state invests in the production of ecological products. More than 12.6 million euros spent annually in the development of clean technologies [13]. In general, state support for farmers accounts for 40% of his income. Financial support directly depends on the effective work of farmers.

The country has a program for early retirement of farmers. In 2018, the total pension support estimated at 59 million euros. Full-time livestock farmers are entitled to 26 vacation days per year. In Finland, there are farmer assistance

services that provide them with services to keep their farms running on holidays, in the event of illness and accidents. In 2018, the funds used to help farmers will amount to approximately 145 million euros.

Having studied the state and financial support of agriculture in Finland, we can conclude that the government of the country has chosen the right strategy and created such effective instruments that it was able to achieve sustainable development of agriculture, thanks to comprehensive programs and appropriate financial support to farmers. Today, agriculture and rural areas in Finland distinguished by a high level of development from many other countries.

Rural policy in Finland focused on strengthening the mutual functioning of all stakeholders in agreeing on common goals and developing optimal and acceptable ways of solving problems for all. The fundamental mechanisms for achieving this strategic goal are social interaction, social trust, collective and expert assessment.

The Canadian experience in the development of rural areas is also valuable for the northern regions of Russia. In 1998, after numerous discussions between the federal provincial authorities and rural residents, 11 priority areas of state policy for rural development adopted:

- improving access to federal programs and services;
- increasing financing for the development of rural business;
- improving programs for rural and indigenous youth;
- improving educational level and leadership skills among the rural population;
- development of rural infrastructure;
- development of skills in the use of modern technologies, which are used mainly in the economy;
- diversification of economic activity with appropriate targeted support;
- improving access to educational services;
- Formation of strategic partnerships that promote the development of the interests of various groups of the rural population;
- promotion of the brand “Rural Canada - a place for a decent life”.

To achieve results in these areas, the Partnership for the Development of Rural Canada (Partnership) created, which is located in the Department of Agriculture and Food Canada. Since 2009, the Partnership has been giving preference to the development of rural settle-

ments, especially in the northern part, creating a multispectral character between several rural settlements and supporting the introduction of innovations in the countryside [15].

In addition, one of the effective tools aimed at the development of rural areas in Canada was the "Federal Strategy for Sustainable Development for 2016-2019". The purpose of which is to solve the main five tasks: the concept of measures to prevent climate change; applying new innovations and technologies in all industries to reduce costs in the long term (green infrastructure); creating sustainable ecosystems; regulation of the activities of industry and shipping in order to preserve the quantity and quality of water; preservation of human health, well-being and quality of life [17].

It should be noted that rural communities created in rural Canada play a key role in the country's economy, and changes in the form of new transformative technologies and climate change are creating new opportunities for the development of rural Canada. Canada is serious about greening agricultural production, which allowed it to enter the global food market with competitive products. The organic food market in Canada has reached 5.4 billion Canadian dollars, and the annual growth rate of organic agricultural products is 8.7% [18]. The Government of Canada is supporting rural communities through the High Level Rural Economic Development Strategy.

The successful development of rural Canada is supported by the Canadian Rural Revitalization Foundation (CRRF), which has been operating since 1989. Today CRRF is an organization of members from all over Canada, with various international connections, providing rural leaders, rural organizations, development specialists, government policymakers, researchers, students and others interested in the future of rural Canada. The result of the integrated work of the government and the rural population, the adoption of effective programs, has resulted in increased efficiency of agricultural production and sustainable development of rural areas [19].

For the northern and non-black earth territories of Russia, it is of interest to conduct high-intensity, efficient agricultural production and sustainable development of rural areas in Israel. Agriculture uses 20% of the country's total territory. The land owned by the state and can be leased for 99 years. The agricultural sector employs 1% of the country's population; its share in the structure of the gross domestic product is 2.5%. Agri-

culture provides the population with 95% of local food 9 % of the population lives in 962 agricultural settlements in Israel. The agricultural sector characterized by a multitude of structures - corporate farms (kibbutzim, moshivs) and private (individual) farms).

The development of rural areas and the rural community based on Comprehensive Programs focused on: expansion of farms and entrepreneurship, non-agricultural activities and services; attracting investments in architecture, culture, nature protection, landscape, ethnographic centers, national crafts, handicrafts. The experience of applying the instruments of state regulation of rural development in India and China deserves. The Indian model of rural development includes an active role of the state in regulating the agricultural economy, its diversification, employment of the rural population, and the creation of a modern rural infrastructure.

The main directions of rural development in China, defined by the XIX National Congress of the CPC (2017) focused on: accelerating the structural reform of agriculture; protection of farmers' property rights; accelerated promotion of innovations in the agricultural sector; support for the creation of new types of activities in rural areas; equalization of living conditions in cities and villages [21].

Conclusions and prospects of the study.

An analysis of foreign practice in the development of rural areas allows us to state that state policy meets two functions - sectoral and territorial, which complement each other. The evolution of rural development policy is associated with the use of all the resources available in its territory, leading to sustainable rural development. Sustainable rural development is closely linked and consistent with spatial development. National and regional programs of these territories are a tool for rural development. Sustainable development of rural areas and sectors of the rural economy will require the strengthening of interdisciplinary research.

The assessment of state support for agriculture in foreign countries indicates that its level remains very high and has a significant impact on farm incomes. The main role in the financial support of the industry played by direct subsidies that stimulate the growth of agricultural production.

Modern Finnish rural policy based on a combination of the development of the agrarian economy and non-agricultural activities, especially in the sparsely populated rural outback, on

the use of innovations in the branches of the rural economy, the use of effective mechanisms of state support for agricultural production. The successful financial policy of rural development in Finland is undoubtedly relevant for the northern and non-black earth territories of Russia.

In advanced economies, the state policy of rural development corresponds to two functions - sectoral and territorial, which complement each other. The evolution of rural development policy is associated with the use of all resources available on its territory, leading to sustainable rural development. Sustainable rural development is closely linked and consistent with spatial development. National and regional programs are a tool for rural development. Of particular relevance for the northern and non-black earth territories of Russia is the successful financial policy of rural development in Finland, based on a combination of the agrarian economy and non-agricultural activities. Especially in the sparsely populated rural outback, on the use of innovations in the sectors of the agricultural economy, the use of effective mechanisms of state support for agricultural production. The assessment of state support abroad shows that its level remains very high and has a significant impact on the income of farms. The main role in the financial support of the industry is play by direct subsidies that stimulate the growth of agricultural production.

References

1. EUROPE 2020. A strategy for smart, sustainable and inclusive growth EUROPEAN COMMISSI. Brussels 3.3.2010. Retrieved from: <http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?urp=COM:2Q10:2020:FTN:RN:PDF>.
2. Rural development opportunities for supporting employment and associate social inclusion Employment and Social Inclusion (2010). EU Rural Review. *The Magazine from the European Network for Rural Development*, 6, 6-13.
3. Rural White Paper Action Plan Annual Progress Report. Retrieved from: <http://www.dardni.gov.ufe>
4. Rural White Paper Action Plan. Retrieved from: <https://www.daerani.gov.uk/publications/rural-white-paper-action-plan-and-progress-reports>
5. Hyyrylainen, T. (2010). Governance of local empowerment in Finnish rural policy: Collaboration between policy, development and research It Employment Policy Research Center.

EPRC. Hirosaki University, Japan. Discussion Paper, 4, 81-94.

6. Nikulin, A. M., Trotsuk, I. V., Kopoteva, I. V. (2015). *Northern Territories of the Russian Federation, Countries of Europe and America: Comparative – Analysis of the Perspectives of Rural Development*. Moscow: Publishing house of the RANH and GS under the President of the Russian Federation, 55.

7. Poshkus, B. I. (2011). *What's new in the agricultural support system in the countries of the European Union*. Globalization and the agricultural economy of Russia: trends, possible strategies and risks. Moscow: VIAPIm. A.A. Nikonov: "Encyclopedia of Russian Villages", 197-200.

8. Fact Sheets on the European Union – 2019. Retrieved from: <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/en/home>.

9. European Agricultural Guarantee Fund. European Agricultural Fund for Rural Development. Retrieved from: https://ec.europa.eu/info/food-farming-fisheries/key-policies/common-agricultural-policy/financing-cap/cap-funds_en

10. Agricultural Policy Monitoring and Evaluation 2018, OECD Publishing, Paris, 2018. Retrieved from: https://doi.org/10.1787/agr_pol

11. Eldieva, T. M. (2012). Liberalization of world food trade: implications for the agrarian economy of Russian regions. *Economy of agricultural and processing enterprises*, 5, 27-32.

12. Nefedova, T. G. (2011). Rural areas of Finland in comparison with the Russian Middle North: the role of natural, ethno-socio-cultural factors. *Environmental planning and management*, 1, 97-108.

13. Nikulin, A. M., Trotsuk, I. V. (2014). Rural development of Finland: interaction of the state, farmers and science (possible lessons for Russia). *World of Russia*, 3, 67-94.

14. Agriculture and food sector in Finland. (2018). Natural Resources Institute Finland. Helsinki, 100.

15. Nikulin, A. M., Trotsuk, I. V. and Kopoteva, I. V. (2011). Canada's Experience in Rural Development. *Nikon Readings – 2011*, 16, 210-211.

16. Shedko, Yu. N. (2016). Canadian experience in managing sustainable development of northern regions. *Scientific Bulletin of the VF RANEPА*, 4, 8-10.

17. Willer Helga, Lernoud Julia and Kemper Laura. The world of Organic Agriculture

Summary. Retrieved from: <http://www.organic-world.net>.

18. Canadian Rural Revitalization Foundation. Retrieved from: <http://www.crrf.ca>.

19. Pashkevich, O. (2018). Sustainable development of rural areas in Israel. *Science and innovation*, 1 (179). 39-42.

20. Maltseva, I. S. (2020). Formation of modern instruments for regulation of the rural economy. *Economics of knowledge: theory, practice, development prospects*, 701-712.

21. Rural development. The common agricultural policy supports the vibrancy and economic viability of rural areas through funding and actions that support rural development. European commission. Retrieved from: https://ec.europa.eu/info/food-farming-fisheries/key-policies/common-agricultural-policy/rural-development_en

Література

1. EUROPE 2020 A strategy for smart, sustainable and inclusive growth EUROPEAN COMMISSION. Brussels 3.3.2010. URL: <http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?urp=COM:2Q10:2020:FTN:RN:PDF>

2. Rural development opportunities for supporting employment and associate social inclusion Employment and Social Inclusion // EU Rural Review. The Magazine from the European Network for Rural Development. № 6 winter 2010. P. 6-13.

3. Rural White Paper Action Plan Annual Progress Report [Електронний ресурс]. URL: http://www.dardni.gov.ufe_rural-white-paper-actijn-plan-annual-progress-repart-2013.pdf

4. Rural White Paper Action Plan [Електронний ресурс]. URL: <https://www.daera-ni.gov.uk/publications/rural-white-paper-action-plan-and-progress-reports>

5. Hyrylainen T. Governance of local empowerment in Finnish rural policy: Collaboration between policy, development and research It Employment Policy Research Center. EPRC. Hirosaki University, Japan. Discussion Paper. 2010. № 4, P. 81-94.

6. Нікулін А. М., Троцук І. В., Копотева І. В. *Північні території Російської Федерації, країн Європи та Америки: компаративістський - аналіз перспектив сільського розвитку*. Москва: Вид-во РАНХ і ДС за Президента РФ, 2015. 55 с.

7. Пошкус Б. І. Що нового у системі підтримки сільського господарства у

країнах Європейського Союзу. *Глобалізація та аграрна економіка Росії: тенденції, можливі стратегії та ризики*. Москва: ВІАП ім. А.А. Ніконова: «енциклопедія російських сіл», 2011. С. 197-200.

8. Fact Sheets on the European Union – 2019. [Електронний ресурс]. URL: <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/en/home> .

9. European Agricultural Guarantee Fund. European Agricultural Fund for Rural Development. [Електронний ресурс]. URL: https://ec.europa.eu/info/food-farming-fisheries/key-policies/common-agricultural-policy/financing-cap/cap-funds_en

10. Agricultural Policy Monitoring and Evaluation 2018, OECD Publishing, Paris, 2018. [Електронний ресурс]. URL: https://doi.org/10.1787/agr_pol

11. Eldieva T.M. Liberalization of world food trade: implications for the agrarian economy of Russian regions // *Economy of agricultural and processing enterprises*. 2012. No. 5. P. 27-32.

12. Нефьодова Т. Г. Сільська територія Фінляндії проти російської Близькою Північчю: роль природних, етно-соціокультурних чинників. *Екологічне планування та управління*. 2011. №1. С. 97-108.

13. Нікулін А. М., Троцук І. В. Сільський розвиток Фінляндії: взаємодія держави, фермерів і науки (можливі уроки для Росії). *Світ Росії*. 2014. №3. С. 67-94.

14. Agriculture and food sector in Finland 2018. Natural Resources Institute Finland. Helsinki, 2018. 100 p.

15. Григор'єва Е. Е. Досвід Канади з розвитку сільських територій. *Ніконовські читання – 2011*. 2011. № 16. С.210-211.

16. Шедько Ю. Н. Канадський досвід управління стійким розвитком північних регіонів. *Науковий вісник ВФ РАНХіГС*. 2016. №4. С. 8-10.

17. Willer Helga, Lernoud Julia and Kemper Laura. The world of Organic Agriculture Summary. [Електронний ресурс]. URL: <http://www.organic-world.net> .

18. Canadian Rural Revitalization Foundation. [Електронний ресурс]. URL: <http://www.crrf.ca> .

19. Пашкевич О. Сталий розвиток сільських територій в Ізраїлі. *Наука та інновації*. 2018. №1 (179). З. 39-42.

20. Мальцева І. С. Формування сучасних інструментів регулювання сільської економіки. *Економіка знань: теорія, практика, розвитку*. Донецьк, 2020. С.701-712.

21. Rural development. The common agricultural policy supports the vibrancy and economic viability of rural areas through funding and actions that support rural development. European commission. [Електронний ресурс]. URL: https://ec.europa.eu/info/food-farming-fisheries/key-policies/common-agricultural-policy/rural-development_en

Стаття надійшла
до редакції : 15.11.2021 р.

Стаття прийнята
до друку: 30.01.2022 р.

Бібліографічний опис для цитування :

Shcherbakova A. Foreign experience of government policy rural sustainable development / A. Shcherbakova // *Часопис економічних реформ*. – 2022. – № 1 (45). – С. 39–49.

УДК 338.246.87 + 65.012.6
JEL Classification: F63, G32, L26

КАЛІНЕСКУ Т. В.¹, ЮФЕН ХУАН²

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ОБЛІКОВО-ФІНАНСОВОГО МЕХАНІЗМУ ВЗАЄМОДІЇ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

DOI: 10.32620/cher.2022.1.06

Постановка проблеми. Недооцінка досліджень різних механізмів та концепцій ефективного обліково-фінансового управління суб'єктами господарювання у країнах світу приводить до зниження доходності, ділової активності та ефективної взаємодії між ними. Тому виникає необхідність у порівнянні існуючих обліково-фінансових механізмів, що створюють суб'єкти господарювання у різних країнах світу, та проаналізувати причини, що перешкоджають розвитку бізнес-структур, та їх взаємодії в умовах глобальних викликів. *Мета дослідженням* - порівняти різні обліково-фінансові механізми взаємодії суб'єктів господарювання для забезпечення кращих перспектив їх стратегічного розвитку. *Методологічною основою дослідження* стали сучасні нормативно-правові та законодавчі джерела формування обліково-фінансового механізму суб'єктів господарювання в процесі їх взаємодії на різних рівнях управління. В проведених дослідженнях використані методи діалектики, способи і принципи наукового пізнання, інструменти економічного та порівняльного аналізу задля створення ефективних обліково-фінансових механізмів взаємодії суб'єктів господарювання. *Основною гіпотезою дослідження* стало припущення щодо можливості формування спільного взаємовигідного обліково-фінансового механізму взаємодії суб'єктів господарювання на різних рівнях управління та використанням зарубіжного досвіду функціонування подібних механізмів. *Виклад основного матеріалу дослідження.* Розглянуто базовий склад обліково-фінансового механізму взаємодії суб'єктів господарювання. Дослідження довели, що компоненти, які входять до складу обліково-фінансового механізму суб'єктів господарювання в Україні повністю відмінні від компонентів, що використовуються в інших країнах, проте кожен елемент у структурі механізму має допомагати кращому функціонуванню суб'єкта та забезпечувати його ефективну життєдіяльність. Запропоновані показники для оцінювання ефективності обліково-фінансового механізму взаємодії суб'єктів господарювання *Оригінальність та практична значимість дослідження* підтверджується запропонованими показниками для оцінювання ефективності обліково-фінансової взаємодії суб'єктів господарювання, порогові значення яких будуть показувати необхідність зміни механізму взаємодії суб'єктів, обліково-фінансових інструментів та компонент управління діяльністю, що забезпечить позитивні соціально-економічні показники взаємодії усіх зацікавлених у взаємодії осіб. *Висновки та перспективи подальших досліджень.* Доведено, що обліково-фінансові механізми формуються, виходячи з різних контекстів взаємодії суб'єктів господарювання та вимог, що висуваються до їх структури та оцінювання ефективності функціонування. Доцільність вибору необхідного обліково-фінансового механізму можна оцінити за допомогою показників ефективності, що мають свої порогові значення для кожної країни світу. Подальші дослідження авторів будуть спрямовані на адаптацію різних обліково-фінансових механізмів до глобальних соціально-економічних викликів, існуючих фінансових і поведінкових обмежень.

Ключові слова:

обліково-фінансові інструменти, механізм взаємодії, порівняльний аналіз, суб'єкти господарювання.

¹ **Калінеску Тетяна Василівна**, д-р екон. наук, професор, завідувач кафедри фінансів, обліку і оподаткування, Національний аерокосмічний університет ім. М. С. Жуковського «Харківський авіаційний інститут», м. Харків, Україна.

Calinescu Tetyana, Doctor of Economic Sciences, Professor, Head of Finance, Accounting and Taxation Department, National Aerospace University «Kharkiv Aviation Institute», Kharkiv, Ukraine.

ORCID ID: 0000-0003-4919-5788

e-mail: tetyana.calinescu@gmail.com

² **Юфен Хуан**, магістр спеціальності 071 «Облік і оподаткування», Національний аерокосмічний університет ім. М.С. Жуковського «Харківський авіаційний інститут», м. Харків, Україна.

Yufeng Huang, master degree of specialty 071 "Accounting and Taxation" National Aerospace Department University «Kharkiv Aviation Institute», Kharkiv, Ukraine.

ORCID ID: 0000-0002-4340-9098

e-mail: 506600249@qq.com

COMPARATIVE ANALYSIS OF REGISTRATION-FINANCIAL MECHANISM THE CO-OPERATION OF BUSINESS SUBJECTS

Formulation of the problem. The underestimation of researches of different mechanisms and conceptions of effective registration-financial management of business subjects in the countries of the world results are declining to low of profitableness, business activity and effective co-operation between its. Therefore there is a necessity for comparison of existent registration-financial mechanisms that the subjects of business create in the different countries of the world, and to analyze reasons, that hinder to development of businesses, and its co-operation in the conditions of global calls. *Aim of research* is comparing the different registration-financial mechanisms of co-operation the business subjects for providing of the best prospects its strategic development. *Methodological basis of research* became modern normatively-legal and legislative sources of forming the registration-financial mechanism of business subjects in the process of its co-operation on the different levels of management. In the conducted researches the used methods of dialectics, methods and principles of scientific cognition, instruments of economic and comparative analysis, are for the sake of creation of effective registration-financial mechanisms of co-operation the business subjects. *The basic hypothesis of research* became supposing about possibility of forming the general mutually beneficial registration-financial mechanism of co-operation the business subjects on the different levels of management and by the use of foreign experience of functioning of similar mechanisms. *Exposition of basic material research.* It is considered the base composition of registration-financial mechanism of co-operation the business subjects. Researches proved that components, that enter in the complement of registration-financial mechanism of business subjects in Ukraine fully different from components that is used in other countries. However, every element in the structure of mechanism must help the best functioning of subject and provide its effective vital functions. It is offered the indexes for the evaluation of efficiency of registration-financial mechanism of co-operation the business subjects. *Originality and practical meaningfulness of research* are confirmed by the offered indexes for the evaluation of efficiency of registration-financial co-operation of business subjects, the threshold values of that will show the necessity of change the mechanism of co-operation the subjects, registration-financial instruments and components management activity that will provide the positive socio-economic indexes of co-operation of all persons interested in co-operation. *Conclusions and prospects of further researches.* It is well-proven that registration-financial mechanisms are formed, coming from the different contexts of co-operation the business subjects and requirements that is pulled out to its structure and evaluation of efficiency the functioning. Expediency of choice of necessary registration-financial mechanism can be estimated by means of efficiency indexes that have the threshold values for every country of the world. Further researches of authors will be sent to adaptation of different registration-financial mechanisms to the global socio-economic calls, existent financial and behavior limitations.

Key words:

registration-financial instruments, mechanism of co-operation, comparative analysis, business subjects.

СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ УЧЕТНО-ФИНАНСОВОГО МЕХАНИЗМА ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ СУБЪЕКТОВ ХОЗЯЙСТВОВАНИЯ

Постановка проблемы. Недооценка исследований разных механизмов и концепций эффективного учетно-финансового управления субъектами ведения хозяйства в странах мира приводит к снижению доходности, деловой активности и эффективного взаимодействия между ними. Поэтому возникает необходимость в сравнении существующих учетно-финансовых механизмов, что создают субъекты ведения хозяйства в разных странах мира, и проанализировать причины, которые препятствуют развитию бизнес структур, и их взаимодействию в условиях глобальных вызовов. *Цель исследования* - сравнить разные учетно-финансовые механизмы взаимодействия субъектов хозяйствования для обеспечения лучших перспектив их стратегического развития. *Методологической основой исследования* стали современные нормативно-правовые и законодательные источники формирования учетно-финансового механизма субъектов хозяйствования в процессе их взаимодействия на разных уровнях управления. В проведенных исследованиях использованные методы диалектики, способы и принципы научного познания, инструменты экономического и сравнительного анализа с целью создания эффективных учетно-финансовых механизмов взаимодействия субъектов хозяйствования. *Основной гипотезой исследования* стало предположение о возможности формирования общего взаимовыгодного учетно-финансового механизма взаимодействия субъектов хозяйствования

на разных уровнях управления и использования зарубежного опыта функционирования подобных механизмов. *Изложение основного материала исследования.* Рассмотрен базовый состав учетно-финансового механизма взаимодействия субъектов хозяйствования. Исследования доказали, что компоненты, которые входят в состав учетно-финансового механизма субъектов хозяйствования в Украине полностью отличаются от компонентов, которые используются в других странах. Однако каждый элемент в структуре механизма должен помогать лучшему функционированию субъекта и обеспечивать его эффективную жизнедеятельность. Предложены показатели для оценки эффективности учетно-финансового механизма взаимодействия субъектов хозяйствования. *Оригинальность и практическая значимость исследования* подтверждается предложенными показателями для оценки эффективности учетно-финансового взаимодействия субъектов хозяйствования, пороговые значения которых будут показывать необходимость изменения механизма взаимодействия субъектов, учетно-финансовых инструментов и компонент управления деятельностью, которая обеспечит позитивные социально-экономические показатели взаимодействия всех заинтересованных во взаимодействии лиц. *Выводы и перспективы дальнейших исследований.* Доказано, что учетно-финансовые механизмы формируются, исходя из разных контекстов взаимодействия субъектов хозяйствования и требований, которые выдвигаются к их структуре и оценке эффективности функционирования. Целесообразность выбора необходимого учетно-финансового механизма можно оценить с помощью показателей эффективности, которые имеют свои пороговые значения для каждой страны в мире. Дальнейшие исследования авторов будут направлены на адаптацию разных учетно-финансовых механизмов к глобальным социально-экономическим вызовам, существующим финансовым и поведенческим ограничениям.

Ключевые слова:

учетно-финансовые инструменты, механизм взаимодействия, сравнительный анализ, субъекты хозяйствования.

Постановка проблеми. Сьогоднішнє повсякденне функціонування сучасних суб'єктів господарювання неможливе без застосування і оптимального використання фінансів і бухгалтерського обліку. Тому діяльність будь-якої бізнес-структури починається з формування обліково-фінансової політики, що передбачає наявність комбінацій різних елементів, що забезпечують ефективну діяльність, взаємну співпрацю між різними суб'єктами та їх взаємодію. Саме недооцінка проведення ґрунтовних досліджень різних механізмів та концепцій ефективного обліково-фінансового управління суб'єктами господарювання у країнах світу приводять до зниження доходності, ділової активності та ефективної взаємодії між ними. Звідси виникає необхідність порівняти обліково-фінансові механізми, що створюють суб'єкти господарювання у різних країнах світу та проаналізувати причини, що впливають на подальший розвиток бізнес-структур та їх взаємодію в умовах різних глобальних викликів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні дослідники та практики [1, 2] формують обліково-фінансові механізми, виходячи з необхідності фінансування інвестицій, підвищення доходу на фінансових ринках, створення ефективних корпоративних структури управління, організаційної поведінки та нового ноосферного мислення [3] - все це лежить в основі структур сучасних механізмів.

Існуючі визначення обліково-фінансового механізму [1, с. 8 – 26; 2; 4, 5, 6] можуть бути розбиті на дві групи:

перша [5; 6, с. 352 - 371] розглядає обліково-фінансовий механізм на рівні держави, регіонів (макро- рівні);

друга [1, с. 8 – 26; 2; 4] - приймає за основу мікро- рівень (рівень суб'єктів господарювання). Проте авторський підхід передбачає поєднання цих рівнів у єдиний обліково-фінансовий механізм та його трансформацію під впливом результатів взаємодії суб'єктів на різних рівнях управління, розширення джерел фінансових ресурсів, появи нових фінансових інструментів та досвідів застосування обліково-фінансових механізмів у різних країнах світу.

Виходячи з цього, **мета статті** – порівняти різні обліково-фінансові механізми взаємодії суб'єктів господарювання для забезпечення кращих перспектив їх стратегічного розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Переважно більшість суб'єктів господарювання у більшості країн займаються формуванням власного обліково-фінансового механізму, який відмінний один від одного, навіть він різниться по відношенню до різних країн світу [1, с. 319 – 326, 2]. Проте базовий склад механізму має складатися з трьох частин:

1) головний (стратегічний) механізм розвитку, що займається регулюванням основної діяльності суб'єктів;

2) механізми спонукання показує напрями мотивації (як матеріальні, так і духовні [7]) та стимулювання з метою отримання позитивних фінансових результатів (в т.ч. прибутку і доходів). При чому, якщо матеріальній стимулю, базуються на використанні досягнутих фінансових результатів та спонукають на досягнення гармонійний взаємовідносин між усіма суб'єктами, виходячи з принципів чесної конкуренції та взаємної (синергетичної) ефективності, то духовне – ґрунтується на створенні атмосфери взаєморозуміння між усіма суб'єктами господарювання та певної організаційної культури управління задля підсилення соціальної відповідальності та задоволення потреб кожного суб'єкта.

3) механізм збалансування (корегування), що підключає систему моніторингу (контролю чи діагностики) за ходом діяльності та налагоджує зворотні зв'язки між усіма структурами суб'єктів взаємодії з метою оперативного виправлення, виникаючих відхилень. Окрім того, цей механізм передбачає певної фінансово-податкової дисципліни, законності та дотримання своїх обов'язків в процесі досягнення поставлених цілей та бажаних результатів.

Проведені дослідження обліково-фінансових механізмів [1, с. 319–326; 2; 8, с. 13–19; 9] показують, що вони мають включати також методи і процедури для утворення фінансових ресурсів, їх планування і забезпечення стабільної діяльності суб'єктів господарювання, що дозволяє застосовувати набір економічних, організаційних і адміністративних форм і заходів управління фінансовою діяльністю не тільки на рівні окремих бізнес структур, але й на макро- рівні, відповідати потребам різних урядових, громадських організацій та інтересам усього суспільства.

Проведені дослідження довели, що компоненти, які входять до складу обліково-фінансового механізму суб'єктів господарювання в Україні повністю відмінні від компонентів, що використовуються в Китаї [10, 11, 12]. Безумовно, що кожен елемент у структурі обліково-фінансового механізму має допомагати кращому функціонуванню суб'єкта та забезпечувати його ефективну життєдіяльність. Проте, при загальній значимості підходів, є певні диференціації у структурі компонентів обліково-фінансового механізму взаємодії суб'єктів господарювання в Україні і Китаї:

По-перше, як китайські, так і українські суб'єкти господарювання використовують обліково-фінансові механізми, що включають економічні важелі такі як податки, мотиви і стимули для корегування фінансових результа-

тів і досягнення бажаних цілей. Також ці механізми включають різні елементи, що забезпечують законність діяльності суб'єктів, їх організаційну структуру, інформаційну безпеку та стійкість діяльності суб'єктів.

По-друге, обліково-фінансовий механізми – є набором динамічних інструментів, що відповідають потребам суб'єктів, сприяють розв'язанню власних оперативних, логічних і регулюючих функції; досягненню загальних (державних) цілей та налаштовують на позитивні ініціативи, що запропоновані іншими суб'єктами господарювання.

Попри визначені спільні підходи до обліково-фінансових механізмів, взаємодії суб'єктів господарювання, можна розглядати механізми, що застосовуються на макро- (національному і регіональному) рівні та забезпечують більш розгалужений рівень сприйняття обліково-фінансових механізмів, китайська і українська наука і практика вивчає та використовує обліково-фінансові механізми за різними логіками. А саме: українські дослідники і практики застосовують обліково-фінансові механізми згідно з логікою функціонування суб'єктів та рівнями їх взаємодії, а китайські - орієнтуються на рівень впливу навколишнього середовища, в якому працюють суб'єкти господарювання, підкріплюючи обліково-фінансовий механізм інструментами, що дозволяють приймати правильні управлінські рішеннями, бо вплив факторів зовнішнього середовища вимагає постійного застосування різних заходів з фінансового управління, використання адміністративних інструментів захисту від ризиків та запобігання втрат від помилок. Тому до обліково-фінансового механізму долучаються компоненти навколишнього середовища, що відповідають цілям діяльності суб'єктів і сприяють ефективному їх функціонуванню.

Слід звернути увагу і на принципи оцінювання ефективності функціонування обліково-фінансового механізму. Пануючі методи виміру ефективності дії обліково-фінансових механізмів теж відмінні в Україні і в Китаї. Попри використання загальних інтегральних методів економічного й ієрархічного аналізу, використовуються й інші методи, що популярні у міжнародній науковій спільноті. Наразі, найбільш поширене застосування серед сучасних методів аналізу мають методи економічного планування і управління, порівняльного аналізу, що використовуються у різних галузях економіки, науки і сферах діяльності (окремо вони переважають у соціально-поведінкових науках, транспортній галузі, сільському господарстві, сфері освіти, охорони здоров'я, навколишньому середовищі та інших). Найбільшою проблемою

усіх аналітичних методів є наявність великої кількості індикаторів (більш ніж чотири), що приводить до різної якості оцінювання та неможливості гарантування прийняття правильних рішень за результатами їх оцінювання.

У цьому сенсі можна спиратись на показники оцінювання ефективності обліково-фінансової взаємодії суб'єктів господарювання (таблиця 1).

Таблиця 1 – Показники оцінювання ефективності обліково-фінансового механізму взаємодії суб'єктів господарювання

№ п/п	Показники	Порогові значення для суб'єктів господарювання різних країн
1.	Коефіцієнт фінансової автономії (незалежності) суб'єкта (частка акціонерного капіталу в сукупних зобов'язаннях)	Для країн з економіками, що розвиваються > 0,7; оптимальне значення > 0.5
2.	Ризик банкрутства	Дійсне значення не більше, ніж 0,3; критичне значення не більше, ніж 0,4
3.	Коефіцієнт (співвідношення готівки до поточних пасивів) абсолютної ліквідності	Оптимальне значення складає 0,2 – 0,35
4.	Дохідність акціонерного капіталу	Оптимальне значення складає 0,15 – 0,39
5.	Оборотний капітал (чистий робочий капітал)	Критичне значення - 30% від поточних активів; оптимальне - 50%

Джерело: побудовано авторами з урахуванням [6, с. 370, 371; 13]

Певний рівень ефективності функціонування обліково-фінансового механізму може бути отриманий, якщо взаємодія різних суб'єктів господарювання задовольняють усіх учасників цього процесу. Якщо ні, то у кожного суб'єкта можуть бути різні показники ефективності (порогові значення), а значить слід змінювати механізм взаємодії суб'єктів господарювання та обліково-фінансові інструменти та компоненти управління, що забезпечують позитивні соціально-економічні показники взаємодії усіх стейкхолдерів.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Проведені дослідження довели, що обліково-фінансові механізми формуються, виходячи з різних контекстів взаємодії суб'єктів господарювання та вимог, що висуваються до їх структури та оцінювання ефективності функціонування. Тому, доцільність вибору необхідного обліково-фінансового механізму можна оцінити тільки за допомогою показників ефективності, що мають свої порогові значення для кожної країни світу. Запропоновані показники ефективності не можуть комплексно оцінити різні аспекти взаємодії суб'єктів господарювання, проте надають загальну характеристику позитивного вектору руху суб'єктів у напрямку поставлених цілей.

Подальші дослідження авторів будуть спрямовані на адаптацію різних обліково-фінансових механізмів до глобальних соціально-економічних викликів в умовах існуючих фінансових і поведінкових обмежень.

Література

1. *Облікове-аналітичне забезпечення суб'єктів господарювання в умовах євроінтег-*

рації: монографія / Н. П. Позняковська, С. Я. Зубілевич, О. Л. Міклуха та ін. Рівне: НУВГП, 2019. 414 с.

2. Гайдук, І. С. Обліково-аналітичне забезпечення управління економічною безпекою підприємства. *Економічний вісник університету*. Вип. 28/1. 2016. С. 33 – 40.

3. Шевчук, В. О. Ноосферне мислення українства як світоглядна основа відповідей на виклики облікової парадигми ХХІ століття. *Актуальні проблеми розвитку обліку, аналізу, контролю і оподаткування у контексті Європейської інтеграції та сучасних викликів глобалізації*: матеріали ІХ міжнародної науково-практичної конференції / [відповідальні за випуск: проф. Куцик П.О., проф. Воронко Р.М., доц. Марценюк Р.А.]. Львів: Видавництво Львівського торговельно-економічного університету, 2021. С. 139 – 144.

4. Селіверстова, Л. С. Фінансовий механізм у системі корпоративного управління. *Інвестиції: практика та досвід*. №16, 2013. С. 63 – 66.

5. Метеленко, Н. Г., Шульга, О. П. Концептуалізація поняття «Фінансовий механізм». *Причорноморські економічні студії*. Вип. 10, 2016. С. 171–179.

6. Гордієнко, Л. А. *Розвиток державної фінансової політики соціального спрямування*. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економ. наук. Спеціальність 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит. Ірпінь: Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки» Національної академії аграрних наук України, Київ, Університет державної фіскальної служби України, 2019. 578 с.

7. Калинеску, Т. В. Разработка системы стимулирования механизма реализации социально-экономической политики. *Актуальные проблемы, направления и механизмы развития производительных сил Севера – 2016*: Материалы Пятого Всероссийского научного семинара (21–23 сентября 2016 г., Сыктывкар): в 2 ч Сыктывкар: ООО «Коми республиканская типография», 2016. Ч.1. С. 176–184.

8. Дехтяр, Н. А. Фінансовий механізм діяльності суб'єктів господарювання: монографія / Н.А. Дехтяр, О.В. Люта, Н.Г. Пігуль. – Суми: Університетська книга, 2011. – 182 с.

9. Калінеску Т.В. Обліково-фінансові механізми соціально-економічного розвитку суб'єктів господарювання. *Часопис економічних реформ*. 2021. № 1(41). С. 50–57.

10. Chubka, O. Lyvdar, M., Viblyi, P. Public Financial police on industry sphere: foreign experience and problems of implementation in Ukraine. *Економічний аналіз*. 2019. Т. 29, №1. С. 55–62.

11. Грибова, Н. В. Финансовая составляющая экономической модернизации Китая. *Проблемы национальной стратегии*. 2019. №6(57). С. 194–216.

12. Тун Вэй. Развитие Финансовой системы КНР в условиях проведения налоговых реформ. *Проблемы современной экономики*. 2017. С. 160–163.

13. Біленко, Ю., Струк, О. Взаємодія фінансового розвитку та економічного зростання Китаю. *Світ фінансів*. 2013. №2. С. 190–195.

References

1. Pozniakova, N. P., Zubilevych, S. I., Miklukha, O. L. and other (2019). *Registration-analytical providing of business subjects in the conditions of euro integration*. Rivne: National university of water and environmental engineering, 414.

2. Gayduk, I. S. (2016). Registration-analytical providing of Mmanagement Eeconomic security of enterprise. *University Economic Bulletin*, 28/1, 33-40.

3. Shevchuk, V. O. (2021). Noosphere thinking of Ukrainians as a worldview basis for responses to the challenges of the accounting paradigm of the XXI century. *Current issues of ac-*

counting, analysis, control and taxation in the context of European integration and modern challenges of globalization. Materials of the IX International Scientific and Practical Conference. Lviv: Lviv University of Trade and Economics Publishing House, 139–144.

4. Seliverstova, L. (2013). A financial mechanism is in the system of system of corporate management. *Investytsiyi: praktyka ta dosvid*, 16, 63–66.

5. Matelenko, N. G., Shulga, O. P. (2016). Concept of financial mechanism. *Dlack Sea Economic Studies*, 10, 171–179.

6. Gordienko, L. A. (2019). *Development of state financial policy of social direction*. Dissertation for the degree of Doctor of Economics in specialty 08.00.08 – Money, finance and credit. Irpin: National Science Center «Institute of Agrarian Economics» of the National Academy of Agrarian Sciences of Ukraine, Kyiv, 578.

7. Calinescu, T. V. (2016). Development of a stimulating system the mechanism of implementing socio-economic policy. *Actual problems, directions and mechanisms of the development the productive forces of the North - 2016*: Materials of the Fifth All-Russian Scientific Seminar (September 21–23, 2016, Syktyvkar): In 2 parts. Syktyvkar: Komi Republican printing house. Part 1, 176–184.

8. Dekhtiar, N. A., Luta, O. V., Pigul N. G. (2011). *Financial mechanism of activity the subjects of business*. Sumy: University book, 182.

9. Calinescu, T. (2021). Registration-financial mechanisms of socio-economic development the subjects of business. *Time description of economic reforms*, 1 (41), 50–57.

10. Chubka, O., Lyvdar, M. and Viblyi, P. (2019). Public Financial police on industry sphere: foreign experience and problems of implementation in Ukraine. *Еkonomichnyy analiz*, 29, 1, 55–62.

11. Gribova, N. V. (2019). Financial constituent of economic modernization of China. *National strategy issues*, 6(57), 194–216.

12. Tun Vei. Development of the Financial system People Republic of China in the conditions of realization of tax reforms. *Problems of modern economics*, 160–163.

13. Bilenko, Y., Struk, O. (2013). Cooperation of financial development and economy growing of China. *World of finance*, 2, 190–195.

Стаття надійшла до редакції : 05.12.2021 р.

Стаття прийнята до друку: 30.03.2022 р.

Бібліографічний опис для цитування :

Калінеску Т. В. Порівняльний аналіз обліково-фінансового механізму взаємодії суб'єктів господарювання / Т. В. Калінеску, Юфен Хуан // Часопис економічних реформ. – 2022. – № 1(45). – С. 50–55.

ISSN 2221-8440
ЧАСОПИС ЕКОНОМІЧНИХ РЕФОРМ № 1 (45) / 2022

ВАРІАТИВНІСТЬ ДИФУЗІЙ ОБЛІКОВО-ФІНАНСОВОЇ ВЗАЄМОДІЇ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

DOI: 10.32620/cher.2022.1.07

Постановка проблеми. У статті наведено авторську думку щодо сучасних аспектів та різноманітних обліково-фінансової взаємодії суб'єктів господарювання в галузі проектування і реалізації соціальних змін. Реалізація цих рішень вимагає відповідного тлумачення дифузій обліково-фінансової взаємодії суб'єктів господарювання та їхнього соціально-економічного статусу. *Метою статті* є характеристика наявної варіативності дифузій обліково-фінансової взаємодії суб'єктів господарювання, виявлення проблем у трактуванні визначення «дифузія обліково-фінансової взаємодії» суб'єктів господарювання. *Предмет дослідження* – концептуальні аспекти варіативності обліково-фінансової взаємодії суб'єктів господарювання в галузі проектування і реалізації соціально-економічних змін. *Гіпотеза дослідження* – причинно-наслідковий зв'язок впливу соціальних перетворень на економічну результативність взаємодії суб'єктів господарювання на підставі врахування соціально-економічного концепту варіативності дифузій взаємодії та синергії від її реалізації. *Методи, використані в дослідженні:* порівняння, співставлення, системного та аналітичного підходів, узагальнення та класифікації, діалектичної і формальної логіки. *Виклад основного матеріалу.* Встановлено, що раціональна адаптація до сучасних соціокультурних, фінансово-економічних та цивілізаційних змін, які шляхом несвідомого поширення дуже швидко проникають в українське суспільство є підґрунтям для запровадження інноваційних платформ обліково-фінансової взаємодії суб'єктів господарювання. Підкреслено, що імперативами інноваційності взаємодії суб'єктів господарювання стають генерування та освоєння нових обліково-фінансових знань, розробка й впровадження ідей взаємодії на новому рівні сприйняття. *Оригінальність та практичне значення одержаних результатів* полягає в можливості застосування наданих рекомендацій для вдосконалення обліково-аналітичних та фінансово-контрольних процедур, покращення ефективності бізнес-процесів суб'єктів господарювання у сучасних умовах. *Висновки дослідження.* Представлено логістизацію дифузій обліково-фінансової взаємодії суб'єктів господарювання, яка через економічно обумовлену послідовність впровадження мережевих структур, наукових методик, економічних зв'язків та суспільних відносин, спонукає бізнес-середовище до побудови потокових процесів виробництва, розподілу і споживання інноваційної продукції. Означений концепт має напрям практичної реалізації через активізацію основних його складових: бізнес-одиниць, владних установ та освітніх платформ.

Ключові слова:

фінансові результати, систематизація, облік та аудит, аналіз, обліково-аналітична діяльність.

VARIABILITY OF DIFFUSIONS OF ACCOUNTING AND FINANCIAL INTERACTION OF BUSINESS ENTITIES

Formulation of the problem. The article presents the author's opinion on modern aspects and types of accounting and financial interaction of economic entities in the field of design and implementation of social change. The implementation of these decisions requires an appropriate interpretation of the diffusions of accounting and financial interaction of economic entities and their socio-economic status. *The aim of the article* is to characterize the existing variability of diffusions of accounting and financial interaction of economic entities, to identify problems in the interpretation of the definition of "diffusion of accounting and financial interaction" of economic entities. *The subject of research* is the conceptual aspects of the variability of accounting and financial interaction of economic entities in the field of design and implementation of social change. *The research hypothesis* is the causal relationship of the impact of social transformations on

¹ Ліхоносова Ганна Сергіївна, д-р екон. наук, професор, професор кафедри фінансів, обліку і оподаткування, Національний аерокосмічний університет ім. М. С. Жуковського «Харківський авіаційний інститут», м. Харків, Україна.

Likhonosova Ganna, Doctor of Economic Sciences, Professor, Professor of Finance, accounting and taxation Department, National Aerospace University «Kharkiv Aviation Institute», Kharkiv, Ukraine.

ORCID ID: 0000-0001-6552-8920

e-mail: a.likhonosova@gmail.com

the economic effectiveness of the interaction of economic entities based on the socio-economic concept of variability of diffusion of interaction and synergy from its implementation. *Methods used in the study:* comparison, comparison, systems and analytical approaches, generalization and classification, dialectical and formal logic. *Presenting main material.* It is established that the rational adaptation to modern socio-cultural, financial, economic and civilizational changes, which through unconscious spread very quickly penetrate into Ukrainian society is the basis for the introduction of innovative platforms for accounting and financial cooperation of economic entities. It is emphasized that the imperatives of innovative interaction of business entities are the generation and development of new accounting and financial knowledge, development and implementation of interaction ideas at a new level of perception. *The originality and practical significance of the results* is the possibility of applying the recommendations to improve accounting and analytical and financial control procedures, improve the efficiency of business processes of economic entities in modern conditions. *Conclusions of the study.* The logistics of diffusions of accounting and financial interaction of economic entities, which through the economically determined sequence of implementation of network structures, scientific methods, economic relations and public relations, encourages the business environment to build streams of production, distribution and consumption of innovative products. This concept has the direction of practical implementation through the activation of its main components: business units, government agencies and educational platforms.

Key words:

financial results, systematization, accounting and auditing, analysis, accounting and analytical activities.

ВАРИАТИВНОСТЬ ДИФУЗИЙ УЧЕТОВО-ФИНАНСОВОГО ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ СУБЪЕКТОВ ХОЗЯЙСТВОВАНИЯ

Постановка проблемы. В статье приведено авторское мнение о современных аспектах и новизнах учетно-финансового взаимодействия субъектов хозяйствования в области проектирования и реализации социальных изменений. Реализация этих решений требует соответствующего толкования диффузий учетно-финансового взаимодействия хозяйствующих субъектов и их социально-экономического статуса. *Целью статьи* является характеристика вариативности диффузий учетно-финансового взаимодействия субъектов хозяйствования, выявление проблем в трактовке определения «диффузия учетно-финансового взаимодействия» субъектов хозяйствования. *Предмет исследования* – концептуальные аспекты вариативности учетно-финансового взаимодействия субъектов хозяйствования в области проектирования и реализации социальных изменений. *Гипотеза исследования* – причинно-следственная связь влияния социальных преобразований на экономическую результативность взаимодействия хозяйствующих субъектов на основании учета социально-экономического концепта вариативности диффузий взаимодействия и синергии от его реализации. *Методы, используемые в исследовании:* сравнения, сопоставления, системного и аналитического подходов, обобщения и классификации, диалектической и формальной логики. *Изложение основного материала.* Установлено, что рациональная адаптация к современным социокультурным, финансово-экономическим и цивилизационным изменениям, которые путем бессознательного распространения очень быстро проникают в украинское общество является основанием для внедрения инновационных платформ учетно-финансового взаимодействия субъектов хозяйствования. Подчеркнуто, что императивами инновационности взаимодействия субъектов становятся генерирование и освоение новых учетно-финансовых знаний, разработка и внедрение идей взаимодействия на новом уровне восприятия. *Оригинальность и практическое значение* полученных результатов заключается в возможности применения рекомендаций для совершенствования учетно-аналитических и финансово-контрольных процедур, улучшения эффективности бизнес-процессов субъектов хозяйствования в современных условиях. *Выводы исследования.* Представлена логистика диффузий учетно-финансового взаимодействия субъектов хозяйствования, которая через экономически обусловленную последовательность внедрения сетевых структур, научных методик, экономических связей и общественных отношений, побуждает бизнес-среду к построению потоковых процессов производства, распределения и потребления инновационной продукции. Указанный концепт имеет направленные практической реализации через активизацию основных его составляющих: бизнес единиц, властных учреждений и образовательных платформ.

Ключевые слова:

денежные результаты, систематизация, учет и аудит, анализ, учетно-аналитическая деятельность.

Постановка проблеми. Важливість забезпечення сучасної обліково-фінансової взаємодії суб'єктів господарювання неможливо

переоцінити, оскільки від особливостей її здійснення залежить як результативність

конкретної бізнес одиниці, так й ефективність інноваційної взаємодії виробників та споживачів в цілому.

З боку результативності обліково-фінансової взаємодії має бути здійснений значний обсяг робіт для того, щоб зазначені результати стали інвестиційно привабливими для споживача. Такі завдання полягають у формуванні системи інноваційного обліково-забезпечення, яка найкраще задовольняла би потреби споживача результатів інноваційної діяльності. Покупець таких результатів, який може бути одночасно і їх споживачем, повинен достовірно знати, що придбання цих забезпечить підвищення конкурентоспроможності продукції підприємства, збільшення в майбутньому розмір прибутку, покращення фінансового становища тощо. Співставлення альтернативних варіантів обліково-фінансової взаємодії можна здійснювати за такими ознаками, як: надійність, рівень конкурентоспроможності, рівень ефективності, ціна придбання, термін окупності інвестицій в обліково-фінансову взаємодію тощо. В дослідженні наводиться широке трактування поняття «дифузія обліково-фінансової взаємодії», сформоване під впливом різних його сутнісних ознак. Дифузійною нововведень варто вважати процеси поширення, способи поширення, розповсюдження, географічний процес, інформаційний процес, процес надходження та комунікації, соціальний ефект, концепцію проникнення на ринок та кумулятивне збільшення послідовників.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Важлива умова, що визначає здатність сприймати і впроваджувати обліково-фінансову взаємодію у часи світової пандемії – це соціальний фактор. Це пов'язано з тим, що в цілому процес взаємодії багато в чому визначається цінностями, культурними моделями, соціальним свідомістю і відносинами [1, с. 47].

Як зазначає Хайсканен Е. [2, с. 489-509] щоб підтримувати високу динаміку розвитку, необхідно формувати інноваційну свідомість людей, підвищувати рівень їх знань, кваліфікації і відкритості до змін, а також розвивати мережі зв'язків і відносин, що ґрунтуються на довірі і правилах взаєм-

ності як найважливіших елементів соціального капіталу.

Здатність суспільства приймати зміни та нові форми взаємодії грає фундаментальну роль в створенні сучасних і гнучких форм організації в сфері соціального та економічного життя [3].

Дифузія обліково-фінансової взаємодії суб'єктів господарювання – це завжди соціальний процес, що охоплює відповідні відносини та інформаційний процес, параметри якого залежать від каналів, сприйняття суб'єктів, характеру відносин учасників тощо. [4]. В авторських дослідженнях вже підкреслювалася роль розробки досконалих методик обліку, аналізу та аудиту фінансових результатів [5, с. 58-61]. Отже, є сенс приділити увагу дифузійній взаємодії суб'єктів господарювання саме на тлі обліково-фінансової спеціалізації.

Метою статті є характеристика наявної варіативності дифузій обліково-фінансової взаємодії суб'єктів господарювання, виявлення проблем у трактуванні визначення «дифузія обліково-фінансової взаємодії» суб'єктів господарювання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Основними суб'єктами дифузії обліково-фінансової взаємодії є: бізнес, університети і науково-дослідні інститути, окремі вчені та колективи, споживачі, держава (органи влади і державні установи). Держава залучена як власник або замовник обліково-фінансової технології та власник прав на інтелектуальну власність, власник науково-дослідного потенціалу, джерело капіталу.

Профілем даного дослідження є демонстрація соціально-економічного статусу створення та впровадження дифузій обліково-фінансової взаємодії суб'єктів господарювання, враховуючи сучасні інформаційні бар'єри та логістичні аспекти на шляху їхньої реалізації [6], а також соціально-економічні наслідки та концептуалізацію функціональної необхідності поширення обліково-фінансової взаємодії суб'єктів господарювання в часи соціально-поведінкових обмежень.

В дослідженні основний акцент робиться не на вартісних бар'єрах дифузії обліково-фінансової взаємодії суб'єктів гос-

подарювання, а саме на бар'єри невагтисного характеру, тобто – інформаційні. Під інформаційними бар'єрами варто розуміти недостатність, неадекватність чи недоступність інформації щодо наявності соціально-економічних комерційно зрілих технологій, їх переваги, особливості та способи застосування.

Рушійною силою процесу дифузії обліково-фінансової взаємодії суб'єктів господарювання є міжособистісне спілкування між представниками різних соціально-економічних груп. У міру того, як одні потенційні споживачі втягуються в придбання або використання певної інноваційної технології, вони стають джерелом інформації для інших. Чим більше людей знають про інновації в момент часу, тим частіше передається інформація про неї новим потенційним споживачам [7]. Тому число тих, хто дізнається про інновації зростає в геометричній прогресії до тих пір, поки не стикається з протилежною процесом зниження кількості необізнаних споживачів.

Швидкість поширення дифузії обліково-фінансової взаємодії суб'єктів господарювання залежить від п'яти основних властивостей, які потенційні споживачі оцінюють при прийнятті рішення, використовувати такий тип взаємодії чи ні:

1. Відносні переваги взаємодії як ступінь переваги, якою володіє технологія взаємодії перед іншими (часто аналогічними) видами продукції (процесами), найчастіше виражається в економічних або соціальних категоріях (прибутковість, економічність, зниження рівня забруднення, шуму, затрат ручної праці і тощо).

2. Сумісність взаємодії як ступінь відповідності технології взаємодії існуючій системі цінностей (визначається культурними нормами соціальної системи), минулого досвіду і потребам реципієнта.

3. Складність взаємодії як ступінь простоти й легкості для розуміння, використання або пристосування до технології взаємодії; передбачається, що складність технології взаємодії негативно пов'язана з її сприйняттям.

4. Простота апробації взаємодії як можливість апробації технології взаємодії в обмежених масштабах. Іноді цю характери-

стику ототожнюють з етапністю, подільністю технології на окремі частини.

5. Комунікативність взаємодії як можливість поширення технології взаємодії між іншими реципієнтами.

Отже, дифузія обліково-фінансової взаємодії суб'єктів господарювання залежить як від стратегії імітаторів, так і від кількості «піонерських» реципієнтів. Підприємці відкривають нові технологічні можливості, але їх реалізація залежить від вибору реципієнта на наявності на шляху розповсюдження інновацій інформаційних перепон.

Джерелом психологічних бар'єрів поширення дифузії обліково-фінансової взаємодії суб'єктів господарювання є культурні зміни, що вимагаються від споживачів для прийняття інновації [8]. Коли взаємодія вимагає від споживача відхилення від ustalених традицій, це викликає опір. Традиції і культурні стереотипи можуть служити найпотужнішими бар'єрами на шляху модернізації та впровадження інновацій, особливо, в традиційних суспільствах. Наприклад, неприпустимість використання спеціалізованих соціальних платформ як інструментів гендерних знайомств. Іміджеві психологічні бар'єри поширення дифузії обліково-фінансової взаємодії суб'єктів господарювання пов'язані з негативною стереотипною ідентифікацією продукту з певною галуззю, класом товарів або країною походження.

Щодо шляхів подолання означених інформаційних бар'єрів на шляху просування обліково-фінансової взаємодії суб'єктів господарювання, то бар'єри ризику долаються за допомогою надання можливостей тестування взаємодії, залучення до її просування відомих експертів і «лідерів думок» або за рахунок використання популярної торгової марки, яка виступає як маркетингова «парасольку» (наприклад, Стенфордський університет, що надає певну вагу освітньої онлайн-платформі Coursera) [9]. Бар'єри традиції можуть бути усунені завдяки розумінню традицій і поваги їх і норм спільнот, до яких відносяться споживачі, а також стратегії ринкового освіти, в тому числі державних послуг. Іміджеві бар'єри можуть бути нейтралізовані

через застосування стратегії висміювання негативних стереотипів щодо взаємодії, створення торгової марки на основі дифузії обліково-фінансової взаємодії суб'єктів господарювання або «зонтичного» запозичення іміджу для прикриття у відомого торгового бренду.

Умови відкритості міжнародних ринків, зростаюча наукоємність галузей економіки диктують необхідність оцінки швидкості, закономірностей і глибини дифузії обліково-фінансової взаємодії суб'єктів господарювання. Сучасний етап логістизації впровадження інноваційних дифузій в Україні характеризується складними соціально-економічними перетвореннями, які вимагають розробки та впровадження методів і моделей планування, контролю та управління логістичними процесами в організації виробництва, оптимізації витрат.

В цілому логістизація впровадження дифузії обліково-фінансової взаємодії суб'єктів господарювання це об'єктивна, економічно обумовлена послідовність упровадження інноваційних мережевих структур, наукових методик, засобів виробництва, економічних зв'язків та суспільних відносин, що відбуваються в потокових процесах виробництва, розподілу і споживання інноваційної продукції в умовах глобалізації. Дифузія обліково-фінансової взаємодії суб'єктів господарювання супроводжується ризиками і загрозами, які стримують їх упровадження, та робить питання вивчення законів поширення взаємодії одним з найактуальніших у світовій економіці.

При логістизації дифузія обліково-фінансової взаємодії суб'єктів господарювання відбувається не по всій логістичній мережі соціально-економічної системи, а всередині певних її осередків, для яких прийняття обумовлено інформаційно, тобто є дані про недоліки системи та властивості новації, яка здатна недоліки усунути. У процесі освоєння з'являються та впроваджуються технології взаємодії, які супроводжують базову інновацію, утворюючи кластер взаємодії.

Процес поширення дифузії обліково-фінансової взаємодії суб'єктів господарювання супроводжується формуванням в соціально-економічних системах відповідної

реакційно-дифузійної структури, яка виникає внаслідок впливу основних системно-регуляторних факторів (соціальний вплив, соціально-економічне відторгнення, паритет економічних інтересів, циклічність розвитку).

Передумова формування реакційно-дифузійної структури полягає в тому, що темпи освоєння взаємодії залежать від соціально-економічного впливу. Термін реакції, що визначає швидкість збільшення числа новаторів, передбачає залежність від локальної за часом кількості попередніх новаторів. Дифузійний термін передбачає залежність від контактів та ступеня взаємодії з іншими новаторами при дифузії всередині соціально-економічної системи.

Дифузія формує модель суспільно орієнтованого впливу на поширення інновацій, яка побудована на основі теорії подвійного спадкування. Механізми прийняття рішення визначають етапи дифузії, яка поширюється в соціально-економічній системі серед певних категорій новаторів. В процесі самоорганізації новаторів відзначена стійка закономірність поділу на групи, співвідношення яких, завжди залишається постійним.

Головною особливістю логістичного трансферу технологій є передача інформації у всіх доступних формах для виконання визначеної логістичної задачі. Таким чином, якщо комерціалізація є метою прикладного наукового дослідження, то трансфер це один із способів її здійснення. У той же час, трансфер знань і технологій може здійснюватися в різних формах, які необов'язково передбачають еквівалентний обмін, тобто сама комерціалізація, по суті може і не бути основною метою інноваційної діяльності.

Сутність дифузних процесів на різних рівнях виникнення інноваційного середовища може визначатися рівноважним поширенням нововведень і нововведень в ділових циклах науково-технічної, виробничої і організаційно-економічної діяльності, сфері послуг. В кінцевому рахунку, дифузні процеси дають можливість нового технологічного укладу зайняти домінуюче становище в суспільному виробництві, посилюючи розвиток соціально-економічної системи.

Найважливішими ознаками даного типу розвитку є унікальність, неповторність і постійне оновлення виробництва і багатьох соціальних інститутів. У довгостроковій перспективі без інноваційної діяльності неможливий подальше економічне і культурне зростання по інтенсивному шляху розвитку. Інновації сприяють економічному зростанню країни в довгостроковій перспективі, створення нових галузей економіки; стимулювання конкуренції та підвищенню конкурентоспроможності країни, зміцненню її обороноздатності, економічної, продовольчої безпеки; розвитку і вдосконалення законодавчої бази в сфері захисту інтелектуальних прав на результати інтелектуальної діяльності та засоби індивідуалізації; зростання кількості кваліфікованих кадрів; вирішення глобальних проблем людства; зростання рівня життя населення; розвитку людини як особистості та ін.

На всіх рівнях держави набирає обертів розвиток смарт-промисловості, яка суттєво трансформує економіку і суспільство. По-перше, змінюються економічні суб'єкти. Люди стають усе більш "кібернетичними", з розширеними можливостями і новими рутинами ухвалення рішень. По-друге, прискореними темпами розвивається нове кіберфізичне виробництво гібридних продуктів, що поєднують властивості товарів і послуг, виробництво самоорганізоване, кероване штучним інтелектом, в якому людина усунена від обрання багатьох рішень. У зв'язку з заміною людської праці машинами істотно змінюється сфера зайнятості. Тож, обсяг нових знань в останнє століття зростає в геометричній прогресії. Для швидкого знаходження інформації та грамотного її використання, створюється чимало WEB-сервісів та додатків, які значно полегшують пошук та сортування інформації. З кожним днем з'являється все більше новітніх сервісів, які суттєво відрізняються від своїх попередників функціоналом, швидкістю роботи, інтерфейсом користувача, крім того, здійснюється підтримка та оновлення старих сервісів.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, дослідження дифузії обліково-фінансової взаємодії суб'єктів господарювання дає можливість усвідоми-

ти причини необхідності постійного вдосконалення обліково-аналітичних та фінансово-контрольних процедур для визначення напрямів подальшого розвитку бізнес-єдиниць.

Виходячи з вищенаведеного, можна зробити висновок, що дифузії обліково-фінансової взаємодії суб'єктів господарювання являють собою взаємоузгоджену складну систему послідовних категорій щодо трансформацій сучасних інформаційних бар'єрів створення та впровадження інноваційних технологій взаємодії, формування логістичної системи взаємодії з метою реалізації позитивних соціальних перетворень.

Практичною значимістю проведеного дослідження є представлений цілісно-системний підхід, головні акценти якої зроблені на фундаментальних детермінантах просування інновацій ролі освіти та організаційного навчання, розвиток інноваційного потенціалу підприємств тощо. Проведені дослідження визначають ті напрями, на які необхідно звернути увагу в рамках аналізу дифузії обліково-фінансової взаємодії суб'єктів господарювання, для вирішення завдань її розвитку і підвищення ефективності участі підприємств, охоплюючи маркетинг інновацій.

Проведені дослідження підтвердили, що дифузії обліково-фінансової взаємодії суб'єктів господарювання відбувається під впливом сучасних інформаційних бар'єрів створення та впровадження технологій взаємодії, що супроводжується зміною логістичної структури дифузії обліково-фінансової взаємодії суб'єктів господарювання, потоків енергії та інформації, що призводить до зміни ефективності концепту дифузії обліково-фінансової взаємодії суб'єктів господарювання у якості фактору соціальних перетворень у часи поведінкових обмежень.

Напрямами подальших досліджень буде оцінювання ефективності запропонованої логістизації дифузії обліково-фінансової взаємодії суб'єктів господарювання.

Література

1. Andersson, T., Schwaag, S., Sörvik, J., Hansson, E. (2004). *The Cluster Policies Whitebook*. Malmö: International Organization for Knowledge Economy and Enterprise Development, 430..
2. Heiskanen, E., Hyvönen, K., Niva, M., Pantzar, M., Timonen, P., Varjonen, J. (2007). User involvement in radical innovation: are consumers' conservative? *European Journal of Innovation Management*, 10 (2), 489–509.
3. Saraev, V. (2014). *The Lost Cluster*. *Expert-online*, 51.
4. Tuziak, A. (2013). *Innowacyjność w endogenicznym rozwoju regionu peryferyjnego. Studium Socjologiczne*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
5. Ліхоносова Г. С. Концепція систематизації фінансових результатів підприємства: обліково-аналітичні аспекти забезпечення / Г. С. Ліхоносова, І. К. Чаплигін // *Часопис економічних реформ*. – 2021. – № 1 (41). – С. 58–66.
6. Ховрак І. В., Вовк Д. О. Податкове планування в системі обліково-управлінського інформаційного простору. *Облік і фінанси*. 2020. № 4(90). С. 75–80.
7. Києвич, А. В. Бухтик, М. И., Самоховец М. П. De-dollarization of the world economy as an objective reality. *Вісник Київського національного торговельно-економічного університету*. 2017. № 6 (116). С. 6-12.
8. Calinescu T., Likhonosova, G., Zelenko O. (2019). *Digital Economy in Ukraine: Reforms and Development of Business Entities*. Proceeding of the 34 International Business Information Management Association Conference (IBIMA), Conference proceedings, 13–14 Nov. 2019, Madrid. Spain: IBIMA Copyright, 2051–2062.
9. Cornescua, V., Adam, C.-R. (2013). *The Consumer Resistance Behavior Towards Innovation*. *Procedia Economics and Finance*, 6, 457–465.

Стаття надійшла
до редакції : 11.01.2022 р.

References

1. Andersson, T., Schwaag, S., Sörvik, J., Hansson, E. (2004). *The Cluster Policies Whitebook*. Malmö: International Organization for Knowledge Economy and Enterprise Development, 430.
2. Heiskanen, E., Hyvönen, K., Niva, M., Pantzar, M., Timonen, P., Varjonen, J. (2007). User involvement in radical innovation: are consumers' conservative? *European Journal of Innovation Management*, 10 (2), 489–509.
3. Saraev, V. (2014). *The Lost Cluster*. *Expert-online*, 51.
4. Tuziak, A. (2013). *Innowacyjność w endogenicznym rozwoju regionu peryferyjnego. Studium Socjologiczne*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
5. Ліхоносова Г. С. Концепція систематизації фінансових результатів підприємства: обліково-аналітичні аспекти забезпечення / Г. С. Ліхоносова, І. К. Чаплигін // *Часопис економічних реформ*. – 2021. – № 1 (41). – С. 58–66.
6. Ховрак І. В., Вовк Д. О. Податкове планування в системі обліково-управлінського інформаційного простору. *Облік і фінанси*. 2020. № 4(90). С. 75–80.
7. Києвич, А. В. Бухтик, М. И., Самоховец М. П. De-dollarization of the world economy as an objective reality. *Вісник Київського національного торговельно-економічного університету*. 2017. № 6 (116). С. 6-12.
8. Calinescu T., Likhonosova, G., Zelenko O. (2019). *Digital Economy in Ukraine: Reforms and Development of Business Entities*. Proceeding of the 34 International Business Information Management Association Conference (IBIMA), Conference proceedings, 13–14 Nov. 2019, Madrid. Spain: IBIMA Copyright, 2051–2062.
9. Cornescua, V., Adam, C.-R. (2013). *The Consumer Resistance Behavior Towards Innovation*. *Procedia Economics and Finance*, 6, 457–465.

Стаття прийнята
до друку: 30.03.2022р.

Бібліографічний опис для цитування :

Ліхоносова Г. С. Варіативність дифузій обліково-фінансової взаємодії суб'єктів господарювання / Г. С. Ліхоносова // *Часопис економічних реформ*. – 2022. – № 1 (45). – С. 56–62.

УДК 657.22.001.57

JEL Classification: M41, M 42, O23

ТОФАНЮК О. В.¹, ОЛЬШАНСЬКИЙ О. В.², ПОНОМАРЬОВА С. С.³

ФІНАНСОВИЙ ЛІЗИНГ ЯК ОСНОВНИЙ ІНСТРУМЕНТ ІНВЕСТУВАННЯ ООНОВЛЕННЯ ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ

DOI: 10.32620/cher.2022.1.08

Постановка проблеми. Формування та розвиток ресурсного потенціалу вітчизняних підприємств потребує пошуку нових інструментів фінансування оновлення основних засобів, серед яких важливе місце займає фінансовий лізинг. *Методологічною основою* стали наукові праці як вітчизняних, так і закордонних авторів. Історичні аспекти розвитку лізингових відносин розкрито в роботах В. Горемикіна, О. Грищенко. Розгляду фінансового лізингу як форми залучення інвестиційних ресурсів підприємства присвячені наукові дослідження Б. Наконечного, К. Захожая, А. Ляшанова. *Метою статті є* розглянути особливості використання фінансового лізингу, як інструмент інвестування оновлення основних засобів вітчизняних підприємств. *Основною гіпотезою дослідження є* допущення, що фінансова оренда є вигідним джерелом фінансування заміщення застарілого обладнання, на нове. *Виклад основного матеріалу.* Визначено поняття «фінансова оренда», згідно чинного законодавства, надано характеристику, позитивні та негативні сторони фінансового інструменту. *Оригінальність та практична значимість дослідження.* Практичну значимість визначається перспективами використання фінансового лізингу для стимулювання промислових підприємств до оновлення основних засобів. *Висновки та перспективи подальших досліджень.* Зроблені висновки, щодо вигідності застосування фінансового лізингу промисловими підприємствами, як безпечного фінансового інструменту інвестування для оновлення матеріально-технічної бази підприємства.

Ключові слова:

фінансовий лізинг, фінансова оренда, лізингоотримувач, бухгалтерський облік, оренда.

FINANCIAL LEASING AS A MAIN INSTRUMENT FOR INVESTMENT RENOVATION OF FIXED ASSETS

Formulatin of the problem. The formation and development of the resource potential of domestic enterprises requires the search for new tools for financing the renewal of fixed assets, among which an important place is financial leasing. *Methodological basis of research* was the scientific works of both domestic and foreign authors. Historical aspects of the development of leasing relations are revealed in the works

¹ **Тофанюк Ольга Володимирівна**, канд. екон. наук, доцент, доцент кафедри фінансів, обліку і оподаткування, Національний аерокосмічний університет ім. М. С. Жуковського «Харківський авіаційний інститут», м. Харків, Україна.

Tofaniuk Olha, Ph.D. in Economic, Associate Professor, Associate Professor of Finance, accounting and taxation Department, National Aerospace University «Kharkiv Aviation Institute», Kharkiv, Ukraine.

ORCID ID: 0000-0002-2758-6705

e-mail: tofanuk_olga@mail.ru

² **Ольшанський Олександр Вікторович**, д-р наук з держ. управл., доцент, професор кафедри економіки і підприємництва, Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля, м. Северодонецьк, Україна.

Olshanskyi Oleksandr, Doctor of Sciences in Public Administration, Associate Professor, Professor of Department of Economics and Entrepreneurship Department, Volodymyr Dahl East Ukrainian National University, Severodonetsk, Ukraine.

ORCID ID: 0000-0002-1888-7653

e-mail: oov2012@ukr.net

³ **Пономарьова Світлана Сергіївна**, студент спеціальності 071 «Облік і оподаткування», Національний аерокосмічний університет ім. М. С. Жуковського «Харківський авіаційний інститут», м. Харків, Україна.

Ponomarova Svitlana, student of 071 Accounting and Taxation Speciality, National Aerospace University «Kharkiv Aviation Institute», Kharkiv, Ukraine.

ORCID ID: 0000-0001-9381-8749

e-mail: cvetkabass@gmail.com

of V. Goremykin, O. Grishchenko. Consideration of financial leasing as a form of attracting investment resources of the enterprise is devoted to the research of B. Nakonechny, K. Zakhozhaya, A. Lyashanova. A *research aim* is to consider the features of the use of financial leasing as a tool for investing in the renewal of fixed assets of domestic enterprises. *The basic hypothesis of research* is the assumption that financial leasing is a profitable source of funding for the replacement of obsolete equipment with new ones. *Exposition of basic material.* The concept of "financial lease" is defined, according to the current legislation, the characteristics, positive and negative sides of the financial instrument are given. *Originality and practical meaningfulness.* The practical significance is determined by the prospects of using financial leasing to encourage industrial enterprises to upgrade fixed assets. *Conclusions and prospects of further research.* Conclusions are made on the profitability of using financial leasing by industrial enterprises as a safe financial investment tool to update the material and technical base of the enterprise.

Key words:

financial leasing, financial lease, lessee, accounting, lease agreement.

ФИНАНСОВЫЙ ЛИЗИНГ КАК ОСНОВНОЙ ИНСТРУМЕНТ ИНВЕСТИРОВАНИЯ В ОБНОВЛЕНИЕ ОСНОВНЫХ СРЕДСТВ

Постановка проблемы. Формирование и развитие ресурсного потенциала отечественных предприятий требует поиска новых инструментов финансирования обновления основных средств, среди которых место занимает финансовый лизинг. *Методологической основой* стали научные труды как отечественных, так и авторов. Исторические аспекты развития лизинговых отношений раскрыты в работах В. Горемыкина, А. Грищенко. Рассмотрению денежного лизинга как формы привлечения инвестиционных ресурсов компании посвящены научные исследования Б. Наконечного, К. Захожая, А. Ляшанова. *Целью статьи* является рассмотреть особенности использования финансового лизинга как инструмент инвестирования обновления основных средств отечественных предприятий. *Основной гипотезой исследования* является предположение, что финансовая аренда является выгодным источником финансирования замещения устаревшего оборудования на новое. *Изложение основного материала.* Определено понятие «финансовая аренда», согласно действующему законодательству, предоставлена характеристика, положительные и отрицательные стороны финансового инструмента. *Оригинальность и практическая значимость исследования.* Практическая значимость определяется перспективами использования финансового лизинга для стимулирования промышленных предприятий к обновлению основных средств. *Выводы и перспективы дальнейших исследований.* Сделаны выводы о выгоде применения финансового лизинга промышленными предприятиями как безопасного финансового инструмента инвестирования для обновления материально-технической базы предприятия.

Ключевые слова:

финансовый лизинг, финансовая аренда, лизингополучатель, бухгалтерский учет, аренда.

Постановка проблеми. Забезпечення конкурентоспроможності та економічної безпеки українських підприємств у багатьох випадках залежить від їх здатності постійно оновлювати та модернізувати основні засоби, що вимагає шукати нові джерела фінансування. Успішна підприємницька діяльність компаній напряму залежить від використання у виробничому процесі інновацій та технологій, що забезпечується сучасним обладнанням. Основним джерелом інвестицій залишаються власні кошти організацій, але їх, як правило, завжди не вистачає. Інструментом, що здатний суттєво підвищити рівень економічної безпеки підприємства є лизинг.

Проблема використання лизингу у якості дієвого інструменту забезпечення економічної безпеки потребує ретельного дослідження та наукового обґрунтування.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Розгляду питань використання фінансового лизингу, як інструменту залучення інвестиційних ресурсів присвячені наукові праці як вітчизняних, так і закордонних авторів. Історичні аспекти розвитку лизингових відносин розкрито в роботах В. Горемікіна [2], О. Грищенка [4]. Розгляду фінансового лизингу як форми залучення інвестиційних ресурсів підприємства присвячені наукові дослідження Б. Наконечного [8], К. Захожая, А. Ляшанова [5]. Механізм використання лизингу як методу фінансування інноваційного розвитку вітчизняних підприємств досліджено у наукових працях Б. Габеля [1], Г. Холодного, І. Черевань та ін.

Метою дослідження є визначення особливостей і переваг лизингу як інструменту

фінансування проєктів з оновлення основних засобів промислових підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. Лізинг за своїм змістом відповідає кредитним відносинам (видача кредиту під покупку виробничих засобів). Лізингодавець надає лізингоотримувачу фінансову послугу, купляючи майно у виробника (продавця) за повну вартість у власність, а лізингоотримувач відшкодовує цю вартість лізингодавцю періодичними платежами, що включають в себе, аналогічно кредиту витрати лізингодавця на купівлю та утримання майна (сума кредиту) та сплату відсотків за ним. Також можна порівняти лізингові відносини з наданням лізингодавцем лізингоотримувачу комерційного кредиту за договором купівлі-продажу з відстрочкою платежу за майно, що надається в лізинг, у вигляді лізингових платежів. Крім того, лізинг пов'язаний з орендним механізмом. Згідно Закону України «Про фінансовий лізинг» термін «лізинг» трактується як фінансова оренда, а сам договір лізингу – як особливий підвид договору довгострокової оренди.

У дійсності, сукупність усіх цих визначень найбільш цілісно відображає економічну суть лізингу. Сукупність одночасно властивостей кредитної угоди, інвестиційної та орендної діяльності утворює нову організаційно-правову форму бізнесу – лізинг.

Економічна суть лізингової діяльності зводиться до розділення двох взаємопов'язаних функцій суб'єктів економічних відносин: функція власника залишається у однієї компанії, а функція користування переходить до іншого суб'єкта, що надзвичайно актуалізує проблему забезпечення економіч-

ної безпеки всіх суб'єктів лізингових операцій.

Вагомою особливістю лізингу є розподіл права володіння майном та права користування ним. Лізингодавець зберігає за собою право власності на майно, що передається, тоді як право користування переходить до лізингоотримувача. За володіння даним правом він здійснює погоджені лізингові платежі. Після закінчення строку лізингу об'єкт залишається у власності лізингодавця, якщо інше не передбачено договором фінансового лізингу.

Лізингове фінансування економічно ефективно, якщо орендар та/або орендодавець отримує великий економічний прибуток, ніж при іншому (альтернативному) варіанті фінансування проєкту. Дана умова лежить в основі визначення індикатору економічної безпеки у сфері лізингу. До якого відноситься показник очікуваного прибутку від реалізації проєкту. Стан економічних відносин у сфері лізингу, що відповідають вимогам економічної безпеки, повинно характеризуватися якісними критеріями, що враховують: створення сприятливих умов для розвитку національного виробництва, стійкість фінансової системи; державне регулювання економічних процесів, що спрямоване на розвиток лізинг

На сьогоднішній день на українському ринку лізингових послуг працює близько 630 установ, що мають право надавати послуги фінансового лізинг в Україні, серед яких 78 банків, 439 фінансових компаній та 113 юридичних осіб, що мають ліцензію на дані операції. Ці компанії працюють на ринку лізингу легкових автомобілів, комерційного транспорту, обладнання, їх клієнти – в основному, підприємства.

Таблиця 1 – Аналіз ринку лізингових послуг Україні

№	Банк	Обов'язковий перший внесок	Строк лізингу	% ставки, грн
1	Приватбанк	Від 20%	1-10 років	0,01% – 15,9%
2	ТАСКОМБАНК	Від 0%*	1-10 років	1-16,5%
3	Укргазбанк	Від 20%	1-5 років	1,5-15,6%
4	ОТП Лізинг	Від 20%	1-10 років	1-14,8%
5	ЛК «Універсальна»	Від 30%	1-n років	1-16,05%

*- за умови надання застави

Джерело: розроблено авторами

Основні загрози економічної безпеки у сфері лізингу: недостача фінансування; складні відносини з банками, що кредитують угоду; проблеми, пов'язані з оподаткуванням

лізингового бізнесу; недоробки та протиріччя у законодавству, що заважають розвитку окремих сегментів ринку; недостатня актив-

ність держави у заохоченні лізингової діяльності.

Серед основних переваг лізингу можна визначити:

- Лізинг передбачає 100-відсоткове фінансування і не потребує швидкого повернення всієї суми боргу;

- Оренда забезпечує фінансування лізингоотримувача у відповідності з вимогами фінансованих вимог;

- Більшість лізингоотримувачів мають довгострокові фінансові плани, протягом реалізації яких їх фінансові можливості в значній мірі обмежені. Лізинг дозволяє подолати такі обмеження, тим самим сприяє більшій мобільності при інвестиційному та фінансовому плануванні;

- Питання купівлі та фінансування активів вирішуються одночасно;

- Лізингові платежі проводяться за фіксованим графіком, таким чином лізингоотримувач має більш широкі можливості координування витрат на фінансування капітальних вкладень та надходження від продажу продукції, забезпечуючи тим самим більшу частину стабільності виконання фінансових планів, ніж при купівлі обладнання;

- За умов лізингу лізингоотримувач може використовувати більше виробничих потужностей, ніж при купівлі того ж активу. Тимчасово вивільнені фінансові ресурси орендар має можливість використовувати в інших цілях.

Для України розвиток лізингу є особливо актуальним з огляду на те, що українська економіка характеризується високим ступенем зношеності основних фондів, яка в цілому по народному господарству країни, станом на 2019 рік складає 49,3%, в тому числі за основними видами економічної діяльності: промисловість – 58,3%, сільське господарство – 51,1%, транспорт і зв'язок – 49,9%, будівництво – 48,5%. При цьому підприємства змушені фінансувати інвестиції переважно із власних коштів, оскільки кредити банків, кошти інститутів спільного інвестування та інші джерела зовнішнього фінансування складають порівняно невеликий відсоток від загального обсягу капітальних вкладень в економіці.

Об'єктами лізингу, як правило, маже бути активна частина основних засобів, але може бути і пасивна. Це практично будь-який об'єкт, що не знищується під час виробничого циклу та відноситься за бухгалтерсь-

ким обліком до розділу «Основні засоби». Предметами лізингу можуть бути будь-які неспоживані речі, у тому числі будівлі, споруди, обладнання, транспортні засоби та інше рухоме та нерухоме майно.

Передбачивши у договору лізингу строки, в які йому може знадобитися майно, лізингоотримувач отримає його назад та може експлуатувати його у подальшому.

Лізингові платежі – основний елемент лізингової угоди. Під лізинговими платежами розуміють загальну суму платежів за договором лізингу за весь строк дії договору лізингу, в яку входить відшкодування витрат лізингодавця, пов'язаних з купівлею та передачею предмету лізингу лізингоотримувачу, відшкодування витрат, пов'язаних з наданням інших, передбаченим договором лізингу послуг, а також дохід лізингодавця. У загальну суму договору лізингу можуть включатися викупна ціна предмета лізингу, якщо договором передбачений перехід права власності на предмет лізингу до лізингоотримувача.

Лізинговий платіж включає : погашення амортизаційних відрахувань; плата за залучені кредитні кошти, комісійна винагорода (маржа) лізингової компанії, плата за додаткові послуги лізингодавця, ПДВ, акцизи, таможені збори.

Розрахунок загальної суми лізингових платежів (ЛП) виконується за формулою (1):

$$\text{ЛП} = \text{Ав} + \text{Пк} + \text{Кв} + \text{Ду} + \text{ПДВ} \quad (1),$$

де

Ав – амортизаційні відрахування;

Пк – плата за користування лізингодавцю за надання майна за договором лізингу;

Кв – комісійна винагорода лізингодавцю,

Ду – плата лізингодавцю за додаткові послуги, передбачені договором.

За наявності переваг та недоліків лізингу, лізинг залишається ефективною формою фінансування капітальних вкладень.

Орендна ставка відсотка — ставка відсотка, за якою теперішня вартість суми мінімальних орендних платежів і негарантованої ліквідаційної вартості дорівнює справедливій вартості об'єкта фінансової оренди на початок строку оренди.

Різниця між сумою мінімальних орендних платежів та вартістю об'єкта оренди, за якою його було відображено у бухгалтерському обліку орендаря на початку строку оренди, є фінансовими витратами орендаря.

Витрати, понесені орендарем на поліпшення об'єкта фінансової оренди, відображають як капітальні інвестиції.

Отже розглянемо детально розрахунок орендних платежів на прикладі. Маємо вихідні умови для розрахунків лізингових операцій:

- Загальна сума закупівлі – 6 750 000,00 грн;

- Термін лізингу – 5 років (60 міс.);

- Винагорода лізингодавця – 14,8% річних;

- Плата за обладнання та винагорода нараховуються 30 грудня кожного року;

- За договором передбачено авансовий платіж, що складає 20% від загальної вартості (1 350 000,00 грн);

- Підприємство подає фінансову звітність раз на рік.

Розрахуємо лізингові платежі для ДП ХМЗ «ФЕД» на 2021 рік.

$$A = 5\,400\,000 : [1 - 1 : (1+i)^5] : i;$$

$$A = 5\,400\,000,00 : [(1 - 1 : (1+0,148)^5) : 0,148];$$

$$A = 1\,603\,282,57 \text{ грн в місяць.}$$

Розраховуємо винагороду лізингодавця як добуток номінальної суми та місячної відсоткової ставки:

$$5\,400\,000,00 * 14,8\% = 799\,200,00$$

Відшкодування вартості об'єкта лізингу розраховуємо як різницю між лізинговим платежем та винагородою:

$$1\,603\,282,57 - 799\,200,00 = 804\,082,57 \text{ (грн).}$$

Розрахунки з фінансової оренди орендар відображає на субрахунку 531 «Зобов'язання з фінансової оренди».

У бухгалтерському обліку орендаря об'єкт фінансової оренди (лізингу) відображають як актив та амортизують протягом періоду очікуваного використання. Амортизацію нараховують починаючи з місяця, наступного за місяцем, у якому актив було уведено в господарський оборот.

Амортизацію об'єкта фінансового лізингу орендар нараховує відповідно до норм НП(С)БО 7. Надалі лізингові платежі нараховуються щоквартально з аналогічним відображенням у бухгалтерському обліку.

Використання лізингу, дозволяє відобразити основні засоби в активі балансу, покращуючи його структуру та підвищує рентабельність використання власного капіталу компанії. Збільшення статутного капіталу та нерозподіленого прибутку також сприяє покращенню структури балансу, так як джерела фінансування підвищує фінансову стійкість в цілому. Більш детально розглянемо структуру балансу, зобразивши її схематично (Рисунком 1).

Виходячи з даного рисунку можна побачити, що збільшується вартість власного та позикового капіталу. Зростання позикових коштів в структурі фінансування бізнесу підприємства призводить до зростання рентабельності власного капіталу.

Таблиця 2 – Графік погашення лізингових платежів при придбанні технічного обладнання для ДП ХМЗ «ФЕД»

Дата	Орендні платежі			Залишок заборгованості орендаря на кінець періоду
	Регулярні МОП (ануїтет)	У т.ч. фінансові витрати	у т.ч. платіж за обладнання	
01.01.2021	-	-	-	5 400 000.00
30.12.2021	1 603 282.51	799 200.00	804 082.51	4 595 917.49
30.12.2022	1 603 282.51	680 195.79	923 086.72	3 672 830.77
30.12.2023	1 603 282.51	543 578.95	1 059 703.56	2 613 127.21
30.12.2024	1 603 282.51	386 742.83	1 216 539.68	1 396 587.53
30.12.2025	1 603 282.51	206 694.98	1 396 587.53	0.00
Всього	8 016 412.55	2 616 412.55	5 400 000.00	

Джерело: розроблено авторами

Таблиця 3 – Відображення в обліку орендаря операції фінансового лізингу

Операція	Дт	Кт	Сума	Документ
01.01.21				
Оплачений авансовий платіж, у т.ч. ПДВ	371	311	1 350 000,00	Рахунок
Відображений податковий кредит з ПДВ	641	644	225 000,00	Платіжне доручення
Отримане та змонтовано обладнання, згідно акту прийому-передачі обладнання	152	531	6 750 000 ,00	Акт прийому-передачі
Податковий кредит з ПДВ	641	644	900 000 ,00	Видаткова накладна
Обладнання введене у експлуатацію	105	152	5 625 000,00	Акт введення
02.01.21				
Відображене зарахування заборгованості	531	371	5 400 000,00	Банківська виписка
Переведена частина довгострокової заборгованості в поточну (12 міс.)	531	611	1 603 282,51	Бухгалтерська довідка
30.12.21				
Відображені фінансові витрати (відсотки) за 1-й рік оренди	952	684	799 200,00	Бухгалтерська довідка
Перерахований лізинговий платіж за обладнання у т.ч. ПДВ за 1-й рік	611	311	804 082.51	Платіжне доручення
Перераховані відсотки	684	311	799 200,00	Платіжне доручення
Відображені фінансові витрати у фінансових результатах	792	952	799 200,00	Бухгалтерська довідка

Джерело: розроблено авторами

Активи	Пасиви	Активи	Пасиви
Необоротні активи – 142 409,00 грн 24.14%	Власний капітал – 458 799,00 грн 77.76%	Необоротні активи – 142 698,00 грн 19.55%	Власний капітал – 542 011,00 грн 75%
Запаси – 330 712,00 грн 56.05%		Запаси – 275 483,00 грн 38.38%	
Дебіторська заборгованість – 91 568,00 грн 15.52%	Довгострокові зобов'язання – 28 272,00 грн 4.79%	Дебіторська заборгованість – 111 750,00 грн 17.12%	
Ін. об. активи – 5 100,00 грн 0,86%	Поточні зобов'язання – 102 907,00 грн 17.44%	Грошові кошти та їх еквіваленти – 175 204,00грн 24.20%	Поточні зобов'язання – 120 920,38 грн 16.69%
		Інші об. активи – 3970,00 грн 0,55%	

Рисунок 1 – Структура балансу «ДО» та «ПІСЛЯ» фінансового лізингу

Джерело: розроблено авторами

Також необхідно зазначити, що операція з передачі основного засобу контрагенту буде постачанням товарів для цілей оподаткування ПДВ. Адже фактична передача активу на підставі договору про фінансовий лізинг чи іншої домовленості, відповідно до якої оплата відстрочена, але право власності на матеріальні активи передається не пізніше дати здійснення останнього платежу, прирівнюється до постачання товарів (пп. 14.1.191 Податкового Кодексу).

Також підприємство в будь-якому випадку матиме об'єкт оподаткування ПДВ за названою операцією. За операцією з фінансової оренди податкові зобов'язання виникають на дату фактичної передачі об'єкта оренди у користування орендарю (п. 187.6 ПК).

Починаючи з 01.01.2015, об'єкт оподаткування податком на прибуток визначають за правилами бухгалтерського обліку з урахуванням різниць відповідно до розділу III ПК (п. 134.1 ПК). Застосовують різниці ті підприємства, які отримала більше 40 млн грн річного доходу, а також ті, — які не повідомлять контролюючий орган про незастосування різниць у річній податковій декларації з податку на прибуток.

Тож, визначаючи об'єкт оподаткування податком на прибуток, підприємство спиратиметься на дані бухгалтерського обліку.

Отже, якщо підприємство укладає договір на передачу основного засобу контрагенту на вказаних умовах, така операція для цілей бухгалтерського обліку вважатиметься фінансовою орендою. Також за такою операцією виникатимуть податкові зобов'язання з ПДВ.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Головними перевагами використання фінансового лізингу в якості інвестиційного інструменту, здатного активізувати процес оновлення основних засобів вітчизняних підприємств є:

- підвищення конкурентоспроможності лізингоотримувача за рахунок використання найновіших об'єктів лізингу;
- придбання й використання підприємства основних засобів без значних одноразових витрат;
- розширення виробничих потужностей підприємства без втрати його фінансової стійкості та зниження ліквідності;
- швидкість укладання лізингової угоди та гнучкий порядок здійснення лізингових платежів, порівняно з іншими інструментами

залучення фінансування для оновлення основних засобів;

- більша доступність фінансового лізингу, порівняно з кредитом.

Хоча знос основних засобів промислових підприємств в Україні має найбільший рівень, дані підприємства не поспішають користуватися послугами фінансових компаній. Частка укладених договорів фінансового лізингу промисловими підприємствами України за 2019 рік не перевищує 4%. Тому на сьогодні промислові підприємства є одним із найбільших потенційних споживачів лізингових компаній.

Література

1. Габель Б.Р. Розвиток фінансового лізингу України в розрізі спільного європейського ринку. *Сучасні тенденції фінансового ринку* 2013. URL: <http://libfor.com/index.php?newsid=1923>
2. Горемыкин В. А. Лізинг. Практическое учебно-справочное пособие. Москва: ИНФРА-М, 1997. 384 с.
3. Господарський кодекс України, прийнятий Верховною Радою України 16.01.2003 р. № 436-IV URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/436-15>.
4. Грищенко О. Фінансовий лізинг: історія, сучасність та перспективи розвитку. *Юридичний журнал*. 2006. №3. URL: <http://www.justinian.com.ua/print.php?id=2192>
5. Захожай К. В., Ляшанов А. О. Фінансовий лізинг як форма залучення інвестиційних ресурсів підприємства. *Проблеми підвищення ефективності інфраструктури*. 2011. Вип. 32. С. 83-88.
6. Конвенція УНІДРУА про міжнародний фінансовий лізинг. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_263
7. Мірошниченко О. Ю. Фінансовий лізинг як інвестиційний інструмент оновлення основного капіталу підприємств. *Фінанси інституційних секторів економіки України: стан, тенденції розвитку, практика реформування: матеріали науковопрактичної конференції*. Київ: НДС "Центр економічних досліджень", Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2014. С. 27-28.
8. Наконечний Б. В. Переваги та недоліки лізингу порівняно з іншими видами інвестиційної діяльності. *Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку*: збірник наукових праць. Львів: Ви-

давництво Львівської політехніки, 2017. С. 262 – 270.

9. Наявність і стан основних засобів за 2019 рік, 2020 рік. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

10. Підсумки діяльності лізингодавців за 2019 р. URL: http://www.uul.com.ua/files/Q4_2012_ukr.pdf.

11. Податковий кодекс України, прийнятий Верховною Радою України 02.12.2010 р. № 2755-VI. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.

12. Про фінансовий лізинг: Закон України, прийнятий Верховною Радою України 16.12.1997 р. № 723/97-ВР. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/723/97-вр>.

13. Статистичний щорічник України за 2019 р. За ред. О.Г. Осауленка. Київ: Державна служба статистики України, 2019. 552 с.

14. Цивільний кодекс України, прийнятий Верховною Радою України 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.

References

1. Gabel, B. (2013). Development of financial leasing of Ukraine in terms of the common European market. *Modern trends in the financial market*. Retrieved from: <http://libfor.com/index.php?newsid=1923>

2. Goremykin, V. (1997). *Leasing. Practical study guide*. Moscow: INFRA-M, 384.

3. Economic Code of Ukraine, adopted by the Verkhovna Rada of Ukraine on January 16, 2003. № 436-IV. Retrieved from: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/436-15>.

4. Gryshchenko, O. (2006). Financial leasing: history, modernity and prospects of development. *Legal Journal*, 3. Retrieved from: <http://www.justinian.com.ua/print.php?Id=2192>

5. Zakhochai, K., Lyashanov, A. (2011). Financial leasing as a form of attracting investment resources of the enterprise. *Problems*

of improving the efficiency of infrastructure, 32, 83-88.

6. UNIDROIT Convention on International Financial Leasing. Retrieved from: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_263

7. Miroschnichenko, O.Yu. (2014). Financial leasing as an investment tool for the renewal of fixed capital of enterprises. *Finance of institutional sectors of economy of Ukraine: state, tendencies of development, practice of reforming: materials of scientific-practical conference*. Kyiv: NDS "Center for Economic Research", Taras Shevchenko National University of Kyiv, 27-28.

8. Nakonechny, B. (2017). Advantages and disadvantages of leasing compared to other types of investment activities. *Management and Entrepreneurship in Ukraine: Stages of Formation and Problems of Development: Collection of Scientific Papers*. Lviv: Lviv Polytechnic Publishing House, 262–270.

9. Availability and condition of fixed assets for 2019, 2020. Retrieved from: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

10. Results of lessors' activities for 2019. Retrieved from: http://www.uul.com.ua/files/Q4_2012_ukr.pdf.

11. Tax Code of Ukraine, adopted by the Verkhovna Rada of Ukraine on 02.12.2010 № 2755-VI. Retrieved from: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.

12. On financial leasing: Law of Ukraine, adopted by the Verkhovna Rada of Ukraine on 16.12.1997 № 723/97-VR. Retrieved from: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/723/97-вр>

13. Statistical Yearbook of Ukraine for 2019. Kyiv: State Statistics Service of Ukraine, 552.

14. Civil Code of Ukraine, adopted by the Verkhovna Rada of Ukraine on January 16, 2003. № 435-IV. Retrieved from: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.

Стаття надійшла

до редакції : 20.12.2020 р.

Стаття прийнята

до друку: 30.03.2021 р.

Бібліографічний опис для цитування :

Тофанюк О. В. Фінансовий лізинг як основний інструмент інвестування оновлення основних засобів / О. В. Тофанюк, О. В. Ольшанський, С. С. Пономарьова // Часопис економічних реформ. – 2022. – № 1(45). – С. 63–70.

УДК 330.59
JEL Classification: I3

ЗАБЛОДСЬКА І. В.¹, СЕРЄБРЯК К. І.², БАЛАКІРЄВА О. М.³

КОНЦЕПТ ТЕОРЕТИЧНОГО ПЕРЕОСМИСЛЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ЯКОСТІ ЖИТТЯ УКРАЇНЦІВ

DOI: 10.32620/cher.2022.1.09

Постановка проблеми. Концепція забезпечення якості життя було введено в науковий простір у 1990 році і відтоді вона постійно удосконалюється та розвивається, оскільки вимагає постійного теоретичного переосмислення категорії - якість життя населення. *Метою статті* є обґрунтування та формування концепту теоретичного переосмислення соціальної якості життя населення, а саме - українців. *Методи, використані в дослідженні:* деталізації та узагальнення, системного аналізу, порівняння та логіки тощо. *Гіпотезою дослідження* стало припущення, що концепт теоретичного переосмислення соціальної якості життя містить складові й індикатори, а нова наукова концепція соціальної якості життя має європейську орієнтацію та передбачає розробку і впровадження нових стандартів якості життя населення. *Виклад основного матеріалу:* за результатами досліджень якості життя населення як економіко-філософської категорії, індексів оцінки якості життя, національної матриці індикаторів якості життя, супідрядності елементів концепції соціальної якості добробуту, характерних відмінностей концепцій якості життя та соціальної якості, переліку індикаторів оцінки соціальної якості життя населення, що використовується ЄС сформовано етапи теоретичного переосмислення соціальної якості життя. Аргументовано, що Стратегія людського розвитку України ґрунтується на принципових положеннях концепції соціальної якості життя, проте її мета, в основному, спрямована на реалізацію деяких принципів. Встановлено, що теоретичне переосмислення наукової концепції соціальної якості життя здійснюється за відповідним алгоритмом дій /етапів, який було розроблено та покладено в основу наукової концепції соціальної якості життя, яка відбиває європейські цінності. *Оригінальність та практична значимість дослідження* полягає у формуванні Концепту теоретичного переосмислення соціальної якості життя та подальшій розробці і впровадженні нових стандартів якості життя ґрунтуючись на європейських цінностях. *Висновки.* Дослідження теоретичного аспекту соціальної якості життя населення дозволило встановити супідрядність елементів концепції соціальної якості добробуту та виокремлено індекси оцінки якості життя, характерні відмінності концепції якості життя та соціальної якості. Встановлено індикатори соціально-економічної безпеки соціальної якості, соціальної згуртованості та соціальної залученості соціальної якості, соціальних можливостей, проте найбільш визнаним показником є індекс/індикатор розвитку

¹ **Заблодська Інна Володимирівна**, д-р екон. наук, професор, Заслужений економіст України, завідувач відділу проблем міжрегіонального співробітництва, Державна установа «Інститут економіко-правових досліджень імені В. К. Мамутова Національної академії наук України», м. Київ, Україна.

Zablodska Inna, Doctor of Economic Sciences, Professor, Honored Economist of Ukraine, Head of the Interregional Cooperation Problems Department, State Institution " V. K. Mamutov Institute of Economic and Legal Research National Academy of Sciences of Ukraine", Kyiv, Ukraine.

ORCID ID: 0000-0002-1410-6194 2

e-mail: zablodin@gmail.com

² **Серєбряк Ксенія Ігорівна**, д-р екон. наук, професор, професор кафедри економіки та підприємництва, Східноукраїнський національний університет ім. В. Даля, м. Северодонецьк, Україна.

Sieriebriak Ksenia, Doctor of Economic Sciences, Professor, professor of the Enterprise economy Department, Volodymyr Dahl East Ukrainian National University, Severodonetsk, Ukraine.

ORCID ID: 0000-0002-7025-2399

e-mail: ep.ti.vnu@gmail.com

³ **Балакірєва Ольга Миколаївна**, канд. соціол. наук, завідувач відділу моніторингових досліджень соціально-економічних трансформацій, Державна установа «Інститут економіки та прогнозування Національної академії наук України », м. Київ, Україна.

Balakireva Olga, Ph.D. in Sociology, Head of Monitoring-based research of social and economic transformations Department, State Institution "Institute for Economics and Forecasting, National Academy of Sciences of Ukraine", Kyiv, Ukraine.

ORCID ID: 0000-0003-0790-7142

e-mail: bon.smc@gmail.com

людського потенціалу. Визначено п'ять послідовних етапів теоретичного переосмислення соціальної якості життя та зауважено, що сучасний етап містить реалізацію Стратегії людського розвитку України. Розкрито принципи положення концепції соціальної якості життя та цінності людини, які впливають на якість життя, що дозволило побудувати алгоритм дій/етапів теоретичного переосмислення наукової концепції соціальної якості життя. За результатами проведених теоретичних досліджень побудовано Концепт теоретичного переосмислення соціальної якості життя, який містить складові та індикатори соціальності якості життя, передбачає розробку та впровадження нових стандартів соціальної якості життя. *Подальші дослідження* передбачають визначення та аналіз факторів, що впливають на активізацію теоретичного переосмислення соціальної якості життя.

Ключові слова:

теоретичне переосмислення, соціальна якість життя, населення, концепт, принципи, алгоритм, індикатори, характеристики, оцінка, етапи.

**THE CONCEPT OF THEORETICAL REIMPLEMENTATION
SOCIAL QUALITY OF LIFE OF UKRAINIANS**

Formulation of the problem. The concept of life quality security was introduced into the scientific space in 1990, and gradually improves and develops, leaving traces of a permanent theoretical rethinking of the category - the quality of life of the population. *The purpose of the article* is to substantiate and shaping the concept of a theoretical rethinking of the social quality of life of the population, and itself - Ukrainians. *Methods used in the following:* details and details, system analysis, alignment and logic, too. *The assumption was made* that the concept of the theoretical rethinking of the social quality of life should replace the warehouses and indicators, and the new scientific concept of the social quality of life may be the European orientation and the transfer of the development and promotion of new standards. *Presentation of the main material:* according to the results of research on the quality of life of the population as an economic and philosophical category, indices of quality of life, national matrix of indicators of quality of life, subordination of elements of the concept of social quality of life, characteristic differences used by the EU formed stages of theoretical rethinking of social quality of life. It is argued that the Human Development Strategy of Ukraine is based on the principles of the concept of social quality of life, but its purpose is mainly aimed at implementing some principles. It is established that the theoretical rethinking of the scientific concept of social quality of life is carried out according to the appropriate algorithm of actions / stages, which was developed and based on the scientific concept of social quality of life, which reflects European values. *The originality and practical significance of the study* lies in the formation of the Concept of theoretical rethinking of social quality of life and further development and implementation of new standards of quality of life based on European values. *Conclusions.* The study of the theoretical aspect of social quality of life allowed to establish the subordination of elements of the concept of social quality of well-being and identified indices of quality of life, characteristic differences between the concept of quality of life and social quality. Indicators of social and economic security of social quality, social cohesion and social inclusion of social quality, social opportunities have been established, but the most recognized indicator is the index / indicator of human potential development. Five successful stages of theoretical rethinking of the social quality of life have been identified and it has been noted that the current stage includes the implementation of the Human Development Strategy of Ukraine. The basic provisions of the concept of social quality of life and human values that affect the quality of life are revealed, which allowed to build an algorithm of actions / stages of theoretical rethinking of the scientific concept of social quality of life. Based on the results of theoretical research, the Concept of theoretical rethinking of social quality of life, which contains components and indicators of social quality of life, provides for the development and implementation of new standards of social quality of life. *Further research involves identifying* and analyzing the factors influencing the intensification of theoretical rethinking of social quality of life.

Key words:

theoretical rethinking, social quality of life, population, concept, principles, algorithm, indicators, characteristics, evaluation, stages.

**КОНЦЕПТ ТЕОРЕТИЧЕСКОГО ПЕРЕОСМЫСЛЕНИЯ
СОЦИАЛЬНОГО КАЧЕСТВА ЖИЗНИ УКРАИНЦОВ**

Постановка проблемы. Концепция обеспечения качества жизни была введена в научное пространство в 1990 году и с тех пор она постоянно совершенствуется и развивается, поскольку требует постоянного теоретического переосмысления категории качество жизни населения. *Целью статьи* является обоснование и формирование концепта теоретического переосмысления социального каче-

ства життя населення, а саме українців. *Методи, використані в дослідженні:* деталізації і узагальнення, системного аналізу, порівняння і логіки. *Гіпотезою дослідження* явилось *припущення*, що концепт теоретичного переосмислення соціального якості життя містить складові і індикатори, а нова наукова концепція соціального якості життя має європейську орієнтацію і передбачає розробку і впровадження нових соціальних стандартів якості життя населення. *Виклад основного матеріалу:* в результаті досліджень якості життя населення як економіко-філософської категорії, індикаторів оцінки якості життя, національної матриці індикаторів якості життя, підпорядкування елементів концепції соціального якості життя благополуччя, характерних відмінностей концепцій якості життя і соціального якості життя, переліку індикаторів оцінки соціального якості життя населення, використовуваних в ЄС сформовані етапи теоретичного переосмислення соціального якості життя українців. Аргументовано, що Стратегія людського розвитку України ґрунтується на принципах концепції соціального якості життя, однак її мета в основному спрямована на реалізацію не всіх принципів. Встановлено, що теоретичне переосмислення наукової концепції соціального якості життя здійснюється за відповідним алгоритмом дій/етапів, який був розроблений і введений в основу наукової концепції соціального якості життя, що відображає європейські цінності. *Оригінальність і практична значимість дослідження* полягає в формуванні Концепту теоретичного переосмислення соціального якості життя і в подальшій розробці і впровадженні нових стандартів соціального якості життя, ґрунтуючись на європейських цінностях. *Висновки.* Дослідження теоретичного аспекту соціального якості життя населення дозволило встановити підпорядкування елементів концепції соціального якості життя благополуччя і виділені індикатори оцінки якості життя, характерні відмінності концепції якості життя і соціального якості життя. Встановлено індикатори соціально-економічної безпеки соціального якості життя, соціальної єдності і соціальної залученості соціального якості життя, соціальних можливостей, однак найбільш визнаним показником залишається індикатор розвитку людського потенціалу. Визначено п'ять послідовних етапів теоретичного переосмислення соціального якості життя і зазначено, що сучасний етап включає в себе реалізацію Стратегії людського розвитку України. Розкрито принципові положення концепції соціального якості життя і цінності людського життя, які впливають на якість життя, що дозволило побудувати алгоритм дій/етапів теоретичного переосмислення наукової концепції соціального якості життя. В результаті проведених досліджень побудовано Концепт теоретичного переосмислення соціального якості життя, що містить складові і індикатори якості життя, передбачаючі розробку і впровадження нових стандартів соціального якості життя. *Наступні дослідження* передбачають визначення і аналіз факторів, що впливають на активізацію теоретичного переосмислення соціального якості життя.

Ключові слова:

теоретичне переосмислення, соціальне якість життя, населення, концепт, принципи, алгоритм, індикатори, характеристики, оцінка, етапи.

Постановка проблеми. Якість життя населення виступає складним, багатоконпонентним явищем, що залежить як від об'єктивних факторів так і від різноманітних суб'єктивних факторів (соціально-психологічних, соціокультурних та інших), серед яких основним компонентом є людина. Сучасна концепція підвищення якості життя наголошує на пріоритетності ролі людини, визначаючи, що вона є метою економічного зростання, а не ресурсом. Концепцію забезпечення якості життя було уведено в науковий обіг та у практику державного управління у 1990 році і відтоді вона постійно удосконалюється та розвивається, тому і потребує постійного теоретичного переосмислення та еволюції.

Мета статті полягає в обґрунтуванні та формуванні концепту теоретичного переосмислення соціальної якості життя населення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Концептуальні основи теорії якості життя закладено в наукових роботах Геєця В.М., Лібанової Е.М., Гладуна О.М., Лісогор Л.С., Сітнікової Н.П., Кадомцевої С.В., Губайдулліної Н.К., Бурлай Т.В. та інших [1-4, 8, 12]. Дослідження в цьому напрямку приводяться також і зарубіжними вченими, результати яких подано в наукових публікаціях Mlachila M., Tapsoba R., Tapsoba S., Wallace C., Abbott P., Keizer M., Hamilton J., Maesen L., Walker A. та ін. [5, 7, 9, 10, 11, 14]. Проте кожна країна має свої об'єктивні/суб'єктивні

фактори екзогенного та ендогенного середовища, що впливають на якість життя населення, Україна не виняток.

Виклад основного матеріалу дослідження. Якість життя це економіко-філософська категорія, яка постійно еволюці-

онує та характеризує матеріальну та духовну комфортність існування людей. Якість життя населення це очікувань окремої людини або суспільства на хороше життя у різних аспектах, рисунок 1.

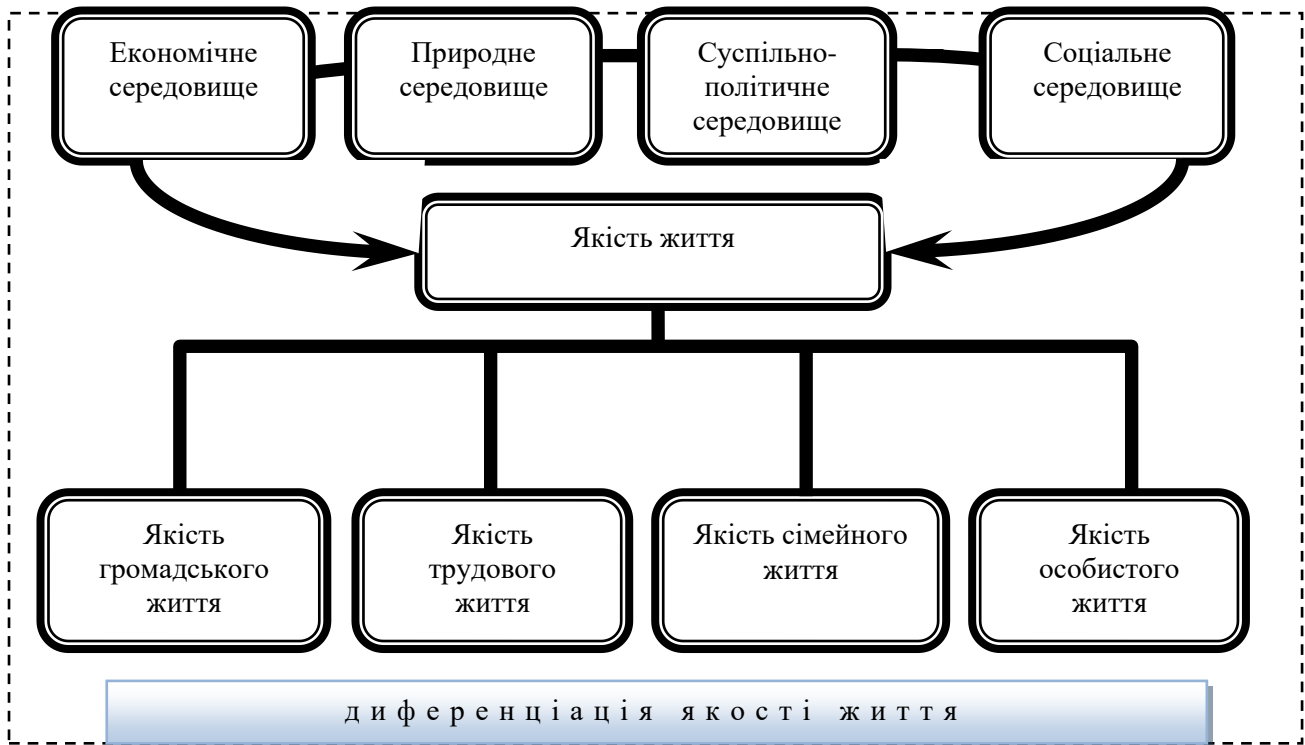

Рисунок 1 – Якість життя як економіко-філософська категорія
Джерело: розроблено авторами на підставі [2, с.35]

Під якістю життя в широкому сенсі розуміється задоволеність населення своїм життям з точки зору різних потреб та інтересів. Це поняття охоплює характеристики та індикатори рівня життя, умови праці та відпочинку, житлові умови, соціальну забезпеченість і гарантії, охорону правопорядку та дотримання прав особистості, природно-кліматичні умови, показники збереження навколишнього середовища, наявність вільного часу та можливість добре його використовувати і, нареш-

ті, суб'єктивні відчуття спокою, комфортності та стабільності [3, с. 49-53].

Оцінюють якість життя безпосередньо за допомогою індикаторів та індексів, що спрямовані на вивчення окремих сторін життя людини та суспільства (таблиця 1).

З метою забезпечення адекватної оцінки якості життя українців доречно використовувати національну матрицю індикаторів, максимально адаптованої до державної статистики (таблиця 2).

Таблиця 1 – Індекси оцінки якості життя

Назва	Суб'єкт, який здійснює розрахунок	Принцип розрахунку	Індикатори	Кількість охоплених країн
1	2	3	4	5
Індекс людського розвитку	ПРООН	Середньгеометричне трьох індексів	Очікувана тривалість життя, освіта, валовий національний дохід	187
Індекс добробуту (Prosperity Index)	Дослідницька організація Legatum Institute	Інтегральна оцінка параметрів	Економіка, рівень розвитку підприємництва, державне управління, освіта, охорона здоров'я, рівень безпеки	110

Продовження табл. 1

1	2	3	4	5
Індекс/рейтинг міст з найвищою якістю життя	Консалтингова компанія Mercer Human Resource Consulting	Рейтингові оцінки	39 критеріїв оцінювання: політико-соціальне середовище, економічні показники, наявність певних обмежень (наприклад, цензури), якість системи охорони здоров'я, якість системи освіти, доступність і вартість житла, культурне життя, клімат і ймовірність природних катаклізмів	215 міст світу
Індекс якості життя Gallup	Інститут Gallup	Соціологічне обстеження якості життя	Здоров'я, освіта, матеріальний достаток, громадська активність, політична свобода, соціальні зв'язки, довілля, економічна та фізична безпека	Змінюється з року в рік
Національна матриця індикаторів якості життя населення України	Інститут демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи	Індекс людського розвитку за методикою Моніторингу регіонального людського розвитку	Шість блоків, 33 показники	

Джерело: розроблено авторами на підставі [2, с.26]

Таблиця 2 – Національна матриця індикаторів якості життя населення України

Середовище	Блоки		
	Об'єктивна оцінка		Суб'єктивна оцінка
	Стан	Поточна ситуація	
1	2	3	4
Природне середовище			
Екологія	Природне середовище	Екологічна ситуація	Оцінка екологічної ситуації
Соціальне середовище			
Здоров'я	Система охорони здоров'я	Здоров'я населення	Оцінка системи охорони здоров'я та власного здоров'я
Освіта	Система освіти	Освіта населення	Оцінка системи освіти та власної освіти
Безпека	Криміногенне середовище	Криміногенна ситуація	Оцінка особистої безпеки
Культура, мистецтво, відпочинок	Сфера культури, мистецтва, туризму	Активність населення у сфері культури, мистецтва, туризму	Ставлення до культури, мистецтва, туризму
Житло	Ринок житла	Житлові умови	Оцінка благоустрою та умов проживання
Транспорт	Транспортна інфраструктура	Безпека на транспорті	Оцінка роботи транспорту
Економічне середовище			
Економіка	Стан економіки	Добробут	Оцінка матеріального становища
Зайнятість	Ринок праці	Зайнятість та умови праці	Оцінка ситуації щодо зайнятості

1	2	3	4
Суспільно-політичне середовище			
Громадянська активність	Розвиток громадянського суспільства	Суспільно-політична ситуація	Оцінка суспільно-політичної ситуації
Суспільне середовище	Стан суспільного середовища	Соціальне уособлення	Соціальне самопочуття

Джерело: розроблено авторами на підставі [2, с. 30]

Концепція соціальної якості почала формуватися в Західній Європі наприкінці 1990-х років і серед основних причин її появи можна виокремити [4, с. 28]:

- трансформацію моделі соціальної держави під впливом глобальної економічної лібералізації – зниження ролі держави в економіці та скорочення її соціальних зобов'язань, які спостерігалися на вказаний період в Євросоюзі, не задовольняли традиційно високі запити європейців щодо рівня і якості життя, а також рівня соціального захисту;

- зміну пріоритетів у державній політиці провідних держав ЄС, яка породила вимо-

гу щодо не просто стабільних темпів зростання економіки, а її «якісного зростання», що гарантує поліпшення соціальних умов і прискорює соціальний прогрес [5, с. 14-17];

- інтеграцію форм економічної та соціальної політики, яка необхідна для знаходження балансу між економічним зростанням і соціальним забезпеченням [6, с. 52].

Розробники концепції соціальної якості життя населення представляють її як складову у концепції соціального добробуту, яка базується на концептуальних підходах «якості життя» та ідеях «соціальної якості суспільства» (рисунк 2).

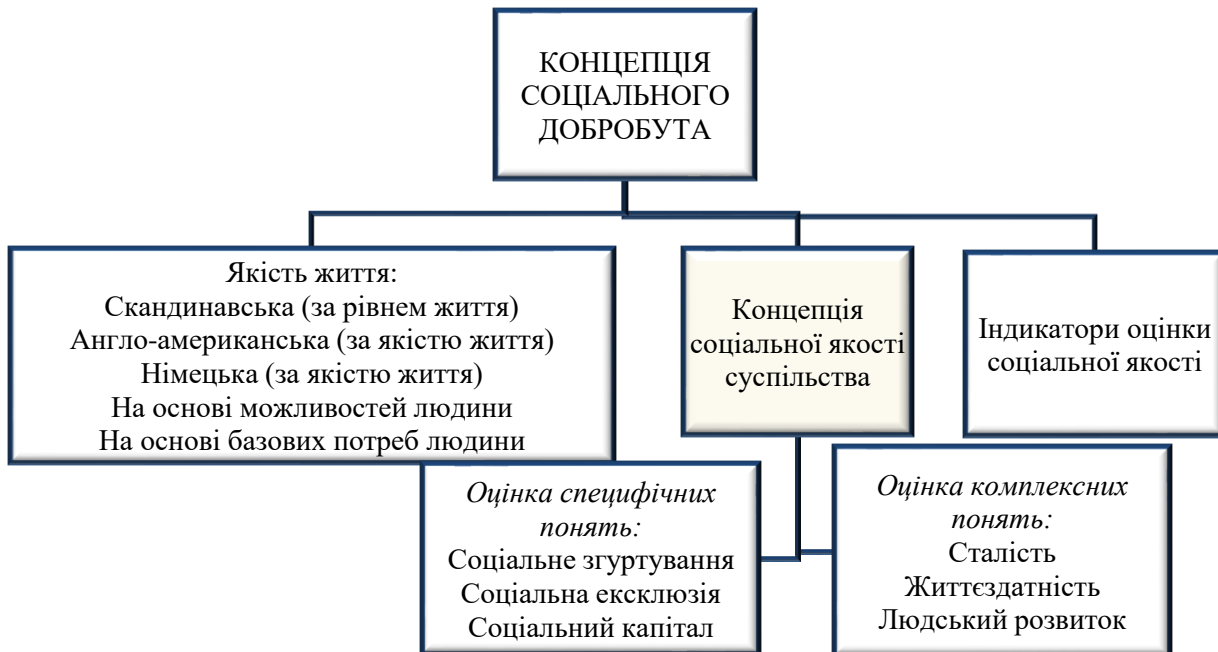

Рисунок 2 – Супідрядність елементів концепції соціальної якості добробуту

Джерело: розроблено авторами [9, с. 25]

Хоча концепція соціальної якості життя населення тісно пов'язана науковими витоками з концепцією якості життя, між ними існують істотні відмінності, які виявляються за рівнем і характером оцінки явищ і процесів,

а також іншими критеріями, які можна узагальнити наступним чином (таблиця 3).

Таблиця 3 – Характерні відмінності концепцій якості життя та соціальної якості

Критерій	Концепція якості життя	Концепція соціальної якості
Рівень оцінки явищ і процесів	Мікрорівень (людина)	Макрорівень (соціум)
Характер оцінки явищ і процесів	Суб'єктивний характер: оцінюється індивідуальне благополуччя людини, яке стосується умов зайнятості, рівня доходів, соціального і матеріального забезпечення, житлових умов, задоволеності власним життям тощо.	Суспільний характер: оцінюються суспільні процеси, пов'язані з функціонуванням соціальних інституцій, соціальною взаємодією людей, їх особистою соціальною інтегрованістю та ін.
Фокус дослідження	Рівень і якість життя людини	Самореалізація в соціумі, яка дозволяє підвищувати рівень і якість життя та особистий потенціал людини
Основні індикатори	Кількісні, одновимірні: <ul style="list-style-type: none"> ▪ очікувана тривалість життя, ▪ рівень доходів, ▪ прожитковий мінімум та ін. соціальні стандарти, ▪ рівень споживання, ▪ якість житла, ▪ рівень забезпеченості житлом, ▪ рівень зайнятості, ▪ рівень бідності та ін. 	Якісні, багатомірні: <ul style="list-style-type: none"> ▪ людський капітал, ▪ соціальний капітал, ▪ соціальна згуртованість, ▪ соціальна інклюзія, ▪ соціальні контракти, ▪ соціальні можливості та ін.
Сфера прикладного застосування	Соціологічні дослідження	Державне управління

Джерело: розроблено авторами на підставі [7, с. 109-123; 8, с. 144-148]

Загальна архітектура концепції соціальної якості життя населення оцінюється у трьох площинах, параметри яких детерміновані відповідними факторами трьох різних видів [10].

Це, по-перше, процеси, які обумовлені базовими чинниками, що мають когнитивне або емоційне забарвлення: особиста безпека; суспільне визнання; соціальна реакція; персональні здібності.

По-друге, орієнтації, які визначаються через такі нормативні чинники як: соціальна справедливість (рівність); солідарність; рівність підходів соціальної оцінки; людська гідність.

По-третє, можливості, що характеризуються умовними чинниками: соціально-економічна безпека; соціальна згуртованість, яка проявляється через партнерство та співробітництво; соціальна залученість (інклюзія); розширення прав і можливостей (соціальні можливості) людини. Остання зазначена площина визначає умови соціально-якісного функціонування суспільства, яке проявляється через взаємозалежність самореалізації окремих осіб та рівня розвитку суспільних від-

носин [8, с.144-148]:

люди мають доступ до необхідної матеріальної бази і соціально-економічних благ (соціально-економічний захист населення, пов'язаний з працевлаштуванням, соціальними гарантіями, освітою, охороною здоров'я, особистою безпекою та ін.);

люди мають можливість взаємодіяти один з одним (розширення прав і можливостей, яке означає можливість громадян реалізувати індивідуальний потенціал, контролювати власне життя та користуватися усіма його можливостями);

люди мають доступ до необхідних суспільних інститутів, зокрема, таких як школа, ринок праці, громадські організації тощо (інклюзія);

люди дотримуються норм і зберігають суспільні цінності (соціальна згуртованість і партнерство).

Вищезазначені чотири чинники і визначають умови соціально-якісного розвитку суспільства [11, с. 17-22].

Розширена система оцінки соціальної якості життя складається з 95 індикаторів, згрупованих за 18 групами і дозволяє здійс-

нювати моніторинг та оцінювання чотирьох видів чинників соціальної якості життя, таблиці 4-7.

Таблиця 4 – Індикатори соціально-економічної безпеки соціальної якості

<i>Фінансові ресурси</i>	
Достатність особистих доходів	Частина сімейного бюджету, що витрачається на харчування, одяг, оплату житла та охорону здоров'я
Безпека особистих доходів	Наскільки значуще особисті події обумовлюють ризик бідності на рівні сім'ї Частка населення, що проживає у сім'ях, які після отримання соціальних трансфертів проживають на рівні, вищому за середній в ЄС рівень бідності
<i>Житло та оточуюче середовище</i>	
Безпека житла	Частка людей, яких потрібно утримувати під домашнім наглядом Частка «прихованих сімей» (тобто, коли декілька сімей живуть одним домогосподарством)
Житлові умови	Величина житлової площі (кв. м), що припадає на одного члена сім'ї Частка населення, яке проживає у будинках, не забезпечених повністю побутовими зручностями (вода, електроенергія, каналізація)
Оточуюче середовище (соціальні та природні умови)	Кількість кримінальних злочинів, в розрахунку на 10 тис. жителів Частка населення, яке проживає у забруднених районах (вода, повітря чи шум)
<i>Охорона здоров'я та соціальне обслуговування</i>	
Безпека медичного забезпечення	Частка населення, охопленого медичним страхуванням на обов'язковій чи добровільній основі
Послуги охорони здоров'я	Чисельність лікарів, у розрахунку на 10 тис. жителів Середній час (хв.), необхідний, щоб добратися до лікарні Середній час приїзду швидкої допомоги
Соціальні послуги	Середній обсяг надання соціальних послуг (годин)
<i>Трудова діяльність</i>	
Безпека зайнятості	Термін попередження найманого працівника перед зміною умов його трудового контракту Термін попередження найманого працівника перед розірванням трудового контракту з ним Частка працюючих за трудовими контрактами на умовах тимчасової зайнятості Частка зайнятих у неформальному секторі
Умови праці	Частка зайнятих з тимчасовою непрацездатністю Кількість випадків виробничого травматизму, в розрахунку на 10 тис. працюючих, в т.ч. у розрізі галузей
<i>Освіта</i>	
Безпека освіти	Частка учнів, що залишили навчання, не отримавши початкової освіти Відношення вартості оплати навчання та середньої зарплати після оподаткування
Якість освіти	Частка студентів, які протягом року після закінчення навчання працевлаштувалися

Джерело: розроблено авторами

Таблиця 5 – Індикатори соціальної згуртованості соціальної якості

<i>Довіра</i>	
1	2
Індивідуальна довіра	Частка респондентів, які вважають, що «більшості людей можна довіряти»
Інституційна довіра	Ступінь довіри до інституцій: парламенту, політичних партій, медіа, силових структур тощо Кількість звернень до Європейського Суду Ступінь важливості: сім'ї, друзів, батьків, батьківських обов'язків тощо

Продовження табл. 5

1	2
<i>Інші об'єднуючі норми та цінності</i>	
Альтруїзм	Волонтерська діяльність (кількість відпрацьованих годин на тиждень) Чисельність донорів
Толерантність	Ставлення до іммігрантів, мультикультуралізму, плюралізму Ступінь толерантності до інших за вірою, культурою тощо людей
Соціальні контракти	Переконання щодо причин бідності Готовність платити більше податків задля поліпшення загальної ситуації з бідністю Готовність платити більше податків задля поліпшення соціального стану літніх людей Готовність допомогти практичними діями своїм сусідам або членам своєї громади Розподіл домашніх обов'язків у сім'ї
<i>Соціальні мережі</i>	
Мережі	Членство в політичних, благодійних та ін. громадських організаціях Підтримка, яку надають сім'я, сусіди та друзі Частота контактів з друзями та колегами
<i>Самоідентифікація</i>	
Національна/європейська ідентичність	Відчуття національної гордості Ідентифікація з національними чи європейськими символами
Регіональна/локальна ідентичність	Відчуття регіональної чи локальної ідентичності
Міжособистісна ідентичність	Відчуття приналежності до сім'ї або свого роду

Джерело: розроблено авторами

Таблиця 6 – Індикатори соціальної залученості (інклюзії) соціальної якості

Громадянські права	
1	2
Конституційні/політичні права	Частка населення, що має громадянство Частка населення, що має право голосувати на місцевих виборах та реалізує його
Соціальні права	Частка населення, яке має право на призначення пенсії з державних фондів Співвідношення заробітної плати жінок та чоловіків
Цивільні права	Частка населення, що зазнає дискримінації Частка населення, що має право на безкоштовну юридичну консультацію
Економічні та політичні мережі	Частка представників етнічних меншин у парламенті, правліннях приватних корпорацій і фондів Частка жінок у парламенті, правліннях приватних корпорацій і фондів
Ринок праці	
Доступ до оплачуваної зайнятості	Тривалість довгострокового безробіття (понад 12 місяців) Рівень вимушеної часткової або тимчасової зайнятості
Послуги	
Послуги охорони здоров'я	Частка населення, що має право на державну первинну медичну допомогу
Житло	Частка бездомного населення Середній строк отримання соціального житла
Освіта	Частка населення, що має середню освіту Частка населення, що має вищу освіту
Соціальне обслуговування	Частка населення, що потребує соціального обслуговування Середній час очікування послуг із соціального догляду
Фінансові послуги	Частка населення, якому відмовлено у кредитуванні Доступ до фінансової допомоги чи консультування

1	2
Транспорт	Частка населення, яке має доступ до громадського транспорту Щільність громадської транспортної мережі та автомобільних доріг
Послуги культури та спорту	Кількість громадських спортивних закладів, в розрахунку на 10 тис. жителів Загальна кількість закладів культури, в розрахунку на 10 тис. жителів
Соціальні мережі	
Добросусідство	Частка населення, що підтримує регулярні контакти з сусідами
Дружні стосунки	Частка населення, що підтримує регулярні контакти з друзями
Сімейне життя	Частка населення, що відчуває самотність чи ізоляцію Тривалість стосунків із зобов'язаннями (спільне проживання або ні) Немонетарна підтримка, яку людина отримує від своєї сім'ї (у розрізі типів сім'ї)

Джерело: розроблено авторами

Таблиця 7 – Індикатори соціальних можливостей

<i>Базис знань</i>	
Застосування знань	Ступінь залежності соціальної мобільності від власного базису знань (формальна кваліфікація)
Доступність інформації	Частка письменого населення; Доступність безкоштовних ЗМІ; Наявність доступу до Інтернету
«Дружність» інформації для користувача	Доступність інформації на іноземних мовах на соціальних сервісах Доступність отримання безкоштовних послуг адвокатів, консультаційних центрів
<i>Ринок праці</i>	
Контроль за трудовими контрактами	Частка найманих працівників, що мають членство у профспілках Частка найманих працівників, що охоплені колективними договорами
Можливості трудової мобільності	Частка найманих працівників, що пройшли професійні тренінги Частка найманих працівників, що користуються публічними тренінгами Частка найманих працівників, охоплених «схемами повернення до роботи» (після декретної відпустки та ін.)
Баланс «сім'я - робота»	Частка організацій, що реалізують політику підтримки балансу «сім'я - робота»; Частка зайнятих найманих працівників, що користуються схемами підтримки балансу «сім'я - робота»
<i>Відкритість та підтримка інституцій</i>	
Відкритість та підтримка політичної системи	Наявність процесу політичних консультацій та прямого волевиявлення людей (референдум)
Відкритість економічної системи	Кількість інстанцій для забезпечення публічної участі у прийнятті ключових економічних рішень
Відкритість організацій	Частка організацій/ інституцій з діючими при них громадськими радами
<i>Громадський простір</i>	
Підтримка колективних акцій	Частка національних та місцевих бюджетів, зарезервованих для неприбуткових громадських ініціатив; Співвідношення заборонених і проведених демонстрацій
Культурне збагачення	Частка національних і місцевих бюджетів, виділена на культурні заходи Кількість культурних подій; Частка людей, які практикують різні форми культурного збагачення на постійній основі
<i>Особисті взаємозв'язки</i>	
Підтримка фізичної та соціальної самостійності людей з інвалідністю	Частка національних і місцевих бюджетів, виділена на підтримку людей з особливостями фізичного та розумового розвитку (інвалідністю)
Персональна підтримка	Рівень надання послуг до- та позашкільного догляду дітей
Підтримка соціальної взаємодії	Ступінь забезпечення приміщень і територій площадками взаємодії (актові зали, кімнати чи приміщення для зібрань, клуби тощо).

Джерело: розроблено авторами

Аналізуючи ці індикатори можна відзначити, що ключовий вплив здійснює ринок праці, проте важливими є інститути демократії, пов'язані з реалізацією політичних і виборних прав та розвитком громадянського суспільства. Також слід зауважити що, існує ще багато індикаторів для оцінювання соціальної якості життя для ЄС, але найбільш популярним показником залишається індекс розвитку людського потенціалу [12, с. 81-95]. Цей інтегральний показник є сьогодні стандартом порівняння рівня розвитку різних країн та регіонів. Індекс розвитку людського потенціалу заснований на вимірюванні рівня життя, грамотності, освіченості та довголіття, а під час його розрахунку враховуються три види показників: очікувана тривалість життя, що оцінює довголіття населення; рівень грамотності населення країни (середня кількість років, витрачених на навчання) та очікувана тривалість навчання; рівень життя, що оцінюється через ВВП на душу населення за паритетом купівельної спроможності.

Отже, соціальна якість життя населення – це новий стандарт, призначений для оцінки економічного (добробут), соціо-культурного (реалізація творчого потенціалу) та суспільного (громадська активність) аспектів життя людини.

Теоретичне переосмислення якості життя населення полягає у всебічному дослідженні та розумінні сучасних суспільних процесів з метою встановлення взаємності між суспільними структурами та діями громадян та врахування перспектив розширення прав і можливостей громадян; посилення ролі громадян у їхніх громадах; сприяння персональному розвитку громадян, щоб вони могли щодня розробляти свої власні вимоги до соціальної якості умов життя. Так, науковці виділяють чотири послідовних етапів теоретичного переосмислення соціальної якості життя [12, с.81-95]:

1. Кінець 1940-х – початок 1960-х років. У цей період як соціальні використовувалися вартісні показники, показники систем соціальних рахунків тощо.

2. 1960-ті роки – період створення перших комплексних систем соціальних індикаторів; розробляються індекси задоволення особистості, різних сфер життєдіяльності. Соціальні індикатори отримують практичне застосування під час визначення цілей соціальної політики, для оцінки різних соціальних програм.

3. 1970–1990-ті роки – для даного періоду характерна постановка завдань розроблення комплексу соціальних показників та формування загальних вимог до систем соціальних індикаторів.

4. 1990-ті роки – 2014 рік – характерна увага до питань організації соціально-економічного планування, підвищення добробуту, поліпшення умов та якості життя. Якість життя стає інтегрованим індикатором оцінки соціальних програм, проєктів, визначає умови життя.

5. Проте починаючи з 2014 року в Україні слід виокремлювати новий, сучасний етап, це етап орієнтації на європейські цінності та якість життя.

Імплементация основних положень наукової концепції соціальної якості в Україні відбувається шляхом реалізації Стратегії людського розвитку до 2025 року, яка передбачає проведення аналізу вимірів соціальної якості життя в Україні за складовими: соціально-економічна безпека, соціальна згуртованість, соціальна інклюзія, соціальні можливості.

Указом Президента України №225/2021 від 02.06.21 затверджено Стратегію людського розвитку до 2025 року [13]. Метою реалізації Стратегії є створення умов для всебічного розвитку людини протягом життя, розширення можливостей реалізації потенціалу і свободи особистості, її громадянської активності заради формування згуртованої спільноти громадян, здатних до активної творчої співучасті у гармонійному, збалансованому та сталому розвитку держави. Досягненням цієї мети передбачається покращити такі основні показники людського розвитку, як тривалість життя, доступ до високоякісних фізкультурно-спортивних послуг, доступ до якісної освіти протягом життя, гідний рівень життя, оптимізація зв'язку між економічним зростанням і людським розвитком, зокрема шляхом збільшення інвестицій у якісне оновлення інфраструктури ключових сфер людського розвитку, розбудови соціальної сфери та справедливого розподілу економічних ресурсів.

Стратегія людського розвитку ґрунтується на принципах концепції соціальної якості життя, проте її мета, в основному, спрямована на реалізацію першого та другого принципів, рис. 3. Тому теоретичне переосмислення соціальної якості життя має відбуватися в контексті реалізації принципів:

випереджаючого розвитку цінностей людини, різноманіття архетипів якості життя та цінностей людини.

Метою випереджаючого розвитку цінностей людини є стимулювання особистісного зростання, власних можливостей та якості

суспільних цілей. Такий підхід вже був виявлений у творчості Арістотеля та його послідовників у минулі століття.

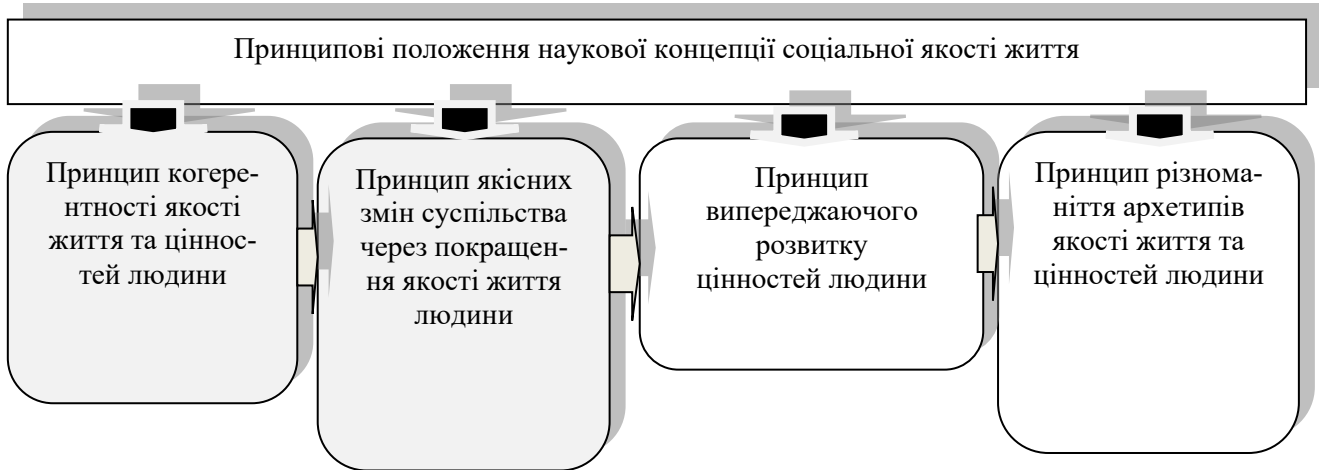

Рисунок 3 – Принципи концепції соціальної якості життя населення

Джерело: розроблено авторами

Логічним наслідком є не розробка економічної моделі для громадян, політиків і вчених, а в інтелектуальних інструментах для розуміння світу, в якому ми живемо, і того, як судити про результати цих аналізів.

З самого початку багато науковців намагалися розвинути когерентність між дедуктивною (теоретизація соціальної якості) та індуктивною (аналізуючи зміни сфер політики, як охорона здоров'я, зайнятість, розподіл доходів, житло, освіта, старіння) досліджень. Це означало переосмислення «соціального» як нового лейтмотиву для всебічного розуміння соціально-економічних/ фінансових, соціально-політичних/правових, соціально-культурних/ благополучних та соціально-екологічних процесів [14]. Отже, гіпотеза теоретичне переосмислення соціальної якості життя в контексті реалізації принципу різноманіття архетипів якості життя та характеристик якості людини полягає в тому, що згадана вище діалектика між самореалізацією людей та формуванням суспільства буде реалізована у взаємодії двох основних площин:

горизонтальна - між системами/інституціями та сім'ями/спільнотами - яка стосується взаємодії між ними;

вертикальна, яка проявляється в прояві символів, смислів, конструкцій, цінностей, норм, традицій і пізнання.

Щодо короткого уявлення про поточ-

ний стан теорії соціальної якості (SQT) та підходу до соціальної якості (SQA), то виокремлюють вплив таких факторів: соціальна справедливість, що передбачає верховенство права, солідарність, рівні цінності, людська гідність і екологічна рівновага.

Отже, теоретичне переосмислення наукової концепції соціальної якості життя має здійснюватися за відповідним алгоритмом дій та етапів, який пропонується на рисунок 4.

Враховуючи європейську практику наша держава потребує теоретичного переосмислення концепції соціальної якості життя та врахування таких пріоритетів:

рівність можливостей і соціальна справедливість (розбудова справедливого соціально інтегрованого суспільства, де неможливі відторгнення та маргіналізація);

ефективна охорона здоров'я (зростання тривалості здорового життя);

доступна та якісна освіта (духовний розвиток і конкурентність на ринку праці);

гідна праця (сприяння людському розвитку і реалізації людського потенціалу);

розвинена інфраструктура (подолання територіальної нерівності);

здорове довкілля (збереження і розвиток екологічного потенціалу території) [12, с. 81-95].

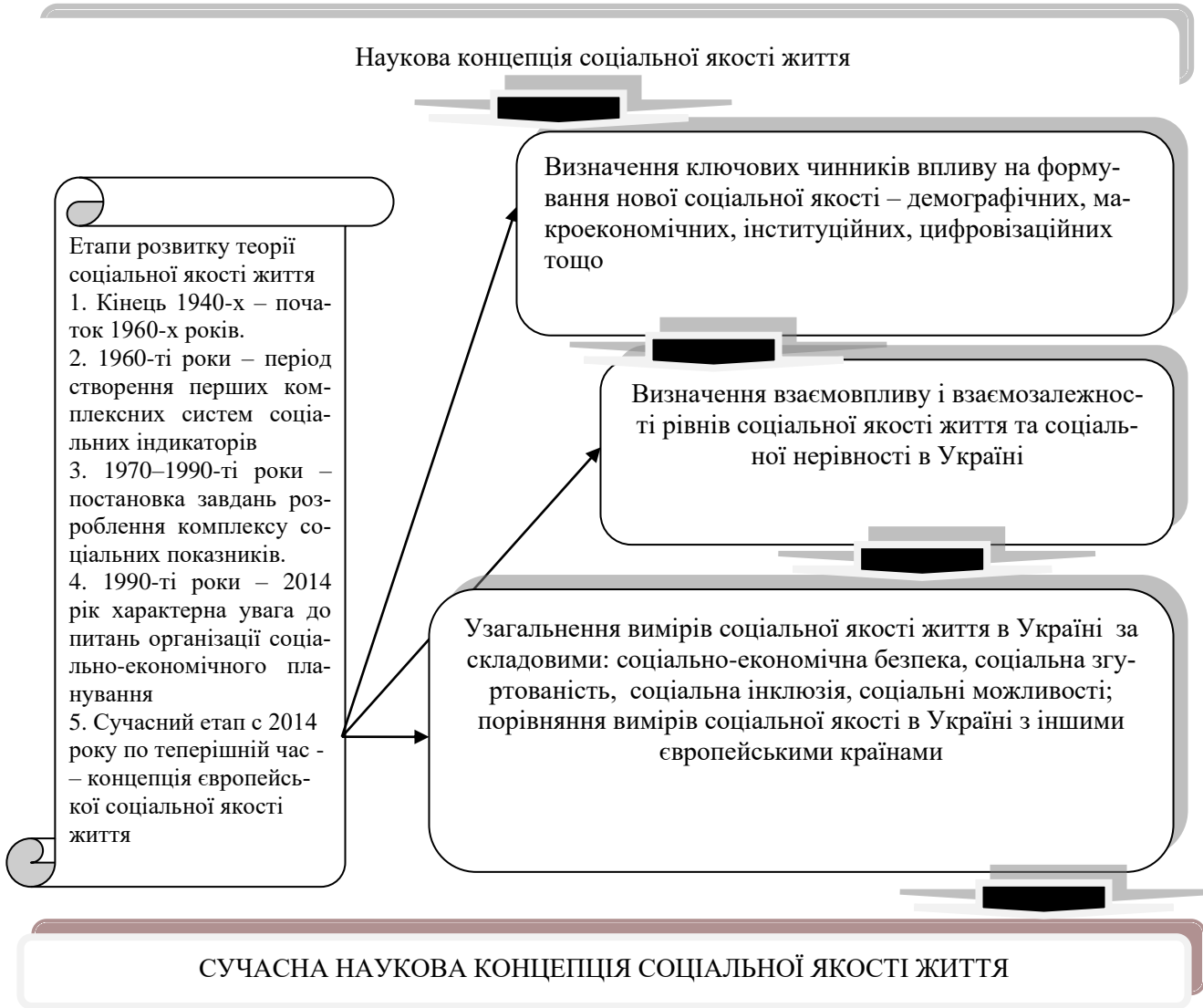

Рисунок 4 – Алгоритм дій/етапів теоретичного переосмислення наукової концепції соціальної якості життя

Джерело: розроблено авторами

Отже, нову наукову концепцію соціальної якості життя з європейською орієнтацією, яку буде отримано за результатами теоретичного переосмислення візуалізовано на рисунку 5.

Таким чином, до складових та індикаторів соціальної якості життя належать багато елементів, проте основні з них розглянуто вище, а новою науковою концепцією соціальної якості життя передбачено розробку та впровадження нових стандартів соціальної якості життя, які грубуються на європейських цінностях.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, проаналізувавши зміст категорії - соціальна якість життя шляхом

визначення її як економіко-філософської категорії встановлено супідрядність елементів концепції соціальної якості добробуту та виокремлено індекси оцінки якості життя, національну матрицю індикаторів якості життя населення України, характерні відмінності концепції якості життя та соціальної якості.

Також встановлено індикатори оцінки соціально-економічної безпеки соціальної якості, соціальної згуртованості та соціальної залученості (інклюзії) соціальної якості, соціальних можливостей, проте найбільш визначним показником залишається індекс розвитку людського потенціалу.

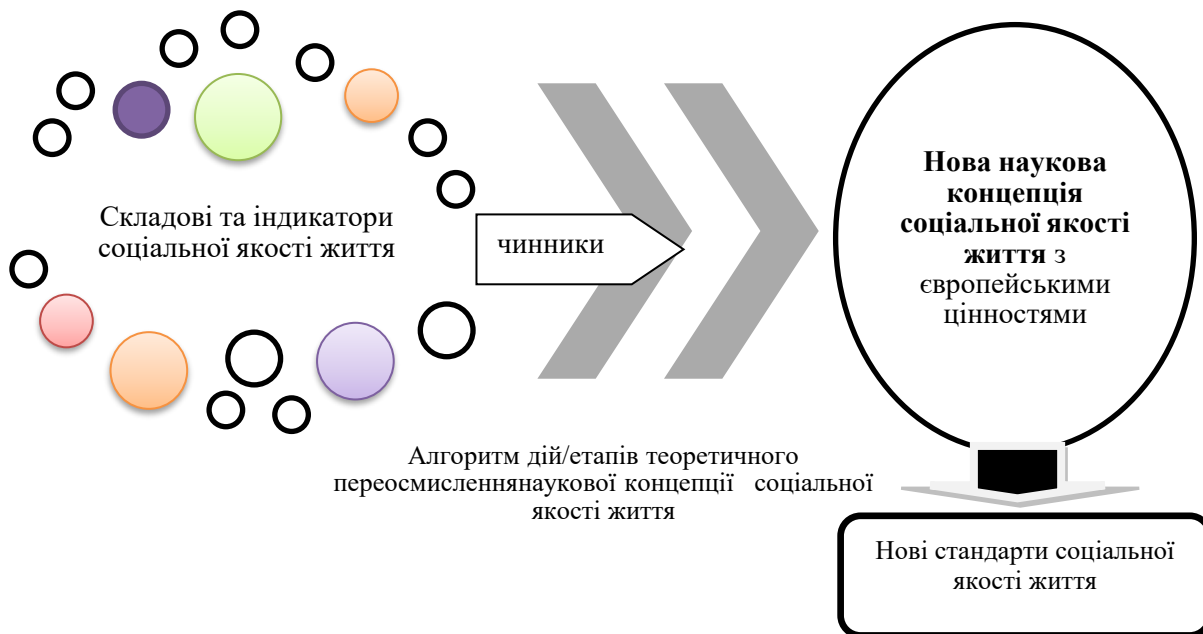

Рисунок 5 – Концепт теоретичного переосмислення соціальної якості життя
Джерело: розроблено авторами

Науковці визначають п'ять послідовних етапів теоретичного переосмислення соціальної якості життя, а сучасний етап передбачає реалізацію Стратегії людського розвитку, яка завбачає проведення аналізу вимірів соціальної якості життя в Україні за складовими: соціально-економічна безпека, соціальна згуртованість, соціальна інклюзія, соціальні можливості. Визначено принципи концепції соціальної якості життя та цінності людини, які впливають на якість життя. Це дозволило побудувати алгоритм дій/етапів теоретичного переосмислення наукової концепції соціальної якості життя. За результатами проведених досліджень побудовано Концепт теоретичного переосмислення соціальної якості життя, який містить складові та індикатори соціальної якості життя та зауважено, що на теоретичне переосмислення впливають фактори, які мають бути проаналізовані у подальших дослідженнях. Нова наукова концепція соціальної якості життя має європейську орієнтацію та передбачає розробку та впровадження нових стандартів соціальної якості життя.

Література

1. Геєць В. М. Держава у забезпеченні соціальної якості в транзитивному суспільстві та економіці. *Соціально-класові трансформації і формування нової якості освіти як складові реконструктивного розвитку еко-*

номіки України : моногр. збірник. К.: ДУ «Ін-т економіки та прогнозування НАН України», 2019. С. 267-305.

2. Вимірювання якості життя в Україні, *Аналітична доповідь*. Лібанова Е.М., Гладун О.М., Лісогор Л.С. та ін. Київ: 2013. 50 с.

3. Сітнікова Н. П. Підходи до визначення якості життя для використання у процесі стратегічного планування соціально-економічного розвитку. *Агросвіт*. №17. 2012. С. 49-53

4. Кадомцева С. В. Трансформація моделі соціального государства и система высшего профессионального образования. *Социальная политика и социальное партнерство*. 2013. №3. С. 50.

5. Mlachila M., Tapsoba R., Tapsoba S. A. Quest for Quality. *Finance & Development*. June 2015. Vol. 52. № 2. P. 14-17.

6. Григорьева Н. С. Социальная политика в России и в мире: востребованность социального качества. *Мир перемен*. 2008. №1. С. 83.

7. Wallace C., Abbott P. From Quality of Life to Social Quality: Relevance for Work and Care in Europe. *Calitatea Vietii Revista de Politici Sociale*. Vol. 18, № 1-2. 2007. P. 109-123.

8. Губайдуллина Н. К. Европейская теория социального качества и теория качества жизни. *Вестник экономики, права и социологии*. 2014. № 1. С. 144-148.

9. Keizer M., Hamilton J., Maesen L., Walker A. European Network Indicators of Social Quality. *Working Paper of European Foundation on Social Quality*. July 2002. P. 33.

10. Some Basic Assumptions on the Social Quality Theory. *International Association on Social Quality*, 2015. URL:<http://www.socialquality.org/theory/> (дата звернення: 20.02.2022).

11. Maesen L., Walker A. Indicators of Social Quality: Outcomes of the European Scientific Network. *European Journal of Social Quality*. Vol. 5. Issue 1-2. 2005. P. 17-22.

12. Бурлай Т.В. Політика соціальної якості в контексті угоди про асоціацію між Україною та ЄС. *Економіка в умовах сучасних трансформацій*. № 4 2015. С. 81-95.

13. Стратегія людського розвитку України до 2025 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/225/2021#n2> (дата звернення: 22.02.2022).

14. Social Quality of Life Indicators for Small Metropolitan Areas in America. URL: <https://www.emerald.com/insight/content/doi/10.1108/eb013800/full/html> (дата звернення: 2.03.2022).

References

1. Geets V. M. (2019) The state in ensuring social quality in a transitive society and economy. *Socio-class transformations and the formation of a new quality of education as components of the reconstructive development of the economy of Ukraine*: monograph. collection. Kyiv: SI "Institute of Economics and Forecasting of the National Academy of Sciences of Ukraine", 267-305.

2. Libanova, E. M., Gladun, O. M. and Lisogor, L. S. (2013). *Measuring the quality of life in Ukraine*. Analytical report. Kyiv, 50.

3. Sitnikova, N. P. (2012) Approaches to determining the quality of life for use in the process of strategic planning of socio-economic development. *Agrosvit*, 17, 49-53

4. Kadomtseva, S. V. (2013) Transformation of the welfare state model and the system of higher professional education. *Social policy and social partnership*, 3, 50.

5. Mlachila, M., Tapsoba, R. and Tapsoba, S. A. (2015). Quest for Quality. *Finance & Development*, 52 (2), 14-17.

6. Grigorieva, N. S. (2008) Social policy in Russia and in the world: the demand for social quality. *The world of change*, 1, 83.

7. Wallace, C., Abbott, P. (2007). From Quality of Life to Social Quality: Relevance for Work and Care in Europe. *Calitatea Vietii Revista de Social Policy*, 18 (1-2), 109-123.

8. Gubaidullina, N. K. (2014). European theory of social quality and theory of quality of life. *Journal of Economics, Law and Sociology*, 1, 144-148.

9. Keizer, M., Hamilton, J., Maesen, L., and Walker, A. (2002). European Network Indicators of Social Quality. *Working Paper of the European Foundation on Social Quality*, 33.

10. Some Basic Assumptions on the Social Quality Theory (2015). International Association on Social Quality. Retrieved from: <http://www.socialquality.org/theory/> (accessed 20.02.2022).

11. Maesen, L., Walker, A. (2005). Indicators of Social Quality: Outcomes of the European Scientific Network. *European Journal of Social Quality*, 5(1-2), 17-22.

12. Burlay, T. V. (2015). Social quality policy in the context of the Association Agreement between Ukraine and the EU. *Economy in the conditions of modern transformations*, 4, 81-95.

13. Strategy of human development of Ukraine until 2025 (2021). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/225/2021#n2> (access date: 22.02.2022).

14. Social Quality of Life Indicators for Small Metropolitan Areas in America (2000). Retrieved from: <https://www.emerald.com/insight/content/doi/10.1108/eb013800/full/html> (accessed: 2.03.2022).

Стаття надійшла до редакції : 25.01.2022 р.

Стаття прийнята до друку: 30.03.2022 р.

Бібліографічний опис для цитування :

Заблудська І. В. Концепт теоретичного переосмислення соціальної якості життя українців / І. В. Заблудська, К. І. Серебряк, О. М. Балакірева // Часопис економічних реформ. – 2022. – № 1 (45). – С. 71–85.

INDICATORS OF EFFICIENCY OF PROCUREMENT ACTIVITIES OF CONSUMER COOPERATION IN THE REPUBLIC OF BELARUS ASSESSMENT OF THE ECONOMIC

DOI: 10.32620/cher.2022.1.10

Formulation of the problem. Formulation of the problem. The issues of evaluating the efficiency of procurement activities of consumer cooperatives of the Republic of Belarus are considered. The existing system of indicators for evaluating the effectiveness of harvesting activities is given. *The purpose of the study* is to characterize the performance indicators of the procurement activities of consumer cooperation in the Republic of Belarus. *The methodological basis of the study* was modern legislative and regulatory legal acts regulating the economic activities of organizations. *Research objectives*, goal achievement and problem solving are focused on the use of chain substitution methods and mathematical analysis, which, complementing each other, provide accurate information about the degree of influence of factor indicators on the resulting indicators, which is necessary for organizations to rank areas that enhance economic security. *The main hypothesis of the study* was the assumption of the possibility and expediency of forming a system of indicators for assessing the economic security of organizations. *Presentation of the main material.* Additional indicators are proposed that, in the opinion of the authors, make it possible to more fully assess the effectiveness of harvesting activities. The market economy requires from the existing variety to choose such methods and indicators that would be quite simple in calculations and at the same time quite informative. *The originality and practical significance* is confirmed by the tools we proposed, which include factor and resulting indicators in their organic interaction, which makes it possible to objectively assess the economic security of organizations. The practical significance of the study also lies in the fact that these methods are applicable in all organizations, regardless of their economic and legal status, since they are built on general economic postulates and provide for the specifics of the current economic situation in the modern era. *Conclusions and prospects for further research.* An analysis of performance indicators and methods for calculating them allows us to conclude that there are many approaches to evaluation in economics. The market economy requires from the whole variety to choose such methods that would be quite simple in calculations and at the same time allow you to make an accurate and unambiguous conclusion about how effective the enterprise was in the reporting period, where mistakes were made and where the greatest successes were achieved. A system of indicators is proposed that characterize and take into account the peculiarities of assessing the economic efficiency of procurement activities in consumer cooperation organizations of the Republic of Belarus.

Key words:

system of indicators, evaluation of economic efficiency, harvesting activity, consumer cooperation.

**ПОКАЗНИКИ ЕФЕКТИВНОСТІ ЗАГОТУВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СПОЖИВЧОЇ
КООПЕРАЦІЇ У РЕСПУБЛІЦІ БІЛОРУСЬ**

Постановка проблеми. Розглядаються питання оцінки ефективності заготівельної діяльності споживчої кооперації Республіки Білорусь. Наводиться існуюча система показників оцінки ефективності заготівельної діяльності. *Мета дослідження* полягає у характеристиці показників ефективності заготівельної діяльності споживчої кооперації в республіці Білорусь. *Методологічною основою*

¹ **Войтёнок Жанна Євгенівна**, фахівець навчально-методичного відділу, Полоцький державний університет, м. Новополоцьк, Республіка Білорусь.

Voitenok Zhanna, Specialist of the educational and methodological department, Polotsk State University, Novopolotsk, Belarus.

ORCID ID: 0000-0003-2417-0277

e-mail: zhanna_voytenok@bk.ru

² **Павлов Костянтин Вікторович**, д-р екон. наук, професор, професор кафедри економіки, Полоцький державний університет, м. Новополоцьк, Республіка Білорусь.

Pavlov Konstantin, Doctor of Economic Sciences, Professor, Professor of Economics Department, Polotsk State University, Novopolotsk, Belarus.

ORCID ID: 0000-0002-1756-4406

e-mail: kvp_ruk@mail.ru

дослідження стали сучасні законодавчі та нормативно-правові акти, що регулюють господарську діяльність організацій. Завдання дослідження, досягнення мети та розв'язання задач орієнтовані на використання методів ланцюгових підстановок та математичного аналізу, які, доповнюючи один одного, забезпечують точну інформацію про рівень впливу факторних показників на результуючі показники, необхідну для ранжування організаціями напрямків, що посилюють економічну безпеку. Основною гіпотезою дослідження стало припущення про можливість та доцільність формування системи показників оцінки економічної безпеки організацій. *Виклад основного матеріалу.* Пропонуються додаткові показники, що дозволяють, на думку авторів, повніше проводити оцінку ефективності заготівельної діяльності. Ринкова економіка вимагає з існуючого різноманіття вибирати такі методи та показники, які були б досить простими у розрахунках і водночас досить інформативними. *Оригінальність та практичне значення* підтверджує запропонований нами інструментарій, що включає факторні та результуючі показники в їх органічній взаємодії, що дозволяє об'єктивно оцінювати економічну безпеку організацій. Практична значимість дослідження полягає також і в тому, що дані методики застосовні у всіх організаціях незалежно від їх господарського та юридичного статусу, оскільки вони побудовані на загальних економічних постулатах і передбачають специфіку господарської кон'юнктури, що склалася в сучасну епоху. *Висновки та перспективи подальших досліджень.* Аналіз показників ефективності та методів їх розрахунку дозволяє зробити висновок про те, що в економічній науці існує багато підходів до оцінки. Ринкова економіка вимагає з усього різноманіття вибирати такі методи, які були б досить прості в розрахунках і в той же час дозволяли зробити точний і однозначний висновок про те, наскільки ефективною була робота підприємства у звітному періоді, де допущені помилки і досягнуто найбільших успіхів. Запропоновано систему показників, що характеризують та враховують особливості оцінки економічної ефективності заготівельної діяльності в організаціях споживчої кооперації Республіки Білорусь.

Ключові слова:

система показників, оцінка економічної ефективності, заготівельна діяльність, споживча кооперація.

ПОКАЗАТЕЛИ ЭФФЕКТИВНОСТИ ЗАГОТОВИТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПОТРЕБИТЕЛЬСКОЙ КООПЕРАЦИИ В РЕСПУБЛИКЕ БЕЛАРУСЬ

Постановка проблемы. Рассматриваются вопросы оценки эффективности заготовительной деятельности потребительской кооперации Республики Беларусь. Приводится существующая система показателей оценки эффективности заготовительной деятельности. *Цель исследования* состоит в характеристике показателей эффективности заготовительной деятельности потребительской кооперации в республике Беларусь. *Методологической основой исследования* стали современные законодательные и нормативно-правовые акты, регулирующие хозяйственную деятельность организаций. Задачи исследования, достижение цели и решение задач ориентированы на использование *методов* цепных подстановок и математического анализа, которые, дополняя друг друга, обеспечивают точную информацию о степени влияния факторных показателей на результирующие показатели, необходимую для ранжирования организациями направлений, усиливающих экономическую безопасность. *Основной гипотезой исследования* стало предположение о возможности и целесообразности формирования системы показателей оценки экономической безопасности организаций. *Изложение основного материала.* Предлагаются дополнительные показатели, позволяющие, по мнению авторов, более полно производить оценку эффективности заготовительной деятельности. Рыночная экономика требует из существующего многообразия выбирать такие методы и показатели, которые были бы достаточно просты в расчётах и в то же время достаточно информативны. *Оригинальность и практическую значимость* подтверждает предложенный нами инструментарий, включающий факторные и результирующие показатели в их органичном взаимодействии, что позволяет объективно оценивать экономическую безопасность организаций. Практическая значимость исследования заключается также и в том, что данные методики применимы во всех организациях независимо от их хозяйственного и юридического статуса, так как они построены на общих экономических постулатах и предусматривают специфику сложившейся в современную эпоху хозяйственной кон'юнктуры. *Выводы и перспективы дальнейших исследований.* Анализ показателей эффективности и методов их расчёта позволяет сделать вывод о том, что в экономической науке существует множество подходов к оценке. Рыночная экономика требует из всего многообразия выбрать такие методы, которые были бы достаточно просты в расчётах и в то же время позволяли сделать точный и однозначный вывод о том, насколько эффективной была работа предприятия в отчётном периоде, где допущены промахи и где достигнуты наибольшие успехи. Предложена система показателей, характеризующих

и учитывающих особенности оценки экономической эффективности заготовительной деятельности в организациях потребительской кооперации Республики Беларусь.

Ключевые слова:

система показателей, оценка экономической эффективности, заготовительная деятельность, потребительская кооперация.

Problem statement. Consumer cooperation of the Republic of Belarus is an integral part of the national economy of the country. One of the leading branches of the system of consumer cooperation is the procurement industry, which is of great importance in solving the issues of ensuring food security in the Republic of Belarus. In connection with modern state policy aimed at raising the agricultural economy and solving many social problems, the role and importance of the procurement activities of consumer cooperation in the agro-industrial complex is increasing. According to the results of the population census of the Republic of Belarus in 2019, there are 4,319,685 households in the republic, employing 9,314,417 people, i.e. almost the entire adult population of the country [5]. This sector of the economy retains its importance in providing the population of the republic with food and maintaining the food security of the state. In 2019, the population of the republic produced agricultural products worth 3.6 billion rubles, or 18.9% of the total production in the republic [4]. The population not only consumes the produced agricultural products, but also sells them, including to consumer cooperation organizations. In order to assess how effectively the purchases of agricultural products are carried out by consumer cooperation organizations, a system of performance indicators is used. The purpose of this study is to describe the existing indicators for assessing the effectiveness of harvesting activities and substantiate additional indicators that, according to the authors, make it possible to more accurately assess the effectiveness. The objectives of the study were to study and analyze the existing methodology for assessing the effectiveness of the procurement activities of consumer cooperation organizations, as well as to propose and justify additional assessment indicators.

Analysis of recent research and publications. Currently, economic efficiency is considered in various aspects, and, above all, as a general economic category. A prominent scientist Azrilyan A.A. defines the efficiency of social production as an economic category that characterizes the effectiveness of production in comparison with production resources and social

needs [1]. A well-known specialist in relation to the problems of assessing the economic efficiency of the activities of consumer cooperation organizations of the Republic of Belarus on the basis of the process of its intensification N.P. Pisarenko noted that the content of the category of economic efficiency is economic relations regarding the increase in reproduction results due to improved use of economic resources and current costs based on the goals of a particular economic entity and social reproduction as a whole, as well as relations on the distribution of efficiency results [3]. Efficiency characterizes production structures in relation to the optimization of all types of resources per unit of useful result. It is connected with the methods and organizational structures of management. Thus, efficiency is the most important category of economic science and in its most general form it can be defined as the ratio between the results obtained and the costs incurred. However, this definition characterizes this concept in a broad sense and therefore it requires specification.

The purpose of the article is to characterize the performance indicators of the procurement activities of consumer cooperation in the Republic of Belarus.

Presentation of the main material. Efficiency in relation to a single economic entity, as well as in the sectoral aspect, is not identical to efficiency on the scale of the whole society. If the enterprise carries out its activities with minimal costs per unit of output, then they speak of the efficient production of this economic entity. This is also true for the industry, including the system of consumer cooperation.

Procurement organizations carry out their production activities in close connection with various sectors of the national economy: agriculture (peasant (farmer) farms, agricultural organizations and personal subsidiary plots of citizens); with trade (sell products through a network of trade enterprises); with processing enterprises (process products and raw materials at industrial enterprises). As a result, the larger volumes of harvesting will be achieved, the higher will be the incomes of agricultural enterprises and the rural population, the more products will go into trade, the retail turnover and income of trade or-

ganizations will increase, the more harvested products will be sent to processing organizations, the resulting indicators will be better.

Thus, it can be noted that the efficiency of procurement is a complex and multifaceted economic category, for the evaluation of which it is necessary to use a system of indicators that will have to reflect the influence of various factors on the process of procurement and sales of products, since only a system of indicators allows a comprehensive analysis and make reliable results. conclusions about the main directions and trends of socio-economic efficiency. And although the works of many domestic scientists, such as N.N. Kozyreva, M.I. Lisovsky, V.P. Mankov, V.A. Mishchenko, A.A. Naumchik, N.P., until now, there is no unity of views among scientists in the definition and content of this most important category and the system of indicators that characterize it.

We have made an attempt to systematize the existing indicators for evaluating the effectiveness of the procurement activities of an organization in a general form.

1. Indicators of social efficiency:

1.1. reflecting the public interest;

1.2. reflecting personal interests.

2. Indicators of economic efficiency:

2.1. Generalizing;

2.2. Private:

a) indicators of efficiency in the use of resources;

b) performance indicators for the use of fixed assets;

c) performance indicators for the use of working capital;

d) performance indicators for the use of current costs;

e) performance indicators of human labor;

f) indicators of self-supporting efficiency.

In modern market conditions, the success of an organization's activity lies not so much in its internal environment as in its external environment, in the ability to adapt to constantly changing market conditions, and existing methods for evaluating efficiency do not fully take this into account. For example, harvesting is seasonal. The mass harvesting season usually falls on the 3rd quarter of the year (July, August, September). During this period, the need for funds to pay for agricultural products sharply increases, and procurement organizations use bank loans. The effectiveness of the organization as a whole depends on how effectively these credit resources are used, and therefore we believe that

the system of indicators of the economic efficiency of procurement activities should be supplemented with a group of private financial indicators.

We offer the following indicators (formulas 1, 2, 3, 4):

1) cash flow efficiency - the ratio of net cash flow (the difference between positive and negative cash flow for a certain period) to the negative cash flow for the same period. At the same time, a positive cash flow is the money received on the current account (AC), a negative cash flow is the money spent from the current account (CI):

$$\text{cash flow efficiency} = \frac{AC - CI}{CI}, \quad (1)$$

the debt ratio for bank loans and borrowings is calculated as the quotient of dividing the amount of long-term (CA) and short-term bank loans and borrowings (CC) by the average monthly sales turnover (OR_{average month}).

$$\text{short - term bank loans} = \frac{CA + CC}{OR_{\text{av m}}}, \quad (2)$$

coefficient of fulfillment of current obligations to pay taxes as the ratio of the amount of taxes paid (TL) to the amount of taxes accrued (LT);

$$\text{Coef of fulfillment} = \frac{TL}{LT}, \quad (3)$$

the debt ratio for bank loans and borrowings is calculated as the quotient of dividing the amount of long-term (CA) and short-term bank loans and borrowings (CC) by the average monthly sales turnover (OR_{average month});

$$\text{Debt ratio} = \frac{CA + CC}{OR_{\text{av m}}}, \quad (4)$$

It is also important that, due to the seasonal nature of procurement, in order to obtain the maximum possible profit, procurement organizations must be sensitive to constantly changing market conditions. Purchase prices for products and raw materials can and should be reviewed both upwards and downwards (for example, early varieties of fruits, berries, potatoes, vegetables are purchased and sold at a higher price than mid-ripening and late ones). The management of the organization should monitor the market conditions and try to extract the maximum benefit

for the organization from price changes during the season of harvesting. Therefore, we propose to supplement the private performance indicators with a group that can be generally called "the efficiency of the enterprise's functioning", and the effectiveness can be assessed using such a concept as "flexibility". Flexibility is understood as the ability of an organization to change its parameters under the influence of the external environment [2]. Agility is assessed by the speed of an organization's response to external changes and is measured by the number of innovations, updating the product range and other similar parameters. As a result of ongoing innovations, the company receives additional profit by increasing sales and saving resources. We propose to introduce such a concept as "flexibility of procurement activity".

The flexibility of procurement activity is the speed in days with which the procurement organization is able to change the volume of procurement and prices (purchase and sale) for purchased and sold products under the influence of changing market conditions.

In the blanks for assessing flexibility, we propose to carry out the calculation according to formulas 5, 6, 7, 8:

1) The efficiency of changes in purchase prices (A) is defined as the ratio of the amount of income received additionally due to changes (D) in purchase prices for a given type of product to the costs of its transportation, storage and sorting (Z).

$$A = \frac{\sum D}{\sum Z} \quad (5)$$

An analysis of performance indicators and methods for calculating them allows us to conclude that there are many approaches to evaluation in economics. The market economy requires from the whole variety to choose such methods that would be quite simple in calculations and at the same time allow you to make an accurate and unambiguous conclusion about how effective the enterprise was in the reporting period, where mistakes were made and where the greatest successes were achieved. We have proposed a sys-

Стаття надійшла

до редакції : 20.12.2021 р.

tem of indicators that characterize and take into account the peculiarities of assessing the economic efficiency of procurement activities in consumer cooperation organizations of the Republic of Belarus. Based on this system of indicators, it is possible to determine the current problems in this branch of economic activity, to rank them, and also to determine the direction and prospects for their solution in the foreseeable future.

References

1. Azrilian, A. N. (1994). *Large economic dictionary*. Moscow: Legal Culture Foundation, 528.
2. Ільїн, А. І. (2017). *Economics of the enterprise*. Short course. Minsk: New Knowledge, 236.
3. Kozyreva, N. M. (2015). *Economics of procurement of agricultural products and raw materials: textbook. manual*. Minsk: Higher School, 352.
4. Development of individual subsidiary farms and other households. Retrieved from: <https://mshp.gov.by/farmer/lph/e495e9f56a3152d0.html> (accessed 15.11.2021)
5. Number and composition of households of the Republic of Belarus. *Statistical bulletin*. Retrieved from: <https://www.belstat.gov.by/> (accessed 15.11.2021).

Література

1. *Великий економічний словник*. Під ред. А. Н. Азріліяна. Москва: Фонд "Правова культура", 1994. 528 с.
2. Ільїн, А. І. *Економіка підприємства*. Короткий курс. Мінськ: Нове знання, 2017. 236 с.
3. Козирєва, Н. М. *Економіка заготівель сільськогосподарської продукції та сировини*: навч. посібник. Мінськ: Виш.шкл, 2015. 352 с.
4. Розвиток індивідуальних підсобних господарств та інших господарств населення. URL: <https://mshp.gov.by/farmer.html> (дата звернення 15.11.2021)
5. Число та склад домашніх господарств Республіки Білорусь. *Статистичний бюлетень*. URL: <https://www.belstat.gov.by/> (дата звернення 15.11.2021)

Стаття прийнята

до друку: 30.03.2022 р.

Бібліографічний опис для цитування :

Voitenok J. Indicators of efficiency of procurement activities of consumer cooperation in the republic of Belarus assessment of the economic / J. Voitenok. K. Pavlov // Часопис економічних реформ. – 2022. – № 1 (45). – С. 86–90.

УДК 314:37-053.9:33(470.13)
 JEL Classification: C41, E66

MUSTAFAEV A.¹, NAYDENOV N.², ZAKHARIEV R.³

MARKET TRANSFORMATION – THE BASIS FOR THE STABILITY AND COMPETITIVENESS OF THE AGRO-INDUSTRIAL COMPLEX OF THE REGIONS OF THE NORTH

DOI: 10.32620/cher.2022.1.11

Formulation of the problem. One of the key problems of ensuring the competitiveness and sustainability of the agro-industrial complex of the regions of the north is the intensification of the processes of their market transformation. *The purpose of the article* is to develop theoretical and practical foundations for improving market relations in the agroindustrial complex of these regions. The main objective of the research is to select progressive principles to accelerate the corresponding market transformation. *The subject of the research* is the achievement of the necessary conditions for the transfer of enterprises of the agro-industrial complex of the regions of the north to the intensive investment path of development. *Methods used in the study:* analysis and synthesis, scientific abstraction, historical and logical method, complex system and observational approach, information technology. *The hypothesis of the study* is the possibility of conducting an effective market transformation. *Presentation of the main material.* The chosen main directions and tasks determine the essence of the transformation. The main emphasis is placed on improving the financial condition of the agro-industrial complex of the regions of the north, taking into account the characteristic features of agro-industrial production, as well as the successful transition to the commodity market. *The originality and practical significance of the study lies in the fact that* the production and market problem of the agro-industrial complex of the regions of the north must be solved in a single context and with appropriate technological procedures. *Conclusions of the study* are that the market transformation of the agro-industrial complex of the regions of the north should include the solution of many consumer, infrastructural, price and other problems, ensure the sustainable development of production and successful marketing of goods that are more attractive to consumers, strengthen market positions in quantitative and qualitative parameters of marketable products.

Key words:

market transformation, competitiveness, sustainability, strategy, development, market infrastructure, consumers.

¹ **Муштафасєв Азїз Агасалїмович**, канд. екон. наук, старший науковий співробітник, Федеральна державна бюджетна установа Інститут соціально-економічних та енергетичних проблем Півночі Комі Уральського відділу Російської академії наук, м. Сиктивкар, Комі, Росія.

Mustafayev Aziz, Ph.D. in Economic, Senior Research Fellow Federal government budget institutions Sciences Institute socio-economic and the energy problems North Komi Scientific Center, Ural-division of the Russian Academy of Sciences, Syktyvkar, Komi, Russia.

ORCID ID: 0000-0002-5142-8360

e-mail: mustafaev@iespn.komisc.ru

² **Найденєв Микола Дмитрович**, д-р екон. наук, професор, Сиктивкарська філія Російського університету кооперації, м. Сиктивкар, Комі, Росія.

Naydenov Nikolay, Doctor of Economic Science, Professor, Syktyvkar Branch Russian University of Cooperation, Syktyvkar, Komi Republic, Russia.

ORCID ID: 0000-0001-5245-6261

e-mail: ND.Naidenov@mail.ru

³ **Захарїєв Радєслав Любємиров**, старший інженер, Федеральна державна бюджетна установа Інститут соціально-економічних та енергетичних проблем Півночі Комі Уральського відділу Російської академії наук, м. Сиктивкар, Комі, Росія.

Zakhariev Radoslav, Senior Engineer, Fellow Federal government budget institutions Sciences Institute socio-economic and the energy problems North Komi Scientific Center, Ural-division of the Russian Academy of Sciences, Syktyvkar, Komi, Russia.

ORCID ID: 0000-0001-3145-6369

e-mail: zahariev@iespn.komisc.ru

РИНКОВЕ ПЕРЕТВОРЕННЯ – ОСНОВА СТІЙКОСТІ ТА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ АПК РЕГІОНІВ ПІВНОЧІ

Постановка проблеми. Однією з ключових проблем забезпечення конкурентоспроможності та стійкості АПК регіонів півночі є активізація процесів їхнього ринкового перетворення. *Метою статті* є розробка теоретико-практичних засад удосконалення ринкових відносин у АПК даних регіонів. *Основне завдання* дослідження полягає у виборі прогресивних засад для прискорення відповідного ринкового перетворення. *Предметом дослідження* є досягнення необхідних умов перекладу підприємств АПК регіонів півночі на інтенсивно-інвестиційний шлях розвитку. *Методи, використані у дослідженні:* аналіз та синтез, наукова абстракція, історичний та логічний метод, комплексно-системний та спостережний підхід, інформаційні технології. *Гіпотеза дослідження* полягає у можливостях проведення ефективного ринкового перетворення. *Виклад основного матеріалу.* Вибрані основні напрямки та завдання визначають суть здійснюваного перетворення. Основний акцент зроблено на покращенні фінансового стану АПК регіонів півночі, обліку характерних особливостей ведення агропромислового виробництва, а також успішного переходу до товарного ринку. *Оригінальність та практична значущість* дослідження полягає в тому, що виробничу та ринкову проблему АПК регіонів півночі необхідно вирішити в єдиному контексті та з відповідними технологічними процедурами. *Висновки дослідження* полягають у тому, що ринкове перетворення АПК регіонів півночі має включати рішення безліч споживчих, інфраструктурних, цінових та інших проблем, забезпечити сталий розвиток виробництва та успішного збуту товарів, привабливших для споживачів, зміцнити позиції на ринку за кількісними та якісними параметрами товарної продукції.

Ключові слова:

ринкове перетворення, конкурентоспроможність, стійкість, стратегія, розвиток, ринкова інфраструктура, споживачі.

РЫНОЧНОЕ ПРЕОБРАЗОВАНИЕ – ОСНОВА УСТОЙЧИВОСТИ И КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ АПК РЕГИОНОВ СЕВЕРА

Постановка проблемы. Одной из ключевых проблем обеспечения конкурентоспособности и устойчивости АПК регионов севера является активизация процессов их рыночного преобразования. *Целью статьи* является разработка теоретико-практических основ совершенствования рыночных отношений в АПК данных регионов. Основная задача исследования состоит в выборе прогрессивных принципов для ускорения соответствующего рыночного преобразования. *Предметом исследования* является достижение необходимых условий для перевода предприятий АПК регионов севера на интенсивно-инвестиционный путь развития. *Методы, использованные в исследовании:* анализ и синтез, научная абстракция, исторический и логический метод, комплексно-системный и наблюдательный подход, информационные технологии. *Гипотеза исследования* состоит в возможностях проведения эффективного рыночного преобразования. *Изложение основного материала.* Выбранные основные направления и задачи определяют суть осуществляемого преобразования. Основной акцент сделан на улучшении финансового состояния АПК регионов севера, учете характерных особенностей ведения агропромышленного производства, а также успешному переходу к товарному рынку. *Оригинальность и практическая значимость исследования* состоит в том, что производственную и рыночную проблему АПК регионов севера необходимо решить в едином контексте и с соответствующими технологическими процедурами. *Выводы исследования* состоят в том, что рыночное преобразование АПК регионов севера должно включать в себя решение множество потребительских, инфраструктурных, ценовых и иных проблем, обеспечить устойчивое развитие производства и успешного сбыта товаров, более привлекательных для потребителей, укрепить позиции на рынке по количественным и качественным параметрам товарной продукции.

Ключевые слова:

рыночное преобразование, конкурентоспособность, устойчивость, стратегия, развитие, рыночная инфраструктура, потребители.

Formulation of the problem. This study examines the key problems of market transformation and their consequences in ensuring the sustainability and competitiveness of the agro-industrial complex of the regions of the north. The main emphasis in the work is made on the

problems of forming the consumer potential of the agro-industrial complex of the regions of the north in accordance with market technological procedures. The selected areas allow us to more correctly assess the strategy for the development of the agro-industrial complex of the regions of

the north. We must not forget that «market relations require the intensification of the activities of innovative formations to expand functions, which are the result of increasing demands from consumers and contribute to improving the efficiency and competitiveness of production» [1, p. 71].

If we pay attention to the relevance of the study, we note that the problems of increasing competitiveness are closely related to the globalization of the world economy and the liberalization of domestic markets, which requires a prompt response to any change in the market situation.

The main task is to ensure the competitive advantage of the agro-industrial complex of the regions of the north. It should meet not only the expectations of consumers and the requirements of other stakeholders, but also regular positive changes in long-term market activity. Based on the above statements, we note that competition obliges an enterprise to create a competitive product or provide a competitive service. There is a dialectical connection between competition and competitiveness – one follows from the other [2, p. 13].

We must not forget that «competitive strategy» is a narrower concept in scale than the concept of «business strategy». Business strategy addresses not only the issue that there is a need to conduct competition, but also reflects functional strategies, actions and plans in a variety of functional conditions of the spheres and enterprises of the agro-industrial complex. [3, p. 165]. Based on the above circumstances, the complex-system approach to the analysis of this problem involves the use of multi-level links and intersectoral integration interactions.

An important task in ensuring the competitiveness of the agro-industrial complex of the regions of the north is to improve the mechanism for the effective interaction of its various systems, to achieve their functional integrity, purposefulness and feasibility. The practical significance of individual agricultural systems lies in how effectively they function and are able to contribute to positive solutions to competitiveness. This, in turn, requires improving the geographical structure of sales of agri-food products, achieving the right combination of the main directions of production and market development.

The logical construction of structural elements in the management system of the agro-industrial complex of the regions of the north allows to smooth out various contradictions be-

tween marketing, production and finance. Effective integration of existing subsystems in the management of the agro-industrial complex of the regions of the north can create a more favorable atmosphere to ensure consistent and effective interaction of supply, production and sales technological procedures.

All options for improving the competitiveness of the agro-industrial complex of the regions of the north should be considered from various positions: the market, consumers, the state of infrastructures, the possibilities of producing goods and its sales, the presence of distinctive characteristics of a competitive advantage. This suggests that a more reliable assessment of the competitiveness of the agro-industrial complex of the regions of the north can be obtained through the use of a systematic approach and analysis of the states of a set of indicators. [4, p. 119]. A special place belongs to the streamlining of organizational issues in ensuring the competitiveness of the agro-industrial complex of the regions of the north, which can preserve its competitive advantages for a long period of time. It should be emphasized that the competitive advantages of the agro-industrial complex are a «product» of the system of organization and management of market opportunities of its spheres and enterprises. [5, p. 136].

In addition to the above, there are indirect factors in maintaining the competitiveness of agricultural products in the commodity market. These include the following: First, the cost of labour in agriculture, which is relatively low than in other sectors of the economy and subject to a slow increase in absolute size. If, on the one hand, this factor supports the competitiveness of marketable products in the market, then on the other hand, over time it destroys the principles of labor motivation, contributes to the deterioration of the quantitative and qualitative parameters of marketable products; second, the presence of a mass of «fictitious» and physically worn-out property that are not subject to further exploitation, but periodically participate in the production processes and depreciation charges on them. In this case, although worn-out machinery and equipment do not greatly increase the cost of goods produced, they do not correspond to technological operations for the cultivation of crops and the production of livestock products, which to a greater extent contributes to the growth of product losses and an increase in material costs for them; third, a high proportion of adult and unproductive animals retained in the herd, where

no less feed units and other expenses than highly productive animals are spent on maintenance. As a rule, more veterinary and zootechnical services are provided for keeping such animals than for the main productive animals of the herd. All this negatively affects the activities of enterprises, to one degree or another contributes to the growth of the cost of production. The main task of eliminating this factor is to form the optimal structure of the herd in animal husbandry, the timely knocking out of them unproductive old animals; fourth, the lack of funds and «forced methods» of entering the market for the purchase (purchase or lease) of machinery and equipment at high prices, as well as other working capital - payment for the provision of «expensive» transport, veterinary, zootechnical, agricultural, environmental, infrastructure and other services.

The fact is that in the absence of own funds and systematic underfunding of the agro-industrial complex of the regions of the north with budget funds, as well as the impossibility of their access to credit institutions, it is very difficult to maintain efficient farms and ensure high competitiveness. These factors dramatically increase the cost of products and reduce their quality characteristics - inhibit the processes of transition to markets with the most favorable conditions for the sale of goods.

The study shows that over the years of reform, the implementation and payback of investment projects of the agrarian economy of the regions of the north were directly proportional to the financial, economic and market technological difficulties - the negative consequences of sustainable development. In fact, such an unfavorable trend in the management of agricultural enterprises is particularly alarming, showing their complete dependence on the budget and other financial markets, especially banking organizations. This requires a more sophisticated policy that has three strands: 1) macroeconomic financial stabilization related to financial markets and fiscal investment; 2) mesoeconomic vertical-horizontal intersectoral integration - strengthening the interrelations of «productive» spheres with underdeveloped sectors of the economy, especially agrarian ones; 3) microeconomic production and structural reorganization with optimization options for the transition to the market.

Analysis of recent research and publications. We emphasize that the problems of market transformation and increasing the efficiency and competitiveness of the agro-industrial complex have a multifaceted and complex, at the same

time «peculiarly contradictory» character, which requires in-depth development. This problem is more thoroughly studied in the works of many foreign and domestic researchers. Among them, the works of M. Y. Porter, J. A. Schumpeter, E. N. Baumen, P. F. Drucker, G. P. Hamel, L. G. Samers, R. R. Nelson, E. P. Golubkov, V. V. Kotkov, R. A. Fatkhutdinov, G. L. Azoev, I. A. Sorokin, V. N. Parakhin and many others can be highlighted. The authors divide thoughts at different levels, directions and specific economic coordinates: country, region, complex, enterprise, product. Most of them pay attention to the study of the development of production and the market in a single context, but with varying degrees of detail. This, enriching the scientific understanding of their role and importance in the economic cycle, makes it possible to use the best options in the effective functioning of the agro-industrial complex of the regions of the north.

Purpose of the article. The main objective of the study is to achieve progressive market transformation, ensure expanded reproduction and sustainable competitiveness of the agro-industrial complex of the regions of the north, strengthen the relevant stakeholder ties in various coordinates of production and the market. The main objective of the study is to achieve more advanced market relations using an integrated-system approach.

This suggests that when designing the production of competitive products, it is necessary to take into account all factors of financial, scientific, production and market activities. It is this approach that will make it possible to determine the maximum use of the achievements of NTP and a successful transition to the market, to implement progressive market changes. Consequently, the correct combination of production and market activities of the spheres and enterprises of the agro-industrial complex of the regions of the north makes it possible to assess the effectiveness both in the areas of their production activities and the food market.

Presentation of the main material of the study. It is necessary to state the fact that the slow pace of investment in the agro-industrial complex of the regions of the Far North is the main deterrent to equalizing conditions in intersectoral competition and market regulation. As a result, the processes of formation of the food market of the regions of the north are under the active influence of contradictory trends. On the one hand, the decline in the production of food products initiates a reduction in demand for

these goods, on the other hand, with a change in the structure of demand, there is a desire to intensify the intensive development of new markets - the search for new segments of the food market.

All this is happening under the influence of a downward wave of state financial support, due to a large-scale reduction in demand for industrial products used in the agricultural sector of the economy. The fact is that the market situation is formed by a system of conditions (quantitative and qualitative parameters of the manufactured marketable products, the ratio of supply and demand, the level of monopolization and competitiveness of markets, commercial and consumer risks), which determines the specific market situation. [6, p. 25].

Positive trends in the effective management of the agro-industrial complex of the regions of the north require the use of an intensive investment path of development, the results of which are clearly manifested in the following areas: meeting the consumer demand of enterprises for the required quantity and quality of resources; acceleration of capital turnover and increase of production efficiency at the expense of intangible values; the desire of economic entities to enter the market first and receive additional profit as an intellectual rent; and increased use of information technology. As a rule, in the processes of entrepreneurship development, the demonstrated motivational options are usually directed to the priority areas of economic activity in order to obtain useful products. If the funded scientific developments become the starting point for the development of the agro-industrial sector, then entrepreneurship initiates them from within specific enterprises interested in innovative turning and establishing close contacts with the market. However, the difficulty in accessing financial markets has led to a complication of the socio-economic situation at all levels of the agro-industrial complex of the regions of the north. As a result, the imbalance of the phase model of innovation activity of the agro-industrial complex of the regions of the north ended with a significant deterioration in the reproduction characteristics of the fixed capital of their enterprises, the inhibition of the processes of active transition to commodity markets.

New «anti-modernization» trends emerged, encouraging the use of old machinery and technology to the detriment of their renewal, which undermined the basis of market transformation. This has created a good breeding ground for the

emergence of resellers in all production and market structural coordinates. Proceeding from this, a special place belongs to the formation of a full-fledged system management of the agro-industrial complex of the regions of the north. Since «system management in the process of implementation should be guided by system targets, criteria for the quality of management» [7, p. 422].

Another reason for the paradoxical situation was that the lengthy privatization process and the uncertainty of ownership over a long period of time were the main constraints on large-scale investment. This led to a sharp drop in the volume of trade turnover of local agricultural enterprises, which many of them could not provide a place even in local markets, and in the domestic market of the region, most of the goods were imported food. Due to many objective and subjective reasons, the mechanisms and methods of transition to the market for the majority of agricultural enterprises of the agro-industrial complex of the regions of the north were not effective enough. At the same time, the intersectoral interests of the agro-industrial complex of these regions diverged so deeply that all elements of the financial, production and market configuration practically disappeared from the values of their coordination. The course of competition between the industries and enterprises of the agro-industrial complex of the regions of the north ended with the loss of the principles of self-sufficiency and self-financing of economic activity, independent access to domestic and foreign food markets. The individual and multidirectional order of the market functioning of the agro-industrial complex of the regions of the north did not rely on a competitive mechanism and could not cover the market system as a whole: the market of goods, capital, labor, services, information, etc.

Summarizing the above, we can conclude that the sustainable development of the agro-industrial complex of the regions of the north is possible only in the joint solution of two tasks: the expansion of investment opportunities and the improvement of market relations. A positive solution to this circumstance should first of all be reflected in the activities of the main link of the agro-industrial complex - agriculture. This is explained by the fact that: firstly, this industry, occupying a starting position for the development of processing areas, is not only a raw material source, but also their reliable production and market partner; Secondly, from the point of view

of assessing the general economic significance, agriculture solves colossal strategic tasks and, having a unique production feature, is not only a sector of the economy, but also the most important component of society; thirdly, due to a variety of natural and economic factors, agriculture has a very complex production structure, which is primarily expressed in a hard-to-reach investment climate, which cannot be imagined outside the priority investment policy of state support; fourthly, in order to address the problem of food security, it is essential to restore the reproductive characteristics of agricultural enterprises; fifth, the high level of competitiveness of the spheres and enterprises of the agro-industrial complex of the regions of the north requires equal distribution of financial, material and technical resources and incomes between agriculture and the food industry - fair integration behavior; sixth, in order to achieve a sufficient competitive advantage of the agro-industrial complex of the regions of the north, the rise of their agricultural sector in the presence of significant market power is of particular importance.

The degree of problematic nature of this study is closely related to the variety of theoretical approaches to both the interpretation of the categories of "market transformation" and "stability of the competitiveness of the agro-industrial complex" and the classification of their features and novelty in a single context. The processes of market transformation and ensuring the stability and competitiveness of the agro-industrial complex of the regions of the north are characterized by a significant number of important features and many specific factors that differ from the general prerequisites in the theory of market functioning of the economy. An objective condition for achieving this goal is the creation in certain regions of a single «integration regional market for agri-food products» (by agreement), supported and controlled by the state. This will give impetus to the further development of market systemic reforms, taking into account the solution of their infrastructure and other problems, including the protection of entrepreneurs' property.

Based on the above proposals and recommendations, of particular importance in this study belongs to the disclosure of the features of the formation of the consumer potential of the agro-industrial complex of the regions of the north. Since the consumer potential of the agro-industrial complex is the final phase of production and the type of its activity, which character-

izes the volumes and possibilities of using the produced food products - meeting the growing needs of the population for food, fulfilling the orders of the state, defense and public organizations, as well as replenishing stocks for certain types and quantities of food - solutions to food security as a whole. Consequently, the problems of forming the consumer potential of the agro-industrial complex are closely related to the problems of creating an effective system of market relations, which largely determine the development of the infrastructure of the market for agricultural products, raw materials and food, ensuring access of producers to the network systems of small-scale wholesale and retail trade. In fact, consumer potential covers not only the aggregate relations of existing consumer organizations, but also many stakeholder ties, expressed in close relations between producers, suppliers, consumers, partners, customers, customers, the state, public organizations, etc.

Retrospective analysis shows that the agro-industrial complex of the regions of the north is simultaneously experiencing deep structural, economic and market transformations. Due to the many objective and subjective reasons for inefficient management, most of the agro-industrial complex of the regions of the north have lost the consumer characteristics of the manufactured marketable products. Disorientation in the processes of agricultural management led to numerous production-market and other shortcomings. There was a sharp differentiation between agro-industrial enterprises according to their financial and economic condition. Statistics show that there is a strong differentiation between the production and sale of livestock and crop products. A noticeable advantage in the production and sale of livestock products in the agro-industrial complex of the regions of the north is observed in agricultural organizations, the smallest in households of the population and peasant (farmer) farms. At the same time, a significant advantage of the production and sale of crop products belongs to households and peasant farms.

The change in the above circumstances can be represented in observations of the dynamics of the marketability of agricultural production in all its economic categories. The analysis shows that on average for 2012-2020. In the regions of the north, the highest level of marketability of potato production is observed in agricultural organizations and peasant (farmer) farms (46.6 and 27.6%), the lowest in households of

the population (7%). A similar situation for vegetables is 92.6; 82.6 and 6.0%. Despite the high share of potato and vegetable production in the households of the population, their level of marketability is at a significantly low level. The reason for this is that, unlike other categories, in the households of the population almost all the products produced (potatoes and vegetables) are used for personal consumption. As for the production of livestock and poultry meat (in live weight), as well as milk and eggs, their level of marketability in almost all categories of farms is high. Since on average for 2012-2020. the level of marketability of agricultural production for the above products amounted to 86.6, respectively; 74.6 and 82.7%.

On the basis of a comprehensive analysis, it was revealed that in recent years the turnover of trade in almost all regions of the north has increased significantly, and to a greater extent it has increased due to imported goods. For example, the turnover of retail trade (in actual prices) in the Republic of Komi for the period 2012-2020. increased by almost 7.2 times, and per capita by 7.8 times. On average, over these years, the index of the physical volume of retail trade turnover (in % compared to the previous year) amounted to 117.7%. At the same time, the turnover of public catering (in actual prices) had an active tendency to increase by almost 8.5 times, and the index of the physical volume of public catering turnover averaged 107.1%. Despite the desire to converge on normative indicators, per capita consumption of staple foods between the regions of the Far North is still uneven and low. The analysis for 2012-2020 by regions of the Far North and equated areas shows that there is a strong discrepancy not only in relation to the normative indicators consumed by individual types of products, but also there is a rather serious differentiation in the consumption of products between regions. The ratio of the highest and lowest income of the population (per capita per year, kg) between the regions of the Far North for meat and meat products was 86:48, milk and dairy products - 357:144, potatoes and potato products - 220:71, fish and fish products - 31:11. Consequently, the difference in consumption of these products was, respectively, 1.8; 2.5; 3.1 and 2.8 times.

Consumption of basic food products for the above products in the Republic of Komi for 2012-2020 shows that if for meat and meat products, fish and fish products, as well as for vegetables, fruits and berries, this indicator has a

slight increase, then for milk and dairy products, vegetable oil, bread products there was a decrease. Over the years, per capita potato consumption has fallen from 79 to 65 kg, or 17.7%. This suggests that under the existing favorable conditions for potato production in the republic, its consumption lags far behind the normative indicator (120 kg per year), i.e. almost 1.9 times.

It should be emphasized that the implementation of the state food order and the provision of the population of the regions of the north with food products is not only the strategic goal of the agro-industrial complex, but also the final result of the work of all its links. Therefore, the positive trend in the development of the consumer potential of the regions of the Far North is closely related to the formation of optimal ratios between their own and imported products. The study shows that on average for 2012-2020 in these regions the ratio (in percentage) of the share between own production and import of total resources for potatoes, including imports, was 53.5: 5.0, for vegetables and food melons, respectively, - 25.2: 64.2, for meat and meat products - 23.2: 71.0, for milk and dairy products - 28.0: 65.2 and for eggs and egg products - 61.7: 62.0. At the same time, over the years, the ratio of the share between production and personal consumption in the shared resources used for similar products was 21.9:36.0; 2,8:85,7; 0,0:94,7; 3,1:89,9; and 4.8:114.1.

Suffice it to say that since 1995 in the structure of food resources of the regions of the Far North (except for eggs and potatoes) the volume of goods imported from outside these regions, including imports, has increased markedly. The largest increase in revenues is observed in the resources of meat and milk. Imports of sausages and whole milk products from other regions have increased significantly, fish and fish products have been imported less. If we pay attention to the dynamics of food resources, we can see that for the period 2012-2020. with a decreasing pace and volume of production in their structural composition, the share of both personal and production consumption has significantly decreased. With a sharp decline in the pace and volume of agricultural production and real incomes of the population, there was a drop in the level of nutrition of the population. Paradoxically, all this happened with an active tendency to reduce the rural population of the republic.

The analysis shows that for a long period of time, the volume of food consumption of the population in the regions of the north did not

meet the scientifically based standards. If for the North the rational rate of consumption of meat and meat products per capita per year is 90 kg, then on average for 2012-2020 it really equaled to 64.5 kg, which is almost 39% less. Similar indicators for milk and dairy products were respectively - 435 and 227 kg, for eggs - 323 and 284 pieces, for potatoes - 125 and 95.5 kg, for vegetables and melons - 110 and 87 kg, for fish and fish products - 42 and 19 kg. but also the stabilization of food imports from other regions, including necessary imports.

Summarizing, we note that the whole problem lies in the fact that the market reform in the agricultural sectors began in much more difficult conditions than in other sectors of the economy, and therefore, the financial and investment policy pursued at the level of the agro-industrial sphere turned out to be untenable. The policy of developing the material sectors of the agro-industrial complex of the regions of the north in the absence of state financial support led to a significant decrease in the volume of investments and the growth rate of production. There were problems of searching for new markets, the situation in the field of formation of the optimal structure of production and consumer potentials sharply worsened, there were no priority areas for effective management.

From the point of view of organizational and managerial characteristics, ensuring the relationship between producers and consumers of the agro-industrial complex is the main purpose of infrastructure institutions. The real actions of the market infrastructure of the agro-industrial complex reflect the economic relations between the subjects of production and market activities, which are aimed at creating favorable conditions for commodity and money circulation. This suggests that the functional features of market relations and the current elements of the commodity market more clearly characterize the efficiency of production spheres and their interaction with the commodity market. Hence the conclusion that the strategy for the development of market relations and market infrastructure is an important tool for improving the management of the agro-industrial complex. We must not forget that «the civilized infrastructure of the food market is designed to create conditions for maintaining the necessary ratio between supply and demand, reduce the periods of satisfaction of demand and sale of goods, accelerate the turnover of goods, reduce the overall level of costs and prices in the process of commodity turnover,

and form a civilized competitive environment» [8, p. 7].

In fact, the market as an object of formation of consumer potential is the largest sphere of commodity exchange. From this point of view, he more clearly characterizes the direct interactions between producers, suppliers and consumers, evaluates not only the changed parameters between supply and demand, but also the feedbacks between them. Proceeding from this, the processes of formation of market relations and development of the infrastructure of the agro-industrial complex market can be classified according to the following aspects: a) according to the main technological cycles of functioning; b) on sectoral features of management; c) on territorial grounds of location; d) on multi-level parameters (macro, meso and microeconomic) of management; e) forms of ownership; e) levels of integration behaviour, g) retrospective dynamics and long-term development projections.

It should not be forgotten that in order to provide consumers with the necessary volume and quality of food products, raw materials, work and services, the market infrastructure should combine the following elements: organizational and information support; material and technical base; agro-service services; scientific support; marketing services; trade and intermediary organizations; service sectors; wholesale and retail markets; transport service; sphere of product storage; material resources, etc. In modern conditions, not only full-fledged and complex networks of market infrastructure facilities are important, but their rational placement by territories and types of activity. The most rational elements of the market infrastructure are its local centers, created at specific enterprises, research centers, transport hubs, industrial zones, etc. It can include such complexes of market infrastructure facilities as: scientific laboratories, local food exhibitions, office space, audit services, legal advice, etc.

In fact, the market infrastructure is a key element in the development of the socio-economic system of the agro-industrial complex. At the same time, the degree of development and multidimensionality of the territorial and natural-economic functioning of the agro-industrial complex predetermines the creation of not only systems of market infrastructures, but also the formation of new market entities, the acceleration of market transformation processes as a whole. It should be noted that the formation of

agricultural infrastructure systems enriches sales communication channels, activates the movement of each agro-industrial product from the producer to the consumer. This is clearly expressed in the efficiency of economic activities of enterprises, increasing their competitiveness and solvency. However, insufficient development of regional financial and credit institutions, high loan rates, difficulties in obtaining it by enterprises of the agro-industrial sector led to a break in the classical formula «commodity-money-commodity» and its transformation into loosely related schemes «money-money» and «commodity-commodity» [9, p. 15].

Based on the above statements, we note that a systematic approach to the analysis of this problem provides for the use of multi-level stratification of the agro-industrial complex of the regions of the north, strengthening their macro, meso and microeconomic ties - the use of scientifically based cluster measures that take into account the key tasks and interests of each integrated sphere. The distribution of the main tasks and the determination of the degree of autonomy of each independent sphere and enterprise of the agro-industrial complex of the regions of the north makes it possible to show flexibility in management, and thereby determine the degree of mobility of the structural elements of the economic system of the agro-industrial complex as a whole.

Conclusions and prospects for further research. Summarizing, we note that the whole problem lies in the fact that during the years of reform in the main industries and enterprises of the agro-industrial complex of the regions of the north, normal conditions for effective functioning were not created. If one of the main reasons for this was the lack of financial components and complete independence of doing business, then on the other hand, the low level of competitiveness of their marketable products, the lack of competitive advantage of enterprises. The fall in the incentive to produce high-quality products and the excessively weak development of financial and investment relations led to an unequal cross-sectoral distribution of money and material and technical means. Very few new equipment and technologies with high innovative characteristics were used in operation.

One of the main reasons for the lack of large food markets in the agro-industrial complex of the regions of the north and the inefficient functioning of local ones is the insufficient development of their territories - the uneven dis-

tribution of agricultural production in natural and climatic zones and administrative regions. The size of the agri-food market is determined not only by the physical volume of its own goods produced and incoming imports, but also by the speed of trade. Today, the high share of food imports in the regions of the north narrows the area of actually stimulating factors for increasing the competitiveness of local products. The active trend of import growth in domestic markets not only restrains the processes of increasing the volume of production of domestic products, but also inhibits the transition of local producers to large and local markets.

The decrease in the volume of investment resources of the agro-industrial complex of the regions of the north is accompanied by a reduction in their production activities, a deterioration in the qualitative characteristics of the manufactured marketable products. The deterioration of market relations not only negatively affects the sphere of consumption, but also destroys the stability of material production, reduces the competitiveness of marketable products - destroys the direct ties of enterprises with commodity markets. Hence the conclusion that in order to increase the competitiveness of the spheres and enterprises of the agro-industrial complex of the regions of the north, the main task is to form optimal ratios between capital, output and consumption.

It should be emphasized that the achievement of effective interactions in the intersectoral structure of the agro-industrial complex of the regions of the north opens up wide opportunities for the development of their production, social and market infrastructure. The foundation of effective interaction of different, in fact, and the form of subjects of the agro-industrial complex of the regions of the north are the emerging new production and market relations, modified factors of market management, and most importantly, economic interests. The formation of appropriate institutional, legal, integration, market and other environments are effective products for deepening their interrelationships. A systematic approach to the analysis of this problem provides for the use of multi-level stratification of the agro-industrial complex of the regions of the north, strengthening their macro, meso and microeconomic ties - the use of scientifically based cluster measures. The distribution of the main tasks and the determination of the degree of its autonomy makes it possible to show flexibility in the management of the agro-

industrial complex of the regions of the Far North, and thereby identify the level of mobility of the structural elements of the economic system of the agro-industrial complex as a whole.

References

1. Ushachev I.G., Ogloblin E.S., Sandu I.S. and Trubilin, A.I. (2006). *Innovative activity in the agrarian sector of the Russian economy: Collective monograph*. Moscow: «Ekonomika i informatika», 71.
2. Lyfits, I. M. (2009). *Competitiveness of goods and services*. Moscow: Vyssere isslenie, Yurayt, 13.
3. Korotkov, E. M., Shestopal, Yu. T. and Dorofeev, D. V. (2003). *Competitive positions of business*. Moscow: INFRA-M, 165.
4. Rokotyanskaya, V. V., Gerasimov, A. N. (2015). Features of competitiveness of products of industrial enterprises. *Journal Economics, Statistics and Informatics*, 2, 119.
5. Antonova, N. S. (2016). Search and creation of competitive advantages as a tool for attracting and retaining customers. *Journal Sales Management*, 2, 136.
6. Akhmetshina, L. G. (2009). Conjunctural study of the regional food market. *Journal Agrarian Bulletin of the Urals*, 11(65), 25.
7. Kleiner, G. B. (2021). *System Economics: Steps of Development: Monograph*. Moscow: Scientific Library Publishing House, 422.
8. Nuraliev, S. U. (2004). *Regulation of the food products market and foreign trade activity: Monograph*. Astrakhan, 7.
9. Lvov, D. S., Makarov, V. L. and Bagrinovskiy, K. A. (2001). *Mesoeconomics of the Transition Period: Markets, Industries, Enterprises*. Moscow: Nauka, 15.

Стаття надійшла
до редакції : 15.10.2021 р.

Література

1. Ушачов І. Г., Оглоблін Е. С., Санду І. С., Трубілін А. І. *Інноваційна діяльність у аграрному секторі економіки Росії*. Москва: «Економіка та інформатика», 2006. 71 с.
2. Ліфіц І. М. Конкуренентоспроможність товарів та послуг: навчальний посібник. Москва: Вища освіта, Юрайт. 2009, С. 13.
3. Коротков Е. М., Шестопап Ю. Т., Дорофеев Д. В. *Конкуренентні позиції бізнесу: навчальний посібник*. Москва: ІНФРА-М. 2003, 165 с.
4. Рокотянська В. В., Герасимов О. М. Особливості конкурентоспроможності продукції промислових підприємств. *Журнал «Економіка, Статистика та Інформатика»*. 2015. №2. С. 119.
5. Антонова Н. С. Пошук та створення конкурентних переваг як інструмент залучення та утримання клієнтів. *Журнал «Управління продажами»*. 201. №2. С. 136.
6. Ахметшина Л. Г. Кон'юнктурне дослідження регіонального продовольчого ринку. *Журнал «Аграрний вісник Уралу»*. 2009. №11 (65). С. 25.
7. Клейнер Г. Б. *Системна економіка: кроки розвитку: монографія*. Москва: Видавничий дім "Наукова бібліотека", 2021, 422 с.
8. Нуралієв С. У. *Регулювання ринку продовольчих товарів та зовнішньоторговельної діяльності: монографія*. Астрахань, 2004. С. 7.
9. Львів Д. С., Макаров В. Л, Багріновський К. А. *Мезоекономіка перехідного періоду: ринки, галузі, підприємства*. Москва: Наука, 2001, 15 с.

Стаття прийнята
до друку: 30.03.2022 р.

Бібліографічний опис для цитування :

Mustafaev A. Market transformation - the basis for the stability and competitiveness of the agro-industrial complex of the regions of the north / A. Mustafaev, N. Naidenov, R. Zakhariev // Часопис економічних реформ. – 2022. – № 1(45). – С. 91–100.

УДК 338.48В6:791(477)

JEL Classification: L83, M21, R58

ЗЕЛЕНКО О. О.¹, ОСОВСЬКА У. Є.²

КІНОТУРИЗМ ЯК ІННОВАЦІЙНИЙ ІНСТРУМЕНТ РОЗВИТКУ СФЕРИ ГОСТИННОСТІ УКРАЇНИ

DOI: 10.32620/cher.2022.1.12

Постановка проблеми. Кіноіндустрія, як частина креативної індустрії сама по собі покликана генерувати у споживача певні емоції, які, власне, і штовхають споживача конкретного кіно-продукту на подальші кроки – на організацію подорожі у місця, які побачити, або про які почули під час перегляду кінострічки, програми, тощо. Тенденціям розвитку кінотуризму, та пов’язаної з ним сфери гостинності і присвячене дане дослідження. *Мета дослідження:* аналіз рівня розвитку кінотуризму в світі та в Україні із урахуванням наявних природних та історико-культурних ресурсів, що будуть використовуватися задля розвитку вітчизняного кінотуризму, та стануть основою створення нових туристичних маршрутів і підприємств сфери гостинності для різного кола туристів у тому числі і на сході країни. *Методи дослідження:* у процесі здійснення наукової роботи було використано загальнонаукові та спеціальні методи наукової абстракції, індукції та дедукції, статистичного аналізу, аналогії та кількісного і якісного порівняння. *Гіпотеза дослідження:* припущено, що в основу розвитку кінотуризму та пов’язаних із ним підприємств гостинності як складових туристичної галузі в регіонах України має бути покладено сукупність теоретичних засад, історичних передумов та сучасних соціально-економічних обставин розвитку кожного конкретного регіону. *Результати дослідження.* Огляд теоретичних аспектів та історичних фактів розвитку кінотуризму дозволив уточнити його визначення та доповнити існуючу класифікацію його видів. Аналіз тенденцій розвитку кінотуризму в Україні засвідчує, що, незважаючи на вже наявні цікаві кінопродукти, ґрунтовну історико-культурну спадщину та інфраструктурні ресурси сфери гостинності, країна робить тільки перші кроки на шляху до впровадження даного інноваційного інструменту розвитку туризму та закладів гостинності. Відчутний зиск вже мають власники закладів гостинності тих регіонів, що популяризуються у сучасному українському кіно та у телепрограмах. *Висновки та перспективи подальших досліджень.* Східні регіони України, перебуваючи у депресивному стані, потребують нових інструментів розвитку. Кінотуризм має всі шанси стати каталізатором, який сприятиме відновленню занедбаних територій та об’єктів історико-культурної спадщини, інфраструктури та підприємств сфери гостинності, дозволить визначити альтернативний шлях їх розвитку та створити нові туристичні магніти.

Ключові слова:

кінотуризм, туристична індустрія, сфера гостинності, туристичні локації, розвиток.

CINEMA TOURISM AS AN INNOVATIVE TOOL FOR THE DEVELOPMENT OF THE HOSPITALITY IN UKRAINE

Problem statement: The film industry, as part of the creative industry, is designed itself to generate certain emotions of the consumer, which, in fact, push the consumer of a particular film product to further steps - to organize a trip to places you see or hear while watching films, programs, etc. This study is devoted

¹ **Зеленко Олена Олександрівна**, д-р екон. наук, професор кафедри «Міжнародна економіка і туризм», Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля, м. Северодонецьк, Україна.

Zelenko Olena, Doctor of Economic Science, Professor of International Economics and Tourism Department, Volodymyr Dahl East Ukrainian National University, Severodonetsk, Ukraine.

ORCID ID: 0000-0003-4880-246X

e-mail: zelenko.olena@gmail.com

² **Осовська Уляна Євгенівна**, студент 2 курсу спеціальності 242 «Туризм», Східноукраїнський національний Університет ім. В. Даля, м. Северодонецьк, Україна.

Osovska Ulyana, 2nd year student of 242 Tourism Speciality, Volodymyr Dahl East Ukrainian National University, Severodonetsk, Ukraine.

ORCID ID: 0000-0002-3213-4231

e-mail: uni@snu.edu.ua

ed to the development trends of cinema tourism and related hospitality. *The purpose of the study:* analysis of the level of cinema tourism in the world and in Ukraine, taking into account the available natural, historical and cultural resources that will be used for domestic cinema tourism, and will be the basis for creating new tourist routes and hospitality enterprises for various tourists, as well as for the east of the country. *Research methods:* in the process of scientific work were used general and special methods of scientific abstraction, induction and deduction, statistical analysis, analogy and quantitative and qualitative comparison. *Research hypothesis:* it is assumed that the development of cinema tourism and related hospitality enterprises as components of the tourism industry in the regions of Ukraine should be based on a set of theoretical principles, historical background and current socio-economic circumstances of each region. *Research results:* The review of theoretical aspects and historical facts of cinema tourism development allowed to clarify its definition and supplement the existing classification of its types. Analysis of cinema tourism development trends in Ukraine shows that, despite the already interesting film products, thorough historical and cultural heritage and infrastructural resources of the hospitality industry, the country is only taking the first steps towards implementing this innovative tool for tourism and hospitality. Owners of hospitality establishments in the regions that are popularized in modern Ukrainian cinema and television programs already have a significant benefit. *Conclusions and prospects for further research:* The eastern regions of Ukraine, being in a depressed state, need new tools for development. cinema tourism has every chance to become a catalyst that will help restore abandoned areas and sites of historical and cultural heritage, infrastructure and hospitality enterprises, identify alternative ways to develop them and create new tourist magnets.

Key words:

film tourism, tourist industry, hospitality sphere, tourist locations, development.

**КИНОТУРИЗМ КАК ИННОВАЦИОННЫЙ ИНСТРУМЕНТ РАЗВИТИЯ СФЕРЫ
ГОСТЕПРИИМОСТИ УКРАИНЫ**

Постановка проблемы. Киноиндустрия, как часть креативной индустрии, сама по себе призвана генерировать у потребителя определенные эмоции, которые, собственно, и толкают потребителя конкретного кино-продукта на дальнейшие шаги – на организацию путешествия в увиденные места или о которых услышали во время просмотра киноленты, программы и т.д. Тенденциям развития кинотуризма и связанной с ним сферы гостеприимства и посвящено данное исследование. *Цель исследования* – анализ уровня развития кинотуризма в мире и Украине с учетом имеющихся природных и историко-культурных ресурсов, которые будут использоваться для развития отечественного кинотуризма, и станут основой создания новых туристических маршрутов и предприятий сферы гостеприимства для разного круга туристов в том числе и на востоке страны. *Методы исследования.* В процессе осуществления научной работы использовались общенаучные и специальные методы научной абстракции, индукции и дедукции, статистического анализа, аналогии и количественного и качественного сравнения. *Гипотеза исследования.* Предположено, что в основу развития кинотуризма и связанных с ним предприятий гостеприимства как составляющих туристической отрасли в регионах Украины должна быть положена совокупность теоретических устоев, исторических предпосылок и современных социально-экономических обстоятельств развития каждого конкретного региона. *Изложение основного материала.* Обзор теоретических аспектов и исторических фактов развития кинотуризма позволил уточнить его определение и дополнить существующую классификацию его видов. Анализ тенденций развития кинотуризма в Украине свидетельствует, что, несмотря на уже имеющиеся интересные кинопродукты, основательное историко-культурное наследие и инфраструктурные ресурсы сферы гостеприимства, страна делает только первые шаги на пути внедрения данного инновационного инструмента развития туризма и заведений гостеприимства. Ощутимую выгоду уже получают владельцы заведений гостеприимства тех регионов, которые популяризируются в современном украинском кино и телепрограммах. *Выводы и перспективы дальнейших исследований.* Восточные регионы Украины, находясь в депрессивном состоянии, нуждаются в новых инструментах развития. Кинотуризм имеет все шансы стать катализатором, способствующим восстановлению заброшенных территорий и объектов историко-культурного наследия, инфраструктуры и предприятий сферы гостеприимства, позволит определить альтернативный путь их развития и создать новые туристические магниты.

Ключевые слова:

кинотуризм, туристическая индустрия, сфера гостеприимства, туристические локации, развитие.

Постановка проблеми. Бажання подорожувати, спілкуватися та пізнавати нове переважає перед страхом захворіти. Отже, невід'ємною частиною туристичної індустрії є соціально-культурна складова, завдяки якій відбувається процес розвитку комунікації та підвищення рівня пізнання суспільства. У зв'язку з цим, серед різноманітних видів, найзатребуванішим, останнім часом, стає культурно-пізнавальний туризм, що дає можливість зануритись у світ історії, культури, мистецтва і вважається туризмом майбутнього. Для більшого задоволення культурних потреб туристів зараз почав активно розвиватися такий інноваційний напрямок як кінотуризм, поява якого в межах діяльності туристичної індустрії є логічним результатом розвитку соціуму на сучасному етапі еволюції. Людина, яка прагне подорожувати, поступово змінює свої орієнтири із задоволення потреб через матеріальну та духовну складові на задоволення тих самих потреб через чуттєво-емоційні враження від почутого та побаченого. Кіноіндустрія, як частина креативної індустрії сама по собі покликана генерувати у споживача певні емоції, які, власне, і штовхають споживача конкретного кіно-продукту на подальші кроки – на організацію подорожі

у місця, які побачити, або про які почули під час перегляду кінострічки, програми, тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розвиток цього напрямку почався порівняно нещодавно, але, разом з тим, наука про туризм накопичила вже декілька термінів, які у той чи іншій мірі відображають сутність явища, пов'язаного із мандрівками шанувальників кіно чи телебачення. Так Д. Коннел у своєму дослідженні виділяє цілу низку термінів, пов'язаних із поняттям кінотуризму [1]: туризм, генерований фільмом (film induced tourism); туризм, генерований медіа (media induced tourism); екранний туризм (screen tourism); кінематографічний туризм (cinematographic tourism).

Треба зазначити, що в сучасних умовах медіа-туризм ототожнювати з кінематографічним не зовсім реально, адже у сучасні медіа-ресурси входить сукупність засобів масової інформації, до яких належить не тільки телебачення, але й радіо, друкована преса, інтернет.

Найрізноманітніші джерела пропонують різні визначення поняття кінотуризму, що в деякій мірі відрізняються один від одного (таблиця 1).

Таблиця 1 - **Визначення поняття «кінотуризм»**

Визначення	Джерело/Автор
1	2
Кінотуризм – сегмент культурно-пізнавального туризму, який розвивається завдяки індивідуальним уподобанням кожного туриста у сфері кінематографу.	Машкіна В.В., Салімон С.С. [2]
Кінотуризм – новий різновид туризму, який є специфічною туристською моделлю і дозволяє людям побачити процес зйомки фільму або відвідати місця, де він був знятий.	Гурова Д.Д., Бонтей В.М. [3]
Кінотуризм – це область туристської діяльності, що пропонує продукт, основою якого є нові враження в поєднанні з романтичним настроєм, теплими ностальгічними спогадами, що збереглися після перегляду улюбленого фільму.	Портал: ТурКазка [4]
Кінотуризм – це бізнес-залучення відвідувачів через зображення місця або сюжетні лінії місця, в кіно, відео і телебаченні.	Шотландська рада з туризму (STB) [5]
Кінотуризм – це туристичні візити до місця призначення або залучення туристичного потоку в результаті демонстрації території по телебаченню, відео або на кіноекрані	VisitBritain – офіційний туристичний портал Сполученого Королівства Великої Британії [5]
Кінотуризм – бізнес, який отримує прибуток від залучення відвідувачів, натхненних красивими пейзажами місць, показаних у кіно, або драмі, або у історіях, пов'язаних із місцями зйомки, представленими у програмі туру.	Ачкасова В. В., Салімов С. С. [6]

Джерело: розроблено авторами

Ознайомившись з цими визначеннями, можна сформулювати більш ширше поняття і зазначити, що кінотуризм – це один з найсучасніших інноваційних видів культурно-пізнавального туризму, що формується на основі отриманих вражень після перегляду певного кіно, відео, телевізійного контенту, та генерує створення та функціонування специфічної, пов'язаної із конкретними кінопродуктами категорії закладів гостинності.

Проблемам розвитку кінотуризму всебічно досліджується на світовому рівні, але такий перспективний напрям ще досі не достатньо висвітлений на теренах України. Взагалі поза увагою залишаються східні регіони нашої країни, хоча підґрунтя для розвитку кінематографічного туризму та сфери гос-

тинності на його основі тут не менше ніж у центрі чи на заході нашої країни.

Метою даного дослідження є визначення зв'язку між туризмом та кінематографом, а також аналіз рівня розвитку кінотуризму в світі та в Україні із урахуванням наявних природних та історико-культурних ресурсів, що будуть використовуватися задля розвитку вітчизняного кінотуризму, та стануть основою створення нових туристичних маршрутів та підприємств сфери гостинності для різного кола туристів у тому числі і на сході країни.

Виклад основного матеріалу дослідження. Можна виділити декілька груп чинників, що сприяють виникненню кінотуризму в конкретному регіоні за умов (рисунок 1).

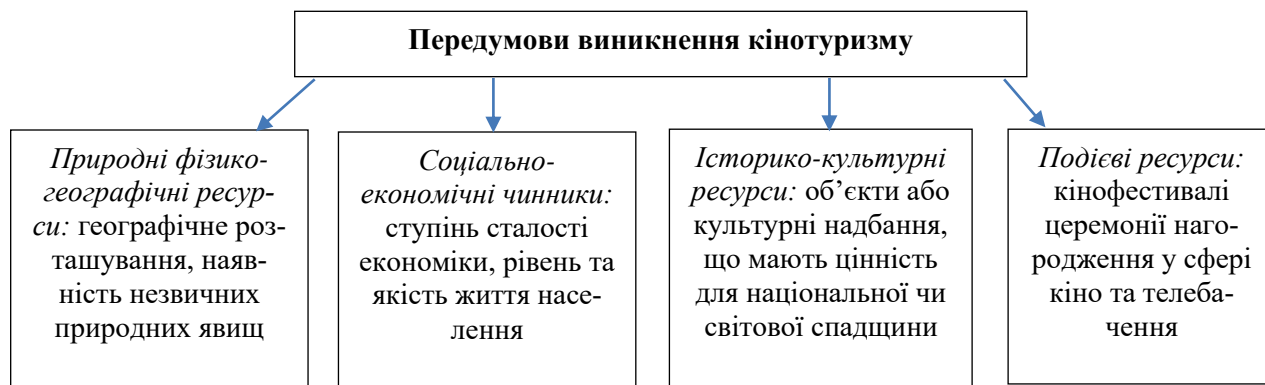

Рисунок 1 – Передумови виникнення кінотуризму
Джерело: розроблено авторами на підставі [1; 2]

Узагальнена класифікація напрямків формування туристичних потоків на основі кіноіндустрії представлена на рисунку 2. Додаткових пояснень потребує остання група кінотурів – віртуальний кінотуризм. До цієї категорії турів відносять телевізійні програми про подорожі, гастрономічні програми, науково-пізнавальні документальні фільми про історико-культурну та природно-рекреаційні ресурси держав і народів світу [2].

Представлена класифікація є умовною, групування напрямків кінотуризму змінюється в залежності від підходів різних науковців, що займалися цією проблематикою. Зокрема, цікавий варіант з групування напрямків кінотуризму запропонували Машкіна В.В., Салімон С.С. [2], які серед решти виділили такий напрям турів, як відвідування помилкових місць, серед яких зазначають кінотури місцями зйомок, які лише вважаються такими (зйомки насправді відбувалися в іншому міс-

ці): яскравим прикладом такої ситуації є фільм «Хоробре серце», який за сюжетом демонструє події що розгорталися у Шотландії, але, насправді, всі зйомки проводилися в Ірландії.

Згідно з дослідженням «Tourism Competitive Inteligence», 40 млн туристів вибирають для відвідування країни, що стали головними локаціями популярних фільмів. Більше 10% туристів відзначають, що саме кінокартини стають значним фактором при виборі маршрутів подорожей [7].

Більшість фахівців у сфері туристичної діяльності стверджують, що першим потоком кінотуризму стали саме подорожі по місцях зйомок культової саги про відважного Гаррі Поттера. Дійсно, екранізована Поттеріада призвела до виникнення окремого потоку туристів, що мандрують місцями зйомок серіалу та витрачають великі суми за шанс відчувати себе чарівником.

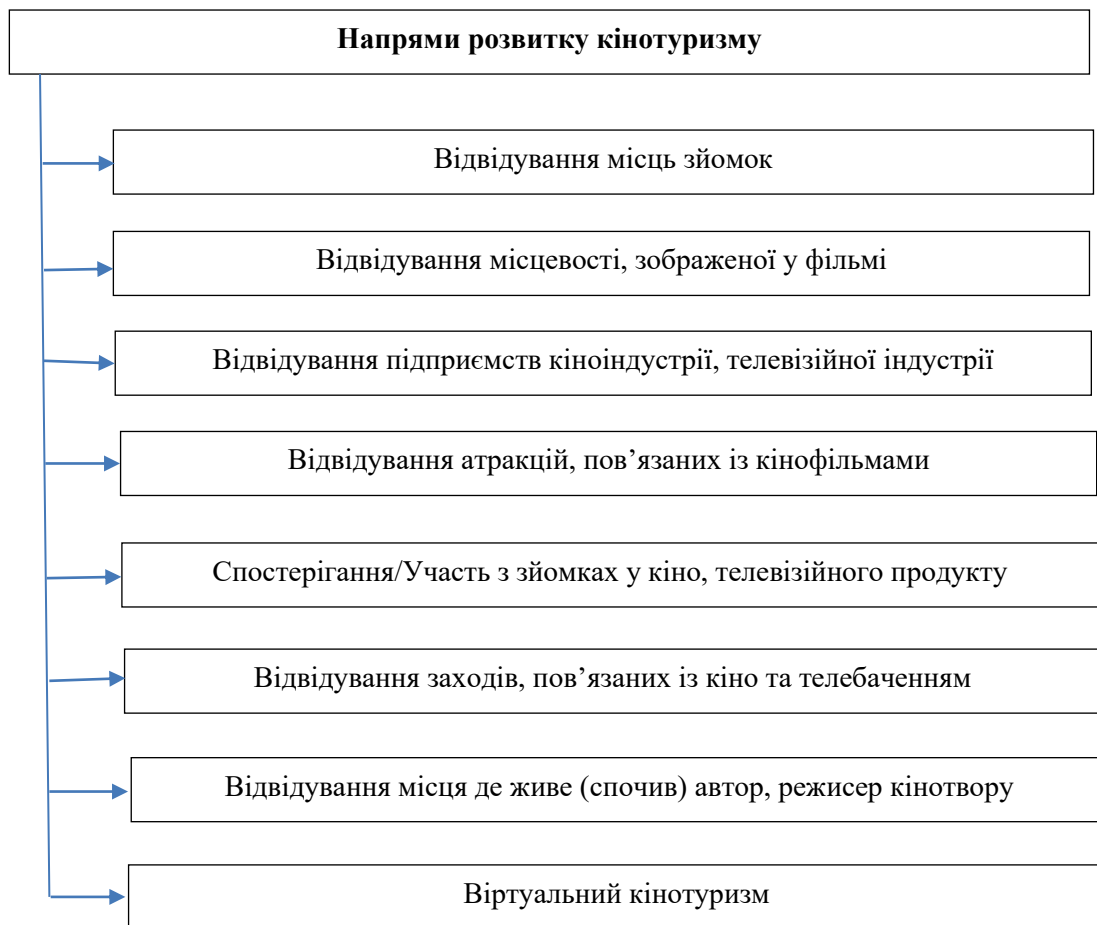

Рисунок 2 – Напрями розвитку кінотуризму.
 Джерело: розроблено авторами на підставі [1; 2]

Але, насправді, сучасний кінотуризм виник набагато раніше у 60-х роках минулого століття, коли на світ з'явився перший тематичний парк Уолта Діснея, що побудований у Каліфорнії. Легендарний мультиплікатор особисто керував його розробкою та будівництвом. Сьогодні Діснейленд вважається найбільш відвідуваним парком світу: з моменту запуску 1955 року його відвідали 700 млн людей. На відміну від інших філій, каліфорнійський Діснейленд розширювався поступово. Тепер це цілий курортний комплекс із улюбленими персонажами та шістьма десятками атракціонів. Парк поділений на вісім тематичних зон, які поєднує старовинна вузькоколіяка. Тут є замок Сплячої красуні, карусель Пітера Пена, лабіринт Аліси, величезне колесо огляду Міккі-Мауса, свої готелі та ресторани. А ще в Діснейленд регулярно проходять барвисті паради мультяшних героїв. Кульмінацією кожного дня стає традиційний діснеєвський феєрверк [10]. Зараз тематичні Дісней-парки можна зустріти у різних куточках світу.

Перелік основних кінотворів, що генерують туристичний потік та розвиток сфери гостинності з відповідним контентом, є достатньо великим: «Гаррі Поттер», «Володар Перстнів», «Хроніки нарнії», «Горець», «Їж, молись, кохай», «Блакитна лагуна», «Мільйонер з нетрів», «Зіркові війни», «Лара Кроуфт – розкрадачка гробниць», «Пірати Карибського моря», «Аватар», «Гра престолів», тощо [8-10].

Не можна забувати про підприємства кіноіндустрії, які після випуску успішних стрічок привертають увагу туристів. Серед найвідоміших об'єктів, які приймають кінофанатів, лідерами є [11]: Universal, Голівуд, Лос-Анджелес (США); Warner Bros, Голівуд, Лос-Анджелес (США); Paramount, Голівуд, Лос-Анджелес (США); Британське відділення Warner Bros, Лондон (Великобританія); Cinecitta в Римі (Італія); Weta у Веллінгтоні (Нова Зеландія); La Cité du Cinéma в паризькому передмісті Сен-Дені (Франція); Film City в Мумбаї, Боллівуд (Індія); Studio Ghibli (Японія) - студія анімаційного кіно; Filmpark

Babelsberg під Берліном (Німеччина); Atlas, Уарзат (Марокко) – найбільша кіностудія у світі, що розташована у пустелі.

Окрім підприємств кіноіндустрії не варто забувати і про події, що пов'язані із життям кінематографічного світу – це фестивалі, церемонії вручення нагород та кінопремій. Серед усієї сукупності подій, що проводяться щорічно у різних країнах світу, найбільш відвідуваними є [1]: Премія Академії кінематографічних мистецтв і наук «Оскар»; Канський кінофестиваль «Золота пальмова гілка»; Венеціанський кінофестиваль «Золотий лев»; «Кришталевий глобус»; Берлінський кінофестиваль «Золотий ведмідь».

Наша держава також має в наявності відомі кінокартини, що потроху генерують додатковий потік туристів до різних місць України. Так, успіхом вже користується сучасне українське кіно, зокрема, серіал «Кріпосна», який став хітом за кількістю переглядів у Польщі. Події стрічки відносять глядачів в ХІХ століття. Аудиторія фільму зростає небаченими темпами. Щоб краще передати атмосферу, творці серіалу відмовилися від штучних павільйонних декорацій. У списку локацій виявилися великі надбання архітектури: Києво-Печерська Лавра і столичний «Шоколадний будиночок», Національний музей народної архітектури та побуту Пирогово, Національний історико-культурний заповідник «Качанівка», а також «тернопільський Версаль» - Палац Вишневецьких. Серед причин успіху українського серіалу у вітчизняних та закордонних глядачів називають географічний фактор. «Вперше на наших екранах з'явився серіал, дія якого відбувається в наших географічних широтах...» [12]. Серіал уподобав польський глядач і вже зараз є вітчизняні та іноземні туристи, що приїжджають відвідати місця зйомок серіалу і перейнятися всією його атмосферою.

3 травня 2021 року відбулася прем'єра українсько-словацького історичного телесеріалу «Слов'яни». Це історичний серіал із елементами фентезі, завдяки якому, глядач має можливість перенестися у VII століття і побачити життя своїх предків. Стрічка містить давньослов'янські обряди, реконструйовані вченими-фольклористами, та фрагменти замовлянь. Події розгортаються за часів вторгнення аварів на слов'янські землі паралельно у двох поселеннях: городищі землеробів Фурнау та у схованому високо в Карпатах селищі мисливців і пастухів Великий Стіл.

Головна мета творців серіалу – це зробити слов'ян і їхню міфологію, «слов'янську тему» взагалі модними у світі, поставивши її в один ряд із давньогрецькою та давньоримською міфологіями. Більша частина фільмування серіалу проходила в Житомирській області. Зйомки на Житомирщині тривали з травня по листопад 2019 року поблизу сіл Дениші та Тригир'я Тетерівської територіальної громади, а також частково в Києві та на локаціях у Чехії та Словаччині [13]. У Тетерівській сільській об'єднаній територіальній громаді, вже розвивають кінотуризм на локаціях, де проходили зйомки серіалу. За дослідженнями, завдяки серіалу потік туристів до громади зріс. Зараз великою популярністю користуються локації, де знімалася стрічка, і які пропонують для огляду під час екскурсії туристичним маршрутом громади. До турмаршруту включені скеледром, руїни садиби Терещенків, костел блаженного Владислава з Гельньова, Преображенський Тригирський чоловічий монастир, дуб Патріарх, меморіально-мінералогічний музей ім. В. Г. Бондарчука. Щодо самої стрічки, то один зі знімальних її майданчиків розташований поруч з відомим скеледромом у Денишах. Там залишилися цікаві декорації, які використовувалися для сцен фільму. Зараз вони є гарними локаціями для туристів, адже вже перетворилися на оригінальні фотозони [14]. Робота над розвитком даного напрямку та відповідних закладів, що обслуговують таку категорію туристів, у громаді продовжується.

«Захар Беркут» - ще одна кінострічка українсько-американського виробництва, яка була випущена у прокат у 2019 році. Кінокартину знімали англійською мовою для міжнародного прокату, а для України продублювали українською. Зйомки відбувалися в Карпатах (поблизу озера Синевір та Манявського водоспаду) і під Києвом. Стрічка мала успіх не тільки в Україні, але й в країнах Північної Америки. На тлі сюжетної лінії глядачі фільму знайомляться із чудовими краєвидами України. Самі іноземні актори, які приймали участь у зйомках, були вражені не тільки краєвидами, але й багатою історією, незабутніми національними костюмами. Відстежити чіткий взаємозв'язок між переглядом фільму та формуванням в'їзного туристичного потоку до Карпат дуже важко, але, за свідченнями господарів закладів гостинності, вже є клієнти, які приїхали з-за кордону саме після перегляду цієї стрічки. Позаочі фільм «Захар Бер-

кут» порівнюють із «Грою престолів» [15], яка мала успіх і як кінострічка і як маркетинговий інструмент просування нових туристичних дестинацій, генеруючи безліч супутніх тематичних підприємств сфери гостинності.

Індустріальні пейзажі Кривого Рогу, який вже і так спеціалізується на розвитку промислового туризму, виявилися унікальним місцем для зйомок фільму українського виробництва «Червоний» (2017 р. випуску в прокат). За словами продюсера, вони об'їздили половину України, включаючи Карпати та Північ, у пошуках локації фільму. Але в результаті, одному з художників попалися в Інтернеті чудові червоні гори і, оскільки кінокартина має назву «Червоний», такі світлина надихнула творців приїхати в це місце і переконатися, що воно є унікальним. Фільм було знято за мотивами однойменного роману Андрія Кокотюхи, що складається із трьох частин. Основна частина фільму за сюжетом відбувається у ГУЛАГу, де українці підняли повстання. [16]. Зараз, туристична фірма «Україна Інкогніта» пропонує індустріальний тур в Кривий Ріг, в який входить і відвідування локацій зйомок фільму «Червоний». Це екскурсія до підземель Кривбасу – штольних, штучних печер, біля села Аннівка під Кривим Рогом, більш відомі як Кочубеївські; відвідування знімального майданчику «криворізького ГУЛАГу-концтабору» [17]. Місцеві мешканці поклали велику надію на те, що декорації після зйомок буде збережено та використано для нових екскурсійних маршрутів, але «не сталося як гадалося», більшість об'єктів була втрачена через недогляд та відсутність охорони [18]. Мрія перетворити локації зйомок у Кривому Розі на другий Хоббітон так і залишилися мрією.

Сьогодні вже є певний перелік українських туроператорів, які пропонують екскурсії (тури) по локаціях, де проходили зйомки кінофільмів, або по місцях, про які розповідається у стрічці: туроператор «Андреоллі-тур» - фільм «Д'артаньян і три мушкетери», екскурсія «Шляхами Мушкетерів»; туроператор «Karpaty Travel» - фільм «Синевир», тур «Відпустка в Карпатах. Колочава»; туроператор «Україна Інкогніта» - фільм «Червоний», індустріальний тур «Подорож на іншу планету»; туроператори «ТамТур» і «ЄвроСтандарт» - фільм «Вій», екскурсія «Скарби Північної столиці»; туристична компанія «Чорнобиль тур» - серіал «Чорнобиль», екскурсії Чорнобильською зоною [19-24]. Остання ту-

ристична компанія – національний провайдер екскурсій Чорнобильською зоною, «Чорнобиль тур» [24], пропонує екскурсії на будь-який гаманець для туристів, які бажають відвідати місця, представлені у серіалі американського виробництва «Чорнобиль», що вийшов у прокат у 2019 році. Серед місць зйомок – два київських університети, національна бібліотека ім. В. І. Вернадського і узбережжя Київського моря. Парадоксальним є той факт, що більшість локацій нібито Чорнобильської АЕС взагалі знімалися не в Україні [25].

Події у світі кінематографії також привертають велику увагу з боку глядачів та шанувальників кіно в Україні. Серед найбільш відвідуваних фестивалів, які проходять в Україні [26]: Одеський кінофестиваль «Золотий Дюк», Київський міжнародний фестиваль короткометражних фільмів (KISFF); Docidays.ua – міжнародний фестиваль документального кіно; Київський міжнародний кінофестиваль «Молодість»; фестиваль вуличного кіно (м. Коростень); фестиваль короткометражних фільмів «Wiz-Art» (м. Львів); Одеський міжнародний кінофестиваль; фестиваль україномовного кіно «Відкрита ніч» (Київ); фестиваль телевізійного кіно «Корона Карпат» (м. Трускавець). Звичайно, рівень, кількість учасників і гостей представлених фестивалів не такі масштабні, як у тих що представлені вище, але, без сумніву ці заходи також привертають увагу туристів, що є шанувальниками різноманітних жанрів кіно. На окрему увагу заслуговує зовсім «юна» церемонія нагородження національної кінопремії «Золота дзига», започаткована у 2017 році, яка на час свого проведення окрім професійних діячів та номінантів збирає шанувальників кіно і фанатів кінозірок з усіх куточків України.

Столиця також пропонує екскурсії по кіностудіях ім. О. Довженка [27] та FILM.UA [28]. Це зустріч з минулим (у випадку з першим об'єктом) і майбутнім українського кінематографу (якщо відвідуєте другу кіностудію). Під час екскурсії відвідувачів знайомлять із усіма стадіями створення кіно та телевізійного продукту; занурюються у світ анімаційного кіно та дізнаються яким чином відбувається процес озвучування, як знімають різноманітні телевізійні шоу-програми, тощо. Не відстає від Києва і Одеська кіностудія, яка також відкриває свої двері для туристів Пів-

денної Пальміри, запрошуючи відвідати музеї експозиції та техніки кіно.

Не можна не пригадати музей, що функціонує з 2000 року у Верховинському районі на Івано-Франківщині – це музей кінофільму «Тіні забутих предків» [29], який відкрився в хаті Петра і Євдокії Сорюків. Саме у тут в 1963-1964 роках, упродовж семи місяців, проживав під час зйомок знаменитий кінорежисер Сергій Параджанов. Усі гості й відвідувачі музею можуть тут переглянути фільм і ознайомитися з історією створення кінострічки. Музейна експозиція представляє речі, пов'язані з фільмом. За окрему плату можна приміряти гуцульський костюм і зробити фотографії.

Схід України також має перспективи розвитку кінотуризму. Прихований потенціал у напрямку літературного та пов'язаного з ним кінотуризму має м. Старобільськ, оспіване у «12 стільцях» І. Ільфа та Є. Петрова та представлене у однойменних кінострічках (яких до речі дві) як Старгород. Насправді, зйомки обох стрічок проходили на інших локаціях, але, незважаючи на ці, відомі всім факти, Старобільськ, що зараз позиціонує себе культурною столицею Луганщини, все одно приймає незначний потік шанувальників і літературного твору і фільму. Крім того, саме у Старобільську знімався відомий фільм «Дике поле» режисера Я. Лодигіна. Сюжет стрічки засновано на романі С. Жадана «Ворошиловград». Фільм вийшов у прокат у 2018 р. та викликав резонанс у суспільстві, його неоднозначно оцінюють критики, але вже зараз є поодинокі туристи, які відвідують Старобільськ, аби власними очима подивитися на містечко, згадане у відомому романі та на локації, зняті у сучасному українському кіно.

Вже зараз на теренах українського Донбасу знімають кілька паралельних кінопроектів. Серед них найцікавішим є «Евродонбас» фільм присвячений тому, як українці та європейці у другій половині XIX сторіччя будували промисловість Луганської та Донецької областей [30]. Локації, що обираються для зйомок – це місця де залишилися ще пам'ятки історії та архітектурні будівлі того часу. Так до локацій зйомок увійшли школа у смт. Нью-Йорк, що на Донеччині та будівля лікарні содового заводу, що у м. Лисичанськ на Луганщині. Обидві пам'ятки архітектури мають більш ніж сторічну історію, а їх де-

монстрація у фільмі стовідсотково приверне увагу потенційних туристів.

Не останню роль у розвитку туризму та сфери гостинності на сході України відіграють події кінематографічного світу, що відбуваються на території цих регіонів. Так, у 2017 на Луганщину до м. Северодонецьк завітав міжнародний фестиваль документального кіно Docudays.ua, що проходить різними містами України, привернувши увагу регіональної спільноти та пожвавивши внутрішні маршрути руху шанувальників кіно в Луганській області [31]. Такий самий ефект мав інший захід, проведений на Лугащині у 2019 році – це фестиваль «Нове українське кіно» [32]. Фестиваль проходив майже місяць, в межах якого всі бажаючі з різних куточків області отримали можливість безкоштовно переглянути нові сучасні кінотвори українського виробництва.

15 листопада 2021 року у Довженко-Центрі (Київ) стартувала освітня програма «Культурфільм: Кіноревізія Донбасу 2.0» [33]. Це спеціальний цикл кінопоказів та лекцій відомих дослідників, присвячений темі Донбасу у кінематографі радянської доби. Глядачі матимуть змогу побачити, відчути й зрозуміти особливості формування індустріального образу Донбасу та його ідентичності у кіно, і простежити їх зміни від 1930-х років до часів перебудови та здобуття Україною незалежності. Такий захід має сприяти поширенню інформації про регіон, зацікавити учасників, та спонукати їх до візиту на Схід країни, аби особисто побачити ті території та об'єкти, що представлені у кінострічках.

Неоціненну послугу східним регіонам для розвитку туризму надають випуски різних тревел-шоу, які у 2020, коли закрились кордони переорієнтувались на внутрішні дестинації. Завдяки проекту «Орел та Решка: Вдома краще!» [34] мешканці нашої країни побачили та по новому подивились на такі міста як Краматорськ, Соледар, Бахмут, Северодонецьк. У випуску, присвяченому східним областям на всю країну показали фестиваль «Східний бастион», який щорічно проводять в обласному центрі Луганщини. Коментарі підписників після публікації відео у мережі демонструють бажання відвідати ці місця у майбутньому. Виявляється, що навіть не всі мешканці східної частини країни знають про можливості відпочинку та про

цікаві місця своєї малої батьківщини. Завдячуючи циклу таких телепрограм, мешканці інших областей отримали змогу побачити безкрайні степи, чудові краєвиди та неймовірні пейзажі сходу України. Тревел-блогери наочно показали і довели, що тут є де зупинитися, що подивитись та є чим зайнятись, якщо ви шанувальник активного відпочинку.

Є ще одна категорія кінопродуктів, які у майбутньому мають всі шанси генерувати туристичний потік та спонукати для створення відповідної інфраструктури на території східної частини країни. Це кінофільми, присвячені воєнним подіям, що розгортаються тут з 2014 року, це ціла низка і документальних і художніх стрічок, які розповідають про окремих постатей чи про окремі події, що відбуються протягом всього збройного конфлікту: «Кіборги», «Терикони», «Луганський форпост», «Донбас», «Погані дороги»... Цей список можна продовжувати ще довго. У майбутньому, ці фільми можуть стати основою для ностальгічного чи мілітарі-туризму по місцях воєнних подій сучасності, але це тільки перспектива, яку буде реалізовано після завершення воєнного протистояння.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Україна поки що не стала Меккою кінематографічного туризму, але існує багато перспектив, велика кількість можливостей на які у повній мірі не звертають уваги наші провайдери туристичних послуг та, зокрема, послуг гостинності. Тим не менше, відчутний зиск вже мають власники закладів гостинності тих регіонів, що популяризуються у сучасному кіно та у телепрограмах: це західні регіони і узбережжя Чорного моря. Тож національним туроператорам є сенс використовувати наявні ресурси кіноіндустрії, які дозволять сформувати додатковий потік туристів.

Східні регіони України, перебуваючи у депресивному стані, потребують нових інструментів розвитку. Кінотуризм має всі шанси стати каталізатором, який сприятиме відновленню занедбаних територій та об'єктів історико-культурної спадщини, інфраструктури та підприємств сфери гостинності, дозволить визначити альтернативний шлях їх розвитку та створити нові туристичні дестинації для самих мешканців регіону та для решти населення країни. Найперспективнішим є відвідування місць та конкретних об'єктів, що були представлені у різноманіт-

них тревел-шоу, що прискорить розвиток внутрішньо-регіонального туризму та дозволить залучити новий потік мандрівників з інших областей України.

Література

1. Connell J. Film Tourism – Evolution, Progress and Prospects. *Tourism Management*. 2012. 33 (5). P. 1007-1029.
2. Машкіна В. В., Салімон С. С. Кінотуризм – інноваційний напрямок розвитку культурно-пізнавального туризму. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Географічні науки*. 2018. Вип.8. С.263-269.
3. Гурова Д. Д., Бонтей В. М. Кінотуризм – перспективний напрям розвитку туризму ХХІ століття. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції "Стратегічні перспективи туристичної та готельно-ресторанної індустрії в Україні: теорія, практика та інновації розвитку" (м. Умань, 30-31.10.2019 р.). Умань: Візаві, 2019. 350 с. С.22-24.
4. Кінотуризм: популярні туристичні місця, де знімали кіно. *TourKazka: мандри як стиль життя*. 22 січня 2020. URL: <https://tourkazka.com/kinoturizm-populyarni-mistsya-de-znimaly-kino/>
5. Quantifying Film and Television Tourism in England. *Report for Creative England in association with VisitEngland by Olsberg SPI*. 4th of March 2015. URL: <https://applications.creativeengland.co.uk/assets/public/resource/140.pdf>
6. Ачкасова В., Салімон С. Кінотуризм – інноваційний напрям розвитку туризму в Україні. *Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна*. 2019. Вип. 9, С. 164-172.
7. Кино как драйвер туризма или почему «Игру Престолов» захотят снимать и в России: Ассоциация туроператоров. 23 сентября 2019. URL: <https://www.atorus.ru/news/press-centre/new/48642.html>
8. 10 мест, где снимали «Гарри Поттера». РБК. 6.05.2020. URL: <https://realty.rbc.ru/news/5eac74e59a79477ceecfe95>
9. Горидко М. Кинотуризм: 10 мест на земле, где можно ощутить себя кинозвездой: Mandria.ua 27 лютого 2017. URL: <https://www.mandria.ua/uk/cities/3022>

10. Смирнова У. 10 самых грандиозных парков развлечений в мире. *РБК*. 06.02.2019. URL: <https://realty.rbc.ru/news/5c59ce419a7947032e86c8db>

11. Названо 10 кіностудій світу, найбільш цікавих для туристів. *Уніан*. 26.02.2016. URL: <https://www.unian.ua/world/1276944-zmi-v-chechni-u-viyskoviy-chastini-stalasya-masovabiyka-mij-mistsevimi-ta-rosiyskimi-soldatami-video.html>

12. Украинская «Рабыня Изаура»? Названы причины небывалого успеха сериала «Крепостная» в Польше: *TK.Media*. 11 серпня 2019. URL: <https://tk.media/news/ukrainskaya-rabynya-izaura-nazvany-prichiny-nebyvalogo-uspeha-seriala-krepostnaya-v-polshe>

13. Слов'яни (телесеріал): інформаційна довідка. Вікіпедія: вільна енциклопедія. URL: [https://uk.wikipedia.org/wiki/Слов'яни_\(телесеріал\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/Слов'яни_(телесеріал))

14. У Тетерівську громаду зріс потік туристів після зйомок телесеріалу. *Українформ*. 15.10.2019. Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-regions/2799180-u-teterivsku-tergromadu-zris-potik-turistiv-pisla-zjomok-teleserialu.html>

15. Бойчук А. Фільм «Захар Беркут», який сьогодні вийшов у широкий прокат, порівнюють із «Грою престолів». *Галичина*. 10.10.2019. URL: <https://galychyna.if.ua/analytic/film-zaharberkut-yakiy-sogodni-viyshov-u-shirokiy-prokat-porivnyuyut-iz-groyu-prestoliv/>

16. Кривой Рог – уникальное место для съёмок фильма «Червоний», – Андрей Суярко. *Первый городской*. 11.04.2016. URL: <https://one.kr.ua/news/3388>

17. Подорож на іншу планету. Індустріальний тур в Кривий Ріг. *Україна-Інкогніта*. URL: <https://incognita.com.ua/podorozh-na-inshu-planetu-industrialniy-tur-v-kriviy-rig>

18. У Кривого Рога не получилось стать Хоббитоном. Почему? *Первый Криворожский*. 12.09.2017. URL: <https://1kr.ua/news-35797.html>

19. Екскурсія «Шляхами Мушкетерів». *Андреоллі-тур*. URL: <https://lviv-tourist.info/mushketry/>

20. Відпустка в Карпатах: Колочава. *Karpaty Trevel*. URL:

<https://www.karpaty.travel/ua/tours/combi/vidputska-kolochava/>

21. Фотогалерея: Синеvir. В Украине снимают первый фильм ужасов в 3D. *Кореспондент*. 12.03.2012. URL: <https://korrespondent.net/showbiz/cinema/1328822-fotogalereya-sinevir-v-ukraine-snimayut-pervyj-film-uzhasov-v-3d>

22. Скарби Північної Столиці (Екскурсія до Чернігова). *ЄвроСтандарт*. URL: http://estandard.com.ua/sokrovishcha_severnoy_tolitsy_chernigov/

23. 5 украинский достопримечательностей, где снимали культовые фильмы: *Ukraine is*. 09.10.2018. URL: <https://www.ukraine-is.com/ru/5-ukrainskikh-dostoprimechatelnostej-gde-snimali-kultovye-filmy/>

24. Чорнобиль тур.ua: офіційний сайт національного провайдера екскурсій в Чорнобильську зону. URL: https://chernobyl-tour.com/ukraine/?action_skin_change=yes&skin_name=ua

25. Косянчук І. Де знімали американський фільм про Чорнобиль? *Погляд*. 14.05.2019. URL: <https://poglyad.tv/de-znimaly-amerykanskyj-film-pro-chornobyl-article>

26. Кінофестиваль. *Державне агентство України з питань кіно*. URL: <https://usfa.gov.ua/tag/kinofestyval>

27. Кіно і люди: екскурсія на кіностудію ім. О. Довженка. *Relax: event and travel services*. URL: <https://relax.com.ua/uk/ekskursiyi-porkiyevu/cinema-and-people/>

28. Екскурсії по кіностудії *Film.ua*. *Film.ua*. Режим доступу: <https://film.ua/uk/services/events/filmemotion>

29. Музей кінофільму «Тіні забутих предків». *Йо Верховина*. URL: <https://verkhovyna.life/tini/>

30. Мамонова Г. "До того бідного Донбасу доколувають з усіх боків". Корній Грицюк знімає фільм про історію сходу. *Суспільне*. 14.04.2021. URL: <https://suspilne.media/122226-do-togo-bidnogo-donbasu-dokolupuutsa-z-usih-bokiv-kornij-gricuk-znimaefilm-pro-istoriu-shodu/>

31. XIV Мандрівний міжнародний фестиваль документального кіно "DOCUDAYS UA" завітає на Луганщину. 21.11.2017. *ВістіЛуг*. URL: <http://vistilug.com.ua/news/1020-xiv-mandrivnii-mizhnarodnii-festival-dokumental->

nogo-kino-docudays-ua-zavitae-na-luganshchinu/

32. Фестиваль «Нове українське кіно» на Луганщині. Суспільне. 15.04.2019. URL: <https://dn.suspilne.media/news/18321>

33.Культурфільм: кіноревізія Донбасу. Довженко-центр. URL: <https://dovzhenkocentre.org/event/kulturfm-lm-k-norev-z-ya-donbasu-2-0/>

34.Дома лучше! Донбас. YouTube. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=aeqHxlnfThw>

Reference

1. Connell, J. (2012). Film Tourism - Evolution, Progress and Prospects. *Tourism Management*. 33 (5). 1007-1029.

2. Mashkina, V. V., Salimon, S. S. (2018). Film tourism - an innovative direction in the development of cultural and cognitive tourism. *Scientific Bulletin of Kherson State University. Series: Geographical Sciences*. Issue 8. 263-269.

3. Gurova, D. D, Bontay, V. M. (2019). Film tourism - a promising area of tourism in the XXI century. Proceedings of the All-Ukrainian scientific-practical conference "Strategic prospects of the tourism and hotel and restaurant industry in Ukraine: theory, practice and innovation of development" Uman: Vizavi, 350 (22-24).

4. Film tourism: popular tourist places where movies were shot. (2020) TourKazka: travel as a lifestyle. Retrieved from: <https://tourkazka.com/kinoturizm-populyarni-mistsya-de-znimaly-kino/>

5. Quantifying Film and Television Tourism in England. Report for Creative England in association with VisitEngland by Olsberg SPI. 4th of March 2015. Retrieved from: <https://applications.creativeengland.co.uk/assets/public/resource/140.pdf>

6. Achkasova, V., Salimon, S. (2019). Film tourism - an innovative direction of tourism development in Ukraine. *Bulletin of Karazin KhNU*. 9. 164-172.

7. Cinema as a driver of tourism or why "Game of Thrones" will want to shoot in Russia (2019). *Association of Tour Operators*. September 23. Retrieved from: <https://www.atorus.ru/news/press-centre/new/48642.html>

8. 10 places where "Harry Potter" was filmed (2020). *RBC*. Retrieved from:

<https://reality.rbc.ru/news/5eac74e59a79477ceeccfe95>

9. Goridko, M. (2017). Film tourism: 10 places on earth where you can feel like a movie star. *Mandria.ua*. Retrieved from: <https://www.mandria.ua/en/cities/3022>

10. Smirnova, U. (2019). 10 most ambitious amusement parks in the world. *RBC*. Retrieved from: <https://reality.rbc.ru/news/5c59ce419a7947032e86c8d6>

11. Is was named 10 film studios in the world, what are the most interesting for tourists (2016). *UNIAN*. Retrieved from: <https://www.unian.ua/world/1276944-zmi-v-chechni-u-viyskoviy-chastini-stalasya-masovabiyka-mij-mistsevimi-ta-rosiyskimi-soldatami-video.html>

12. Ukrainian "Slave Isaura "? The reasons for the unprecedented success of the series "Krepostnaya" in Poland are named (2019). *TK.Media* Retrieved from: <https://tk.media/news/ukrainskaya-rabynya-izaura-nazvany-prichiny-nebyvalogo-uspehaseriala-krepostnaya-v-polshe>

13. Slavs (TV series): information reference. Wikipedia: free encyclopedia. Retrieved from: [https://uk.wikipedia.org/wiki/Слов'яни_\(телесеріал\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/Слов'яни_(телесеріал))

14. The flow of tourists to the Teteriv community has increased after the shooting of the TV series. (2019). *Ukrinform*. Retrieved from: <https://www.ukrinform.ua/rubric-regions/2799180-u-teterivsku-tergromadu-zrispotik-turistiv-pisla-zjomok-teleserialu.html>

15. Boychuk, A. (2019). The film "Zahar Berkut", which was released today, is compared to "Game of Thrones". *Galicia*. Retrieved from: <https://galychna.if.ua/analytic/film-zahar-berkut-yakiy-sogodni-viyshov-u-shirokiy-prokat-porivnyuyut-iz-groyu-prestoliv/>

16. Krivoy Rog - a unique place for the filming of "Red" - Andrei Suyarko (2016). *The first city*. Retrieved from: <https://one.kr.ua/news/3388>

17. Travel to another planet. Industrial tour to Kryvyi Rih. *Ukraine-Incognita*. Retrieved from: <https://incognita.com.ua/podorozh-na-inshu-planetu-industrialniy-tur-v-kriviy-rig>

18. Kryvyi Rih failed to become a Hobbiton. Why? (2017). The first Kryvyi Rih. Retrieved from: <https://1kr.ua/news-35797.html>

19. Excursion "In the Way of the Musketeers". Andreolli tour. Retrieved from: <https://lviv-tourist.info/mushketery/>

20. Vacation in the Carpathians: Kolochava. *Carpathians Travel*. Retrieved from: <https://www.karpaty.travel/ua/tours/combi/vidpu-stka-kolochava/>

21. Photo gallery: Synevir. The first horror film in 3D is being shot in Ukraine. (2012). *Correspondent*. Retrieved from: <https://korrespondent.net/showbiz/cinema/1328822-fotogalereya-sinevir-v-ukraine-snimayut-pervyj-film-uzhasov-v-3d>

22. Treasures of the Northern Capital (Excursion to Chernihiv). *EuroStandard*. Retrieved from: http://estandard.com.ua/sokrovishcha_severnoy_s_tolitsy_chernigov/

23. 5 Ukrainian sights where cult films were shot (2018). *Ukraine is*. Retrieved from: <https://www.ukraine-is.com/en/5-ukrainskix-dostoprimechatelnostej-gde-snimali-kultovye-filmy/>

24. Chornobyl tur.ua: official site of the national provider of excursions to the Chornobyl zone. Retrieved from: https://chernobyl-tour.com/ukraine/?action_skin_change=yes&skin_name=ua

25. Kosyanchuk I. Where was the American film about Chernobyl made? (2019). *View*. Retrieved from: <https://poglyad.tv/denimaly-amerykanskyj-film-pro-chornobyl-article>

26. Film Festival. State Agency of Ukraine for Cinema. Retrieved from: <https://usfa.gov.ua/tag/kinofestval>

27. Cinema and people: a tour of the film studio. O. Dovzhenko. Relax: event and travel services. Retrieved from: <https://relax.com.ua/uk/ekskursiyi-pokiyevu/cinema-and-people/>

28. Excursions to the Film.ua film studio. Film.ua. Retrieved from: <https://film.ua/uk/services/events/filmemotion>

29. Museum of the film "Shadows of Forgotten Ancestors". *Yo Verkhovyna*. Retrieved from: <https://verkhovyna.life/tini/>

30. Mamonova G. "To the poor Donbass pecked on all sides." Korniy Hrytsiuk is making a film about the history of the East. (2021). *Public*. Retrieved from: <https://suspilne.media/122226-do-togo-bidnogo-donbasu-dokolupuutsa-z-usih-bokiv-kornij-gricuk-znimaie-film-pro-istoriu-shodu/>

31. XIV Traveling International Documentary Film Festival "DOCUDAYS UA" will visit Luhansk region. (2017). *NewsMead*. Retrieved from: <http://vistilug.com.ua/news/1020-xiv-mandrivnii-mizhnarodnii-festival-dokumentalnogo-kino-docudays-ua-zavitae-naluganshchinu/>

32. New Ukrainian Cinema Festival in Luhansk Region. (2019). *Public*. Retrieved from: <https://dn.suspilne.media/news/18321>

33. Cultural film: film revision of Donbass. *Dovzhenko Center*. Retrieved from: <https://dovzhenkocentre.org/event/kulturf-lm-k-norev-z-ya-donbasu-2-0/>

34. In home is better! Donbas. *YouTube*. Retrieved from: <https://www.youtube.com/watch?v=aeqHxInfThw>

Стаття надійшла
до редакції : 15.01.2022 р.

Стаття прийнята
до друку: 30.03.2022 р.

Бібліографічний опис для цитування :

Зеленко О. О. Кінотуризм як інноваційний інструмент розвитку сфери гостинності України / О. О. Зеленко, У. Є. Осовська // Часопис економічних реформ. – 2022. – № 1 (45). – С. 101–112.

МОТИВАЦІЙНИЙ ЛИСТ ПРИ ВСТУПІ ДО ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ*

Мотиваційний лист – це документ, що складається і подається вступником до закладу вищої освіти, у якому пояснюються причини, через які вступник вважає себе найкращим кандидатом для вступу на відповідну навчальну програму.

Мотиваційний лист при вступі до закладу вищої освіти є однією з новацій, впровадженою Законом України «Про внесення змін до деяких законів України щодо вдосконалення освітньої діяльності у сфері вищої освіти». Цим законом внесено зміни до ст. 44 Закону України «Про вищу освіту», згідно з якими прийом на навчання для здобуття ступеня молодшого бакалавра чи бакалавра (магістра медичного, фармацевтичного або ветеринарного спрямувань) здійснюється з урахуванням бала за мотиваційний лист, вага якого може становити від 0 до 1 відсотка конкурсного бала, за умови оприлюднення результатів його оцінювання на веб-сайті відповідного закладу вищої освіти до початку основної сесії зовнішнього незалежного оцінювання.

Згідно з Умовами прийому на навчання для здобуття вищої освіти в 2022 році порядок подання та критерії оцінювання мотиваційних листів визначаються правилами прийому відповідного закладу освіти. Критерії оцінювання, структура оцінки та порядок оцінювання мотиваційних листів розробляються та затверджуються головами приймальних комісій закладу вищої освіти не пізніше ніж за один місяць до початку прийому мотиваційних листів та оприлюднюються на вебсайті закладу освіти. У цей же строк голова приймальної комісії затверджує склад комісії з оцінювання мотиваційних листів, до якої можуть входити представники роботодавців (за згодою).

Практика подання мотиваційних листів при вступі є новою для України, тож виникає питання про те, як саме треба писати мотиваційні листи, якою має бути їхня структура та зміст.

На сайті Motivation-letter.com пропонується дотримуватись п'яти порад для того, щоб написати хороший мотиваційний лист:

1. Пізнайте себе. Для написання хорошого мотиваційного листа потрібно добре

обміркувати та зрозуміти для самого себе, чому ви зацікавлені в цьому конкретному закладі чи освітній програмі.

Запишіть щонайменше п'ять унікальних рис, здібностей чи властивостей, завдяки яким ви виділяєтеся серед усіх інших. Оберіть лише ті, які ви збираєтеся використати у своєму листі, щоб довести приймальній комісії, що ви є цінним кандидатом.

2. Дослідіть предмет. Оберіть університет і спеціальність, на які ви претендуєте. Дослідіть їх якомога глибше. Дізнайтеся деталі, такі як місія, бачення та девіз університету (факультету) або навіть результати навчання, яких ви повинні досягнути для отримання освітнього ступеня. Ви пройдете довгий шлях до того, коли почнете складати мотиваційний лист. Чим конкретнішими і більш орієнтованими на деталі ви будете у своєму листі, тим краще. Також подивіться приклади мотиваційних листів в інтернеті.

3. Зробіть перший проєкт. Це важлива частина процесу оформлення вашого листа. У деяких випадках потрібно приблизно 3–4 чернетки, щоб написати мотиваційний лист. У кожному проєкті слід почати із запису основних ідей над окремими розділами.

4. Перечитайте лист і перевірте, що ви відповіли на всі важливі запитання. Хто ви та для чого звертаєтесь? Як ви дізналися про університет / факультет / спеціальність? Чому ви хочете навчатися в університеті / на факультеті / на спеціальності? Що робить вас найкращим кандидатом, якого можна прийняти? Підсумуйте, яка саме кваліфікація, життєвий досвід, досвід роботи та особисті якості підготували вас до навчання в університеті.

5. Завершіть лист. Переконайтеся, що ваш лист поміщається на одну сторінку, написаний правильним шрифтом і ви перевірили правопис та граматику. Дайте його

*За матеріалами: osvita.ua

прочитати декільком людям для ознайомлення й коментарів.

Мотиваційний лист є результатом особистої творчої праці абітурієнта, тож у зарубіжних вишах зазвичай не встановлюється якихось уніфікованих вимог щодо його структури та змісту. Однак заклади вищої освіти можуть публікувати на сайті зразки мотиваційних листів і правила їхнього оформлення (наприклад, щодо структури листа, його обсягу). Тому вступник заздалегідь повинен ознайомитись із сайтом обраного ним університету та підготувати лист відповідно до таких вимог і правил.

Разом з цим, мотиваційний лист повинен відповідати формальним вимогам, що ставляться до ділових листів:

зміст повинен бути лаконічним. Короткий виклад думок і використання найменшого числа слів заощадить дорогоцінний час зайнятої людини. Тільки важливі деталі, факти, цифри;

чітка структура спростить прочитання листа. Заздалегідь продуманий план дозволить конкретно вказати на значущі аспекти проблеми. Для спрощення читання бажано розбивати текст на абзаци, кожен з яких має містити певну концепцію;

неприпустимість емоцій. Лист не повинен мати емоційного відтінку, треба прагнути стриманості, розважливості, серйозності, практичності;

простота у викладі, яка дасть адресату можливість швидко зрозуміти зміст прочитаного;

неприпустима наявність орфографічних і стилістичних помилок.

Структура мотиваційного листа повинна містити «шапку», звертання, вступ, основну та заключну частини.

«Шапка» – частина листа, де містяться відомості про адресата (назва закладу вищої освіти, прізвище та ініціали особи, якій адресується лист) та адресанта (прізвище, ім'я, по батькові, адреса для кореспонденції та електронна адреса, номер телефону) – яка розташовується в правому верхньому куті листа.

Шанобливе звертання є важливою складовою мотиваційного листа. Воно надає листу офіційного характеру та привертає увагу адресата (наприклад: «Шановний Василю Михайловичу!»). Звертання зазвичай виділяється напівжирним шрифтом та/або курсивом і вирівнюється по центру.

Через один рядок після звертання розміщується вступ, який є першим абзацом листа. У цьому абзаци викладається його мета і причина написання (наприклад: «Звертаюся до Вас у зв'язку з...»). У цій частині варто коротко пояснити, чому вступник обрав саме цей університет і як, на його думку, навчання в університеті сприятиме його професійному розвитку і зростанню.

В основній частині описуються факти, які зможуть позитивно вплинути на вирішення питання про зарахування на навчання. Дивлячись на академічні та соціальні здобутки, навички й здібності вступника, приймальна комісія може схилитися до думки, що він буде успішним студентом.

Ця частина починається з другого абзацу мотиваційного листа та може складатися з двох-трьох абзацив. Як логічне продовження вступної частини листа, її можна розпочати з характеристики професійних цілей вступника, описати, що саме його цікавить в обраній ним освітній програмі та професії, ким він себе бачить після завершення навчання тощо. Така інформація свідчить про те, що він усвідомлює, яку освітню програму обирає, яку професію хоче здобути, і що навчання допоможе йому стати хорошим фахівцем в обраній сфері. Саме в цьому абзаци вступник доводить, що він є вмотивованою особою з добре визначеною метою.

У наступному абзаци вступнику потрібно описати:

свої здобутки, що будуть корисними для навчання за фахом (успіхи в навчанні, участь у проєктах і майстер-класах, володіння іноземними мовами та інше);

здобуті знання та навички, які допоможуть у навчанні на обраній спеціальності;

хороші академічні результати з певних предметів, які пов'язані з освітньою програмою та ін.

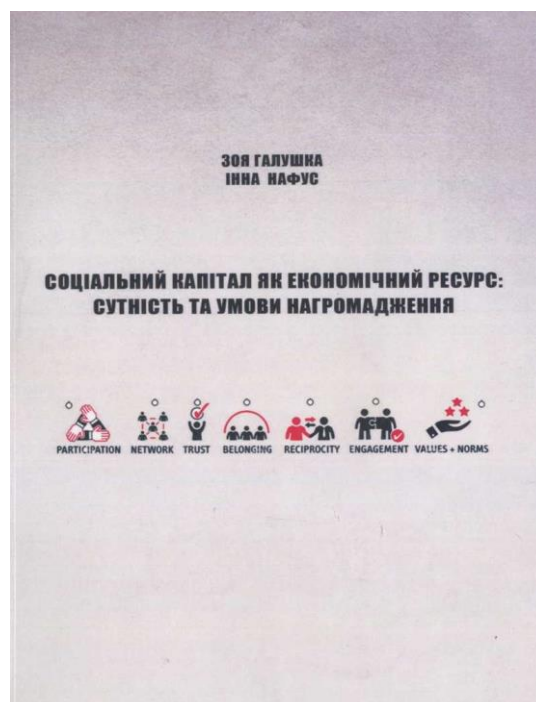
Важливою складовою мотиваційного листа може бути інформація про соціальні навички, необхідні для здобуття окремих професій та подальшої успішної роботи за фахом (наприклад, психологом, педагогом, юристом, менеджером тощо).

Заключна частина має завершуватися маленьким підсумком на два-три речення, які мають підтверджувати готовність вступника навчатися і вказують на його впевненість у правильному виборі освітньої програми.

Адаптаційний потенціал забезпечення стійкого функціонування реального сектора економіки України в умовах глобальної нестабільності: кол. моногр. / за ред. М. О. Кизима. Харків : ФОП Лібуркіна Л. М., 2021. 176 с.

Монографію присвячено розробці теоретико-методичного забезпечення підвищення спроможності економіки України до стійкого функціонування в умовах глобальної нестабільності. У межах проведеного дослідження визначено сутність, зміст та особливості адаптаційного потенціалу реального сектора економіки країни; розроблено методичний підхід до оцінки структурних дисбалансів реального сектора економіки України; виявлено диспропорції та дисбаланси реального сектора, а також між сектором матеріального виробництва та сферою послуг у економіці України; розроблено аналітичне забезпечення для визначення й оцінки впливу дисбалансів і диспропорцій реального сектора на його адаптаційний потенціал; сформовано рекомендації підвищення адаптаційного потенціалу економіки України шляхом зменшення диспропорцій і досягнення збалансованої структури реального сектора. Монографія може бути корисною науковцям і практикам, які займаються проблематикою функціонування реального сектора економіки України.

Галушка З. І., Нафус І. І. **Соціальний капітал як економічний ресурс: сутність та умови нагромадження** : монографія. Чернівц. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2021. 248 с.

У монографії здійснено міждисциплінарний аналіз змісту та функцій соціального капіталу як економічного ресурсу, визначено його характеристики, складові, особливості формування, нагромадження та використання на нано-, мікро-, мезо-, макро- та мега- рівнях. Визначено чинники його формування у сучасній економіці. Досліджено причини суперечливого характеру процесів формування та нагромадження соціального капіталу. Виявлено низку характеристик, що свідчать про недостатню зрілість СК в Україні. Обґрунтовано напрями впливу соціальних інвестицій та можливість урізноманітнення та поширення інноваційних форм Нагромадження соціального капіталу в Україні.

Книгу адресовано науковцям, викладачам, аспірантам, студентам, а також широкому колу читачів, які цікавляться означеною проблематикою.

Промислово-технологічний розвиток національної економіки у системі економічної безпеки України: маркетинговий аспект : кол. моногр. / за заг. ред. О. І. Іляш. Харків : ФОП Лібуркіна Л. М., 2021. 244 с.

У монографії досліджено теоретичні, науково-методичні питання, пов'язані із системою стимулювання промислово-технологічного розвитку національної економіки на засадах маркетингу в цілях забезпечення економічної безпеки держави. Сформовано теоретичний базис дослідження взаємозв'язків промислово-технологічного розвитку національної економіки й економічної безпеки держави. Виявлено концептуальні передумови становлення промислового маркетингу та його впливу на технологічний розвиток національної економіки. Узагальнено науково-методичний інструментарій інтегрального оцінювання промислово-технологічного розвитку в системі економічної безпеки на засадах маркетингу. Здійснено моніторинг міжнародного, інвестиційного, освітнього, наукового та екологічного маркетингових складників промислово-технологічного розвитку в системі економічної безпеки національної економіки України. Виявлено внутрішні можливості промислово-технологічного розвитку в системі економічної безпеки з використанням методу таксономії. Обґрунтовано стратегічні пріоритети державної маркетингової політики стимулювання промислово-технологічного розвитку національної економіки в цілях забезпечення економічної безпеки.

Теоретичні та практичні аспекти розпізнавання патологічних процесів в економіці України : кол. моногр. / за заг. ред. М. О. Кизима. Харків : ФОП Лібуркіна Л. М., 2021. 426 с.

Монографію присвячено розробці теоретико-методологічного забезпечення побудови системи раннього розпізнавання і попередження патологічних процесів в економіці України. На основі проведеного дослідження: обґрунтовано концепцію зародження і розвитку патологічних кризових процесів у реальному секторі економіки країни; уточнено сутність понять, що характеризують процеси зародження та розвитку патологічних процесів в економіці; розроблено структурно-логічну модель розпізнавання патологічних кризових процесів у реальному секторі економіки країни; розроблено методичний підхід до ідентифікації провідних видів економічної діяльності в економіці України, а також внутрішніх і зовнішніх факторів, що впливають на її динаміку; розроблено теоретико-методологічні рекомендації щодо формування можливих сценаріїв перебігу патологічних процесів і розвитку кризових явищ в економіці України; на основі розробленої імітаційної моделі проведено аналіз різних сценаріїв розвитку кризових процесів в основних видах економічної діяльності реального сектора економіки з метою визначення найбільш чутливих до кризоутворюючих шоків і диспропорцій показників і виявлення перспективних сценаріїв компенсації кризових процесів у видах економічної діяльності України.

Перелік рецензентів поточного номеру журналу

- Большаков М. М.** – доктор економічних наук, професор, почесний президент Сиктивкарського лісового інституту, Санкт-Петербурзький державний лісотехнічний університет, м. Сиктивкар, Росія.
e-mail: bolshakov@sfi.komi.com
- Васильєв А. Й.** – доктор економічних наук, професор, Президент інженерної академії України, заступник директора з науково-технічної діяльності Інституту проблем машинобудування ім. А. М. Підгорного, м. Харків, Україна.
e-mail: eau.7788982@gmail.com
- Гриневич Л. В.** – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри маркетингу, Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця, м. Харків, Україна.
e-mail: ludmyla.grynevych@gmail.com
- Давидюк Т. В.** – доктор економічних наук, професор, професор кафедри «Економічний аналіз та облік», Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», м. Харків, Україна.
e-mail: ekon.analiz@gmail.com
- Даніч В. М.** – доктор економічних наук, професор, професор кафедри «Економічна кібернетика та прикладна економіка», Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна, м. Харків, Україна.
e-mail: danichvitaly@gmail.com
- Дружиніна В. В.** – доктор економічних наук, професор, професор кафедри «Бізнес адміністрування, маркетингу і туризму», Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського, м. Кременчук, Україна.
e-mail: drughinina.vd@gmail.com
- Заблодська І. В.** – доктор економічних наук, професор, завідувач відділу міжрегіонального співробітництва Луганської філії Інституту економіко-правових досліджень НАН України, м. Київ, Україна.
e-mail: zablodin@gmail.com
- Ільїна Л. І.** – доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансового менеджменту, Сиктивкарський державний університет імені Питирима Сорочкіна, м. Сиктивкар, Росія.
e-mail: luiza_ilina@mail.ru
- Кожушко Л. Ф.** – доктор технічних наук, професор, завідувач професор кафедри менеджменту Навчально-наукового Інституту економіки та менеджменту Національного університету водного господарства та природокористування, м. Рівне, Україна.
e-mail: l.f.kozhushko@nuwm.edu.ua
- Криворотько Ю. В.** – доктор економічних наук, завідувач кафедри «Бухгалтерський облік, аналіз та аудит», БІП – Інститут правознавства, м. Мінськ, Республіка Білорусь.
e-mail: Chair2011@mail.ru
- Матюшенко І. Ю.** – доктор економічних наук, професор, професор кафедри «Міжнародні економічні відносини», Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна, Харків, Україна.
e-mail: imatyushenko@karazin.ua
- Лютак О. М.** – доктор економічних наук, професор, професор кафедри міжнародних економічних відносин, Луцький національний технічний університет, м. Луцьк, Україна.
e-mail: olenalutak@gmail.com
- Момот Т. В.** – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри «Фінансово-економічна безпека, облік і аудит», Харківська національна академія міського господарства ім. О. М. Бекедова, м. Харків, Україна.
e-mail: tvmomot@gmail.com
- Найдьонов М. Д.** – доктор економічних наук, професор, керівник напрямку розвитку мономіст Президіуму Комі Республіканської Асоціації незалежних експертів, м. Сиктивкар, Росія.
e-mail: ND.Naidenov@mail.ru
- Нусратуллин В. К.** – доктор економічних наук, професор, професор кафедри «Загальна економічна теорія», Башкірський державний університет, м. Уфа, Російська Федерація.
e-mail: nvk-ufa@rambler.ru

- Павлов К. В.** – доктор економічних наук, професор, професор кафедри «Економіка та управління», Іжевська філія Російського університету кооперації, м. Іжевськ, Російська Федерація.
e-mail: kvr_guk@mail.ru
- Панухник О. В.** – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економіки та фінансів, Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя, м. Тернопіль, Україна.
e-mail: panukhnyk@gmail.com
- Садовська І. Б.** – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри обліку і оподаткування, Волинський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк, Україна.
e-mail: irina_sadovska@ukr.net
- Хандій О. О.** – доктор економічних наук, професор, провідний науковий співробітник відділу економічних проблем соціальної політики Інституту економіки промисловості НАН України, м. Київ, Україна.
e-mail: alkhandiy@ukr.net
- Ховрак І. В.** – доктор економічних наук, доцент, проректор з науково-педагогічної роботи, міжнародної діяльності та інвестицій, Державний податковий університет, м. Ірпінь, Україна.
e-mail: inna.khovrak@ukr.net
- Чернова О. А.** – доктор економічних наук, професор кафедри «Інформаційна економіка» Південного федерального університету, м. Ростов-на-Дону, Російська Федерація.
e-mail: chernova.olga71@yandex.ru
- Чужмарова С. І.** – доктор економічних наук, доцент, завідувач кафедри «Банківська справа» Сиктивкарський державний університет імені Питирима Сорокіна, м. Сиктивкар, Росія.
e-mail: swetlana_ch@bk.ru
- Шульц С. Л.** – доктор економічних наук, професор, завідувач відділу регіональної економічної політики, ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України», м. Київ, Україна.
e-mail: swetshul@i.ua

Шановні колеги, пропонуємо Вашій увазі
ВИМОГИ
щодо змісту та оформлення статей для подання в науково-виробничий журнал
«ЧАСОПИС ЕКОНОМІЧНИХ РЕФОРМ»

Сфера розповсюдження науково-виробничого журналу «Часопис економічних реформ»: загальнодержавна, зарубіжна.

Наукові спеціальності, за якими можуть бути опубліковані статті:

- 051 Економіка;
- 071 Облік і оподаткування;
- 072 Фінанси, банківська справа та страхування;
- 073 Менеджмент;
- 075 Маркетинг;
- 076 Підприємництво, торгівля та біржова діяльність;
- 232 Соціальне забезпечення;
- 241 Готельно-ресторанна справа;
- 281 Публічне управління та адміністрування.

Програмні цілі науково-виробничого журналу
«Часопис економічних реформ»:

- висвітлення проблем соціально-економічного розвитку країни;
- поглиблене вивчення методологічних та прикладних проблем сучасної економіки;
- оприлюднення результатів досліджень у галузі економіки, менеджменту, організації виробництва та підприємництва;
- поширення досвіду реформувань у всіх сферах економічної діяльності;
- надання інформаційної підтримки аспірантам, докторантам та молодим вченим.

Рукописи статей, що будуть направлятися до журналу повинні бути набрані у текстовому редакторі Microsoft Word (файл повинний мати розширення *.doc або *.rtf), написані українською мовою (або російською, чи англійською – для громадян інших країн).

Обсяг статті – від 10 сторінок формату А4 (210x297 мм). Шрифт Times New Roman Суг № 14; Міжрядковий інтервал 1,5. Поля сторінок: усі – 20 мм (без колонтитів).

Структура статті повинна відповідати Постанові Президії ВАК України № 7-05/1 від 15.01.2003 р. ("Бюлетень ВАК України" № 1/2003) та мати такі **елементи**:

- *JEL classification codes* (за Системою класифікації Американської Економічної Асоціації (АЕА). Керівництво щодо обрання коду наведене в <https://www.aeaweb.org/>)
- *Постановка проблеми* в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями.
- *Аналіз останніх досліджень і публікацій*, у яких започатковано розв'язання даної проблеми, на які спирається автор;
 - *Формулювання мети статті.*
 - *Виклад основного матеріалу дослідження* з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів.
 - *Висновки з даного дослідження і перспективи подальших досліджень* у цьому напрямі.

ДО РУКОПISУ ДОДАЮТЬСЯ

- **зовнішня рецензія від доктора економічних наук** (НЕ з місця працевлаштування/навчання автора), завірена відповідним чином;
- **довідка про автора (трьома мовами)**, в якій вказуються прізвище, ім'я та по батькові, науковий ступінь і вчене звання, зазначається посада й організація (повна назва структурного підрозділу), де працює автор, контактний телефон, електронна адреса, ORCID ID, назва статті та обрана тематична рубрика;
- **довідка про зовнішнього рецензента (трьома мовами)**, у якій вказуються прізвище, ім'я та по батькові, науковий ступінь і вчене звання, посада й організація, де працює ре-

цензент, його контактний телефон та **обов'язково** електронна адреса;

- **витяг із протоколу** засідання кафедри, факультету або Вченої ради установи з рекомендацією статті до друку;
- **угода про передачу авторських прав** (за наявності співавторів – спільна, за підписами усіх) про те, що стаття є власною розробкою автора (авторів), ніде раніше не друкувалася і не знаходиться на розгляді в інших виданнях (зразок розміщено на <https://chasopys.jimdo.com>);
- **переклад повного тексту статті англійською мовою** (відповідно п. 2.9 Наказу Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України № 1111 від 17.10.2012 р.).

Пристатейний список літератури англійською мовою (References) повинен бути оформлений згідно APA (the American Psychological Association), приклад надається!

Окремою сторінкою наводять **анотації (вимоги до структури анотації наведені нижче), ключові слова, назва статті, прізвище, ім'я авторів** трьома мовами (українська, російська та англійська).

Формули подають у форматі *Microsoft Equation 2.0, 3.0 (4.0)*, вирівнюють по центру посередині тексту і нумерують в круглих дужках з правого краю.

Рисунки підписують і нумерують під рисунком по центру тексту.

Всі об'єкти в простих рисунках, які зроблені у Word, мають бути обов'язково згруповані.

Таблиці подають як окремі об'єкти у форматі *Word* з розмірами, приведеними до сторінки складання. Основний кегль таблиці 11, заголовок 12. Заголовки таблиць розміщують по центру сторінки, нумерація таблиць — по правому краю сторінки.

У текст статті можуть бути внесені редакційні правки без узгодження з автором.

Вимоги щодо анотації до статті:

Анотація повинна мати обсяг 1800-2000 знаків та має бути структурована українською (або мовою статті) та англійською мовами (Times New Roman, 11 пт.); Анотація повинна містити стисле формулювання змісту статті, не повторювати назву статті. Загальна структура анотації повинна містити:

- Постановка проблеми (*Formulation of the problem*);
- Мета дослідження (*The purpose of the research*);
- Об'єкт дослідження (*The object of the research*);
- Методи, використані в дослідженні (*The methods of the research*);
- Гіпотеза дослідження (*The hypothesis of the research*);
- Виклад основного матеріалу (стисло) (*The statement of basic materials*);
- Оригінальність та практична значимість дослідження (*The originality and practical significance of the research*);
- Висновки та перспективи подальших досліджень (*Conclusions and perspectives of further research*).

Приклади оформлення переліку літератури в статті англійською мовою (References):
Standard for references conforms to requirements **APA (the American Psychological Association)** :
<http://www.apastyle.org/>.

Journal articles with DOI:

Author, A. A. (Year of publication). Article Title. Journal Title, vol. (no.), pages. doi.
e.g. Monasturnyi, E.A. (2006). Innovative cluster. Innovations, 2, 38-43. doi:10.1037/0278-6133.24.2.225.

Journal articles without DOI:

Author, A. A. (Year of publication). Article Title. Journal Title, vol. (no.), pages.
e.g. Monasturnyi, E.A., & Kulik, J.A. (2005). Social and economic development. Economy of Region, 3, 39-52.
Monasturnyi, E. A. & Kulik, J.A. & Nulif, K.L. (2008). Social and economic development. Economy, 3, 52-67.

Books:

Author, A. A. (Year of publication). Title of book (Edition). Location: Publisher, pages.
e.g. Monasturnyi, E. A. (2006). Innovative cluster. Moscow: Nauka, 267.
Duncan, G. J., & Brooks-Gunn, J. (Eds.). (1997). Consequences of growing up poor. New York, NY: Russell Sage Foundation, 350.
Plath, S. (2000). The unabridged journals. K. V. Kukil (Ed.). New York, NY: Anchor, 680.

Chapter in a book:

Author, A. A., & Author, B. B. (Year of publication). Title of chapter. In A. A. Editor & B. B. Editor (Eds.), Title of book (pages of chapter). Location: Publisher.
e.g. Monasturnyi, E. A. (2006). Innovative cluster. In J. A. Kulik (Ed.), Innovations (pp. 12-21). Moscow: Nauka.

Electronic sources (Web publications):

Author, A. A., & Author, B. B. (Date of publication). Title of article. Title of Online Periodical, volume number (issue number if available). Retrieved from <http://www.someaddress.com/full/url/>.
e.g. Tatarin A. I. (2013). Self-development of regional socioeconomic systems as the need for Russia's federal development. Economy of Region, 4. Retrieved from <http://economyofregion.com/archive/2013/47/2164/pdf/>.

Кожна стаття, представлена в редакцію, за наявності переліченого пакету документів, позитивної зовнішньої рецензії, друкується згідно розкладу тиражування журналу, а саме чотири рази на рік (щокварталу).

Поточний номер журналу	1	2	3	4
Термін тиражування номеру журналу та опублікування в мережі Internet	31.03	30.06	30.09	31.12
Підсумковий строк надання статті до відповідного номеру журналу	20.02	20.05	20.08	20.11
Шановні автори, будь ласка, не затримуйте строк надання матеріалів. Це стане підґрунтям якісної та швидкої публікації Вашої наукової праці!				

Головний редактор

доктор економічних наук, професор Калінеску Тетяна Василівна

Відповідальний редактор

доктор економічних наук, професор Ліхоносова Ганна Сергіївна

Статті подаються поштою за адресою:
Національний аерокосмічний університет ім. М. С. Жуковського «Харківський авіаційний інститут»
вул. Чкалова, 17, м. Харків, Україна, 61000 або надсилаються на e-mail:

a.likhonosova@gmail.com; tetyana.calinescu@gmail.com

<http://nti.khai.edu/ojs/index.php/cher>

<http://chasopys.jimdo.com>

Сподіваємося на плідну співпрацю!

ЧАСОПИС ЕКОНОМІЧНИХ РЕФОРМ

науково-виробничий журнал

№ 1 (45), 2022

Відповідальний за випуск

С. К. Рамазанов

Підписано до друку 30.03.2022 р.
Формат 60x84 1/8. Гарнітура Times New Roman.
Умов. друк. арк. 12,1 Обл. вид. арк. 13,0
Наклад 50 пр. Замовлення № 121. Ціна вільна.

Видавці:

Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля
93406, м. Северодонецьк, Луганська обл., пр. Центральний, 59а
Телефон / факс (06452) 4-03-42
E-mail: uni.snu.edu@gmail.com
*http://*snu.edu.ua

Національний аерокосмічний університет
ім. М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут»
61070, м. Харків, вул. Чкалова, 17
Телефон / факс (057) 788-48-14
E-mail: khai@khai.edu
http:// khai.edu.ua

Виготовлювач:

Видавничий центр Національного аерокосмічного університету
ім. М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут»
61070, м. Харків, вул. Чкалова, 17
izdat@khai.edu

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів
видавничої продукції: серія ДК № 391 від 30.03.2001 р.

